

Crna Gora
Ministarstvo ekonomije

STRATEGIJA REGIONALNOG RAZVOJA
CRNE GORE

ZA PERIOD 2014-2020. GODINA

Jun, 2014.

SKRAĆENICE

AZZŽS	Agencija za zaštitu životne sredine
BDP	Bruto domaći proizvod
CEB	Savjet Evropske razvojne banke
CG	Crna Gora
CSO	Centar za stručno obrazovanje
DJR	Direkcija javnih radova
DZS	Direkcija za saobraćaj
DZŽ	Direkcija za željeznice
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EES	Elektroenergetski sistem
EIB	Evropska investiciona banka
EPCG	Elektroprivreda Crne Gore
EU	Evropska unija
EUR	Euro
EUROSTAT	Statistički ured Evropskih zajednica
GEF	Globalni fond za životnu sredinu
GIZ	Njemačka organizacija za tehničku saradnju
IBRD	Međunarodna banka za obnovu i razvoj
IDA	Međunarodno udruženje za razvoj
IFC	Međunarodna finansijska korporacija
IGK	Indeks globalne konkurentnosti
IPA	Instrument pretpristupne pomoći
IPARD	Instrument pretpristupne pomoći za ruralni razvoj
IRF	Investiciono razvojni fond
JLS	Jedinica lokalne samouprave
JPP	Javno – privatno partnerstvo
MEK	Ministarstvo ekonomije
MF	Ministarstvo finansija
MIDAS	Institucionalni razvoj i jačanje poljoprivrede Crne Gore
MiDT	Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije
MIPA	Agencija za promociju stranih investicija Crne Gore
MK	Ministarstvo kulture
MMSP	Mikro, mala i srednja preduzeća
MN	Ministarstvo nauke
MONSTAT	Zavod za statistiku Crne Gore
MORT	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
MPRR	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MSP	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva
MZD	Ministarstvo zdravlja
NTO	Nacionalna turistička organizacija
NVO	Nevladina organizacija
PDV	Porez na dodatu vrijednost
PRCG	Pravaci razvoja Crne Gore

SDI	Strane direktne investicije
SPD	Strateški planski dokument
SPR	Strateški plan razvoja
SRR	Strategija regionalnog razvoja
SWOT	Snage, slabosti, šanse i prijetnje
TO	Turistička organizacija
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
ZZZCG	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

REZIME

Crna Gora, prema stepenu razvijenosti čini 41% prosjeka EU-28, mjereno BDP-om po paritetu kupovnih snaga¹, odnosno nalazi se ispod prosjeka razvijenosti EU. Jedan od ključnih razloga nižeg stepena razvijenosti naše države u odnosu na EU je neravnomjeran regionalni razvoj u Crnoj Gori, odnosno neujednačen razvoj njena tri geografska regiona: Sjevernog, Središnjeg i Primorskog². Ovo je prvenstveno posljedica činjenice da raspoloživi razvojni resursi regiona u prethodnih nekoliko decenija nijesu realizovani na najadekvatniji način, što kao dugoročnu konkvencu ima odliv stanovništva i rast nezaposlenosti. Sjeverni region, koji čini 52,8% teritorije Crne Gore, a koji naseljava svega 28% njenog stanovništva, najmanje je razvijen region u zemlji i čini 50,1% prosjeka razvijenosti Crne Gore³. S druge strane, ovaj region istovremeno raspolaže sa najvećim dijelom prirodnih resursa Crne Gore, čija efikasna valorizacija treba da doprinese približavanju Crne Gore prosjeku razvijenosti EU.

Unutrašnja politika regionalnog razvoja Crne Gore se odnosi na definisanje jasnih procesa, mehanizama i mjera koji će omogućiti povećanje produktivnosti, odnosno povećanje konkurentnosti, a time i stepena razvijenosti Crne Gore u cjelini. U tom smislu, implementacija Strategije regionalnog razvoja u periodu 2010-2014 je bila dominantno usmjerena na doprinos ravnomjernijem regionalnom razvoju kroz **ulaganje u infrastrukturu**, a mnogo manje na jačanje ljudskih resursa, konkurentnosti i inovacije. U tom smislu, realizacijom Strategije regionalnog razvoja u prethodnom periodu se nije doprinijelo smanjenju nezaposlenosti, kao jednom od glavnih indikatora razvijenosti. Ipak, dosadašnja realizacija Strategije regionalnog razvoja je doprinijela povećanju stepena razvijenosti i konkurentnosti u nekoliko opština Sjevernog regiona, što se dodatno ogleda u povećanju broja malih i srednjih preduzeća i preduzetnika, povećanju zarada, kao i budžetskih prihoda JLS, povećanju udjela obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu, naročito na Sjeveru.

Stoga, u periodu do kraja 2020. godine, da bi se ostvario strateški cilj regionalnog razvoja Crne Gore, a to je **postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju**, potrebno je, **paralelno sa ulaganjem u osnovnu infrastrukturu, realizovati i niz mjera koje se odnose na podizanje stepena konkurentnosti manje razvijenog regiona, kao i na jačanje ljudskih resursa i zapošljavanje.**

Generalno, da bi se smanjile regionalne razlike u Crnoj Gori, u periodu do kraja 2020. godine, potrebno je:

- a) **unaprijediti sistem koordinacije u realizaciji politike regionalnog razvoja i jačati međuopštinsku saradnju** kao važne za realizaciju razvojnih projekata na nivou regiona, a naročito na Sjeveru;
- b) **unaprijediti sistem monitoringa realizacije Strategije regionalnog razvoja**, kao i **izradu statističkih pokazatelja** na nivou regiona, naročito BDP;
- c) realizovati **ključne kapitalne projekte** od kojih je najvažniji **autoput Bar-Boljare**, i paralelno sa tim, **dalje unapredjivati poslovni ambijent, razmotriti uvođenje poreskih olakšica i razviti sistem podsticaja** u Sjevernom regionu radi povećanja investicija u ovaj region (*naročito u*

¹ Podaci se odnose na 2012. godinu. Crna Gora, kao zemlja sa 620.029 stanovnika je u skladu sa Regulativom Evropske komisije (EC) 1059/2003, definisana kao jedan NUTS region na sva tri nivoa (NUTS 1=NUTS 2=NUTS 3), od ukupno 272 NUTS II regiona u okviru EU-28.

² Podjela države na tri geografska regiona: Sjeverni, Središnji i Primorski je izvršena Prostornim planom Crne Gore do 2020. godine, a kasnije prihvaćena u Zakonu o regionalnom razvoju (Sl. list 20/11 i 26/11). U skladu sa prethodnim, i u skladu sa Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore, jedinice lokalne samouprave Sjevernog regiona su: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Plav, Petnjica, Plužine, Pljevlja, Rožaje, šavnik i Žabljak. Jedinice lokalne samouprave Središnjeg regiona su: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i opštine Danilovgrad i Nikšić. Jedinice lokalne samouprave Primorskog regiona su opštine: Bar, Budva, Herceg Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj.

³ Pri tome je stepen razvijenosti Primorskog regiona bio 62% iznad prosjeka, dok je stepen razvijenosti Središnjeg regiona bio 23% iznad prosjeka razvijenosti Crne Gore u periodu 2010-2012.

oblastima turizma, poljoprivrede, energetike i drvoprerade). Ovo je u cilju povećanja dodate vrijednosti u proizvodnji i otvaranja novih radnih mjesta, imajući u vidu da je nezaposlenost jedan od ključnih elemenata nižeg stepena razvijenosti Sjevera;

- d) Unaprijediti **ostale elemente konkurentnosti i razvijenosti regiona**, naročito Sjevernog regiona, prvenstveno u oblasti obrazovanja u skladu sa potrebama tržišta rada, jačanja saradnje javnog i privatnog sektora, kao i u dijelu podrške razvoju MSP u poljoprivredi, turizmu, drvopreradi, energetici kroz podršku razvoju MSP (poput umrežavanja MSP u klastere, podršku uvođenju međunarodnih standarda poslovanja, povećanje dodatne vrijednosti u proizvodnji, promociju izvoza itd).
- e) **Jačati apsorpcione kapacitete jedinica lokalne samouprave, centralne vlasti, kao i privrede**, radi ostvarenja što većeg procenta korišćenja sredstava iz EU fondova za realizaciju razvojnih projekata.

Polazeći od prethodno navedenog, kao i od strateških razvojnih planova JLS, sektorskih strategija i Pravaca razvoja Crne Gore, strateški cilj Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina je **postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju.**

Ostvarivanje prethodno navedenog cilja regionalnog razvoja je moguće kroz dalje unapređenje prioritetnih oblasti razvoja Crne Gore⁴ koje će u budućem periodu do kraja 2020. značajno biti podržane i iz IPA fondova. Ove **prioritetne oblasti razvoja** na nivou Crne Gore do kraja 2020. godine, a koje su najrelevantnije za ravnomjerniji regionalni razvoj su: (i) **saobraćaj i ostala javna infrastruktura; ii) poljoprivreda i ruralni razvoj; iii) energetika; iv) zaštita životne sredine; v) konkurentnost i inovacije; vi) industrija vii) turizam i kultura viii) obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike**. Drugim riječima, valorizacija resursa u prethodno navedenim prioritetnim oblastima razvoja na efikasan i održiv način, treba da doprinese ostvarenju ključnog strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godine. Istovremeno, definisane prioritetne oblasti razvoja Crne Gore su u funkciji *osnovna tri razvojna pravca: pametnog, održivog i inkluzivnog rasta*.

Polazeći od navedenog, **implementacija** Strategije regionalnog razvoja u narednom periodu je fokusirana na realizaciju prioriteta i mjera u ključnim oblastima razvoja na nivou regiona. Ovo je naročito važno na Sjeveru, koga karakteriše najveći broj komparativnih prednosti i neiskorišćenih resursa, a čijom valorizacijom može da se doprinese povećanju stepena razvijenosti ovog regiona i približavanju prosjeka razvijenosti Crne Gore, prosjeku razvijenosti u EU.

Strategija u sadržajnom smislu obuhvata analizu postojećeg stanja uz detaljnu analizu regionalnih razlika, SWOT analizu, viziju, strateški cilj i prioritetne oblasti koje su u funkciji ostvarenja strateškog cilja regionalnog razvoja, dio o implementaciji kroz predloge finansiranja regionalnog razvoja, kao i monitoring i evaluaciju Strategije.

Finansiranje regionalnog razvoja u narednom periodu će biti uslovljeno Zakonom o budžetu, budžetima jedinica lokalne samouprave, ali i apsorpcionim kapacitetima na centralnom i lokalnom nivou za uspješnu realizaciju projekata iz IPA fondova. Takođe, realizacija velikih razvojnih projekata u oblasti energetike i turizma koji se značajno finansiraju od strane investitora (*poput II bloka Termoelektrane Pljevlja, Podmorskog kabla, hidroelektrana, turističkih resort-a i sl*), će biti od velikog značaja za dostizanje strateških razvojnih ciljeva regiona i države u cjelini. Prema realnom scenariju, sredstva za finansiranje realizacije Strategije regionalnog razvoja do kraja 2020. godine, će prosječno godišnje iznositi **oko 191 milion EUR ili najmanje 5% BDP-a**. Kada se uzme u obzir realizacija najvećeg kapitalnog projekta koji je značajan za razvoj sva tri regiona Crne Gore- **auto-puta bar-Boljare**, prema realnom

⁴ Prioritetne oblasti razvoja su utvrđene u Pravcima razvoja Crne Gore 2013-2016. godina

scenariju, sredstva za finansiranje regionalnog razvoja na godišnjem nivou će u **narednih 4 godine godišnje prosječno iznositi oko 361 milion EUR**, ili najmanje **10% BDP-a godišnje**⁵. U skladu sa navedenim, posmatrano po pravcima razvoja, u realizaciji Strategije regionalnog razvoja do kraja 2020. godine, iako će biti potrebno povećati **investicije u pametni rast i raditi na adekvatnoj strukturi investicija u inkluzivni rast**, ipak će dominirati **finansiranje održivog rasta** u odnosu na finansiranje ostala dva pravca razvoja .

Ključni pokazatelji uspješnosti realizacije Strategije regionalnog razvoja 2014-2020.godine za Crnu Goru u periodu do kraja 2020. će biti: BDP per capita, stopa rasta BDP, stepen razvijenosti Crne Gore u odnosu na EU mjereno BDP PPS, stepen konkurentnosti Crne Gore u odnosu na ostatak svijeta, priliv SDI, rast poljoprivredne proizvodnje, rast proizvodnje električne energije, stopa rasta industrijske proizvodnje, povećanje broja noćenja turista, stopa rasta uvoza, stopa rasta izvoza, stopa nezaposlenosti, stopa rasta broja MSP i preduzetnika, dohodak per capita, zarade, broj zaposlenih, stopa nezaposlenosti. Ključni pokazatelji uspješnosti realizacije Startegije na nivou regiona će biti: stepen razvijenosti i stepen konkurentnosti jedinica lokalne samouprave i regiona, dohodak per capita na nivou JLS i regiona, stopa nezaposlenosti po opštinama, broj zaposlenih po opštinama, broj zaposlenih u MSP, zarade po opštinama, budžetski prihodi JLS per capita, kretanje stanovništva, broj turističkih noćenja, povećanje broja malih i srednjih preduzeća i preduzetnika.

Izrada Strategije je podržana kroz Projekat Njemačke organizacije za međunarodnu saradnju (GIZ): „*Jačanje kapaciteta za regionalni i lokalni ekonomski razvoj*” čiji je korisnik Ministarstvo ekonomije.

⁵ Projekcije su radjene u skladu sa PEP-om za period 2014-2016. godina, i Smjericama makroekonomske i fiskalne politike za period 2014-2017. godina, pri čemu su pored kapitalnog budžeta, za finansiranje regionalnog razvoja uzeti u obzir budžeti JLS, sredstva iz IPA fondova na godišnjem nivou, ostali grantovi i postojeći krediti međunarodnih finansijskih institucija.

SADRŽAJ

UVOD	7
I ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA I PRAVNO-INSTITUCIONALNI OKVIR	9
1.1 ANALIZA SOCIO-EKONOMSKIH TRENDOVA NA NIVOU CRNE GORE	10
1.2 ANALIZA SOCIO-EKONOMSKIH TRENDOVA NA REGIONALNOM NIVOU	14
1.3 KONKURENTNOST CRNOGORSKE EKONOMIJE, REGIONALNA I LOKALNA KONKURENTNOST	22
1.3.1 Konkurentnost Crne Gore u 2013. godini	22
1.3.2 Lokalna i regionalna konkurentnost u Crnoj Gori	24
1.4 TERITORIJALNA I STATISTIČKA PODJELA CRNE GORE I PRAVNI OKVIR POLITIKE REGIONALNOG RAZVOJA	26
1.4.1 Teritorijalna i statistička podjela Crne Gore	26
1.4.2 Pravni i institucionalni okvir za vođenje politike regionalnog razvoja	27
1.4.3 Postojeći instrumenti za smanjenje regionalnih razlika	28
II SWOT ANALIZA	34
2.1 SWOT ANALIZE NA NIVOU REGIONA	35
2.1.1 SJEVERNI REGION	35
2.1.2 SREDIŠNJI REGION	37
2.1.3 PRIMORSKI REGION	39
III VIZIJA, CILJEVI I PRIORITETNE OBLASTI REGIONALNOG RAZVOJA DO KRAJA 2020. GODINE	41
3.1 VIZIJA I CILJEVI RAZVOJA NA NIVOU CRNE GORE I NA REGIONALNOM NIVOU	41
3.2 PRIORITETNE OBLASTI RAZVOJA, PRIORITETI I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA NA NACIONALNOM NIVOU	41
3.2.1 Prioritetna oblast : Konkurentnost i inovacije	43
3.2.2 Prioritetna oblast: Industrija	44
3.2.3 Prioritetna oblast : Turizam i kultura	45
3.2.4 Prioritetna oblast: obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike	47
3.2.5 Prioritetna oblast: Saobraćajna infrastruktura	49
3.2.6 Prioritetna oblast: Energetika	49
3.2.7 Prioritetna oblast: "Zaštita životne sredine"	53
3.2.8 Prioritetna oblast: „Poljoprivreda i ruralni razvoj“	55
3.3 PRIORITETI I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA PO REGIONIMA U CRNOJ GORI	57
3.3.1 Ciljevi i prioriteti razvoja Sjevernog regiona	57
3.3.2 Središnji region	63
3.3.3 Primorski region	67
IV FINANSIRANJE REGIONALNOG RAZVOJA	71
4.1 TRI SCENARIJA FINANSIRANJA REGIONALNOG RAZVOJA ZA PERIOD 2014-2020. GODINA	71
4.2 FINANSIRANJE REGIONALNOG RAZVOJA PO PRAVCIMA RAZVOJA I REGIONIMA	74
4.3 OPTIMIZACIJA MEĐUNARODNIH I NACIONALNIH IZVORA FINANSIRANJA	77
4.3.1 Domaći izvori finansiranja regionalnog razvoja i podsticajne mjere za regionalni razvoj	77
4.3.2 Međunarodni izvori finansiranja regionalnog razvoja	79
V IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE , MONITORING I EVALUACIJA REALIZACIJE STRATEGIJE	83
5.1 NAČELA NA KOJIMA SE BAZIRA REALIZACIJA STRATEGIJE	83
5.2 INSTITUCIONALNI OKVIR	84
5.3 KOORDINACIJA SPROVOĐENJA STRATEGIJE	86
5.4 MONITORING I EVALUACIJA	87
ANEKS	89

UVOD

Politika regionalnog razvoja predstavlja jedan od najznačajnijih instrumenata razvojne politike, koji se realizuje intervencijom u distribuciji različitih aktivnosti između pojedinih regiona, a obično je usmjerena na raspodjelu ekonomskih aktivnosti, pri čemu se jedan od ciljeva često odnosi na smanjenje razlika u nivou razvijenosti između regiona u zemlji.

S obzirom na broj stanovnika, a u skladu sa Regulativom Evropske komisije (EC) 1059/2003, Crna Gora je definisana kao jedan NUTS region na sva tri nivoa (NUTS 1=NUTS 2=NUTS 3), od ukupno 272 regiona na nivou NUTS II u okviru EU-28. Kao jedan statistički region, Crna Gora dostiže 41% prosjeka razvijenosti EU-28, mjereno BDP PPS za 2012. godinu, odnosno nalazi se ispod prosjeka razvijenosti EU. Jedan od ključnih razloga niskog stepena razvijenosti Crne Gore u odnosu na EU je neadekvatna valorizacija raspoloživih resursa, pogotovo u Sjevernom regionu zemlje. U skladu sa navedenim, unutrašnja politika regionalnog razvoja Crne Gore treba da doprinese povećanju produktivnosti, prvenstveno u manje razvijenim poručjima, ali i u ostalim regionima države, odnosno povećanje konkurentnosti, koja na dugi rok vodi povećanju stepena razvijenosti.

Srednjoročna politika regionalnog razvoja Crne Gore je utvrđena Strategijom regionalnog razvoja Crne Gore, koja je usvojena 2010. godine za period 2010-2014 godina i kojom su definisani razvojni ciljevi usmjereni ka socio-ekonomskom razvoju države, smanjenju regionalnih razlika i jačanju potencijala za razvoj onih djelova zemlje koji zaostaju u razvoju. Implementacija ove Strategije je dala određene pozitivne efekte, ali su oni manji od očekivanih, imajući u vidu da se Strategija sprovodila u vremenu svjetske ekonomske krize i restriktivnog budžetskog okvira u Crnoj Gori. Realizacija ove Strategije u prethodne četiri godine je, u najvećoj mjeri, bila usmjerena na održivi rast odnosno ulaganje prvenstveno u javnu i komunalnu infrastrukturu, kako u Sjevernom, tako i u Središnjem i Primorskom regionu⁶, a mnogo manje na jačanje ljudskih resursa, konkurentnost i inovacije. U tom smislu, realizacijom Strategije regionalnog razvoja u prethodnom periodu se nije doprinijelo smanjenju nezaposlenosti, kao jednom od glavnih indikatora razvijenosti. Stoga, u periodu do kraja 2020. godine, da bi se ostvarila ključna razvojna vizija Crne Gore, potrebno je, **paralelno sa ulaganjem u osnovnu infrastrukturu, realizovati i niz mjera koje se odnose na podizanje stepena konkurentnosti manje razvijenog regiona, kao i na jačanje ljudskih resursa i zapošljavanje.** Ovo istovremeno predstavlja ključne elemente pametnog i inkluzivnog rasta, koji su, pored održivog rasta, definisani kao ključni pravci razvoja Crne Gore. U skladu sa navedenim, Strategija regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina se nadovezuje na strateške ciljeve i prioritete prethodne Strategije regionalnog razvoja, kao i na prethodna ulaganja u izgradnju kapaciteta vezanih za regionalni razvoj u okviru prethodne Strategije, uz definisanje najvažnijih prioriteta i mjera za naredni period.

U pripremi Strategije regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014-2020. godina se težilo postizanju **potpune usaglašenosti sa ostalim strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore, poput Pravaca razvoja Crne Gore za period 2013-2016. godina⁷, Prostornog plana Crne Gore do 2020. godine⁸,**

⁶ U 2011. i 2012. godini je, u realizaciji Strategije regionalnog razvoja, investirano 277 EUR po stanovniku uglavnom u osnovnu infrastrukturu (održivi rast), dok je svega 26 EUR po stanovniku bilo opredijeljeno za pametan i 11 EUR po stanovniku za inkluzivni rast.

⁷ **Pravci razvoja** definišu viziju i strateški fokus razvoja na sljedeći način: „Crna Gora u 2016. godini je institucionalno razvijena država, koja društveno-ekonomski razvoj bazira na konkurentnosti, efikasnosti i razvijenim ljudskim kapacitetima. Privredni razvoj je zasnovan na znanju, efikasnoj valorizaciji značajnih prirodnih resursa, većoj produktivnosti, uz poštovanje principa očuvanja životne sredine, sa uspostavljenom tijesnom saradnjom javnog, privatnog i civilnog sektora i jednakim mogućnostima za sve građane.“

⁸ **Prostorni plan** Crne Gore do 2020. godine, kao jedan od opštih ciljeva utvrđuje potrebu *ublažavanja regionalnih nejednakosti u ekonomskom i društvenom razvoju* sa ciljem da se ublaži izražena regionalna nejednakost u razvoju Crne Gore, na šta utiču (i) *Dinamičniji ukupni ekonomski i društveni razvoj* Crne Gore; (ii) *Stvaranje uslova za trajan i održiv razvoj, prema razvojnim resursima i potencijalima datog područja*, (iii) *Skladan razvoj područja sa sličnim ili zajedničkim razvojnim mogućnostima i/ili problemima* (iv) *Koordinacija svih nivoa upravljanja i odlučivanja*; (v) *Institucionalna i organizaciona prilagođavanja*, konstruktivno učešće Crne Gore u evro-atlanskoj i mediteranskoj saradnji i integracijama.

Strategije održivog razvoja Crne Gore, sektorskih razvojnih strategija (naročito u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, turizma, prerađivačke industrije, energetike, malih i srednjih preduzeća, razvoja ljudskih resursa i zapošljavanja, obrazovanja, kulture itd.), kao i strateških razvojnih planova i prostorno-planskih dokumenata jedinica lokalne samouprave. Paralelno sa tim, Strategija regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina je usaglašena **sa strateškim dokumentima na višem nivou poput Evropa 2020, Strategija Jugoistočne Evrope 2020, Strateški planski dokument za Crnu Goru 2014-2020 (SPD) itd.**

Strategiju regionalnog razvoja Crne Gore je pripremio Ministarstvo ekonomije, uz stručnu pomoć i podršku koju je obezbijedila Njemačka organizacija za tehničku saradnju (GIZ), kao i podršku domaćih i stranih stručnjaka koji su, dali svoj doprinos kreiranju Strategije. Proces izrade Strategije praćen je od strane Partnerskog savjeta za regionalni razvoj kao savjetodavnog tijela Vlade Crne Gore, Kabineta Potpredsjednika Vlade za regionalni razvoj, i Međuresorske radne grupe koju su činili predstavnici institucija i organizacija koje učestvuju u procesu kreiranja i implementacije Strategije regionalnog razvoja u skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju. U izradi Strategije regionalnog razvoja je sproveden i konsultativni proces sa predstavnicima jedinica lokalne samouprave, organa državne uprave, privrede, nevladinog sektora i drugih organa i organizacija, sa težnjom da se na osnovu njihovih potreba i planova, odnosno poštujući princip „odozdo prema gore“, obezbijedi optimalna integrisanost potreba i potencijala na lokalnom nivou u politiku regionalnog razvoja. U okviru konsultacija, održana su tri sastanka u Mojkovcu, Žabljaku i Podgorici. U okviru procesa, identifikovani su strateški ciljevi i prioriteta sektorskih politika u Crnoj Gori, kao i procjena mogućeg uticaja na politiku regionalnog razvoja.

U okviru konsultativnog procesa, prikupljene su neophodne informacije od svih ključnih aktera na nacionalnom nivou sa ciljem da se utvrde relevantne veze politike regionalnog razvoja sa drugim politikama utvrđenim na nacionalnom nivou, a to su naročito:

- strateški ciljevi relevantnih politika,
- prioriteta relevantnih politika koje utiču na regionalni razvoj,
- konkretne aktivnosti u okviru identifikovanih prioriteta, koje utiču na regionalni razvoj i koje će se realizovati u okviru politike regionalnog razvoja,
- utvrđene su relevantne informacije koje se tiču planiranja i realizacije pomenutih aktivnosti, okviran iznos i izvor finansiranja, da li su istog prioriteta ranga kao druge aktivnosti koje se realizuju u okviru sektorske politike za čiju realizaciju je zadužena institucija itd.
- utvrđeni su očekivani rezultati, indikatori i efekti realizacije aktivnosti.

Na tim osnovama, stvoreni su uslovi za integraciju sektorskih politika utvrđenih nacionalnim strateškim dokumentima. Strategija regionalnog razvoja 2014-2020. naslanja se na dokument “Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016”, koji se operacionalizuje kroz tri ključna pravca: *pametni, održivi i inkluzivni rast*, koji treba da doprinesu dostizanju veće zaposlenosti, produktivnosti i socijalne kohezije u zemlji.

Polazeći od toga da su ključni prioriteta razvoja na nacionalnom nivou **postizanje pametnog, održivog i inkluzivnog rasta**, u funkciji njihovog dostizanja, definisan je strateški cilj Strategije regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina, a to je **postizanje ravnomjernijeg socio-ekonomskog razvoja svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovanog na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju**, koji će se realizovati **kroz sektorski pristup**, odnosno prioriteta oblasti razvoja. Strategija dalje razrađuje navedene prioriteta oblasti na nivou tri geografska regiona u Crnoj Gori, radi dostizanja strateškog cilja regionalnog razvoja Crne Gore, odnosno ostvarivanja pametnog, inkluzivnog i održivog rasta. Strategija je konceptualno sastavljena od pet poglavlja:

I) Analiza postojećeg stanja i pravno-institucionalni okvir – poglavlje obuhvata analizu socio ekonomskih trendova na nivou države i regiona, dajući ocjenu stanja o efektima realizacije Strategije regionalog razvoja 2012-2014. Poglavljem je obuhvaćen pravno-institucionalni okvir u sprovođenju politike regionalnog razvoja i postojeći instrumenti za smanjivanje regionalnih razlika.

II) SWOT analiza – Na osnovu analize postojećeg stanja, te relevantnih strateških dokumenata na nacionalnom i lokalnom nivou, prikazana je analiza prednosti, nedostataka, mogućnosti i prijetnji za sva tri regiona.

III) Vizija, ciljevi i prioritetne oblasti regionalnog razvoja – Na osnovu prethodne analize i vizije razvoja Crne Gore definisani su ciljevi razvoja na nacionalnom i na nivou regiona. Pored vizije i strateških ciljeva, poglavlje obuhvata detaljan pregled prioritetnih oblasti, prioriteta i mjera za ostvarenje ciljeva regionalnog razvoja na nivou Crne Gore i regiona.

IV) Finasiranje regionalnog razvoja – U okviru poglavlja dat je finansijski okvir zasnovan na tri scenarija utemeljenim na realnim pretpostavkama u smislu konzistentnosti sa Pretpristupnim ekonomskim programom Crne Gore za period 2014-2016. godina, a razlika je u ambicioznosti i prioritetima, koje će Crna Gora dodijeliti regionalnom razvoju u posmatranom periodu. Takođe, poglavljem je predložena struktura finasiranja u pogledu alokacije investicija/razvojnih mjera između tri oblasti (pametni, održivi i inkluzivni rast) i alokacije sredstava po regionima.

V) Implementacija, monitoring i evaluacija realizacije – Ovim poglavljem su obuhvaćena osnovna načela na kojima se bazira sprovođenje strategije, postojeći institucionalni okvir i sadašnji model koji se zasniva na koordinaciji sprovođenja strategije. Takođe, definisan je način monitoringa i razvijeni indikatori na nacionalnom i regionalnom nivou u cilju praćenja realizacije i efekata.

1.1 ANALIZA SOCIO-EKONOMSKIH TRENDOVA NA NIVOU CRNE GORE

Polazeći od toga da kretanja na međunarodnom tržištu imaju značajan uticaj na makroekonomska kretanja u Crnoj Gori kao otvorenoj ekonomiji, može se konstatovati da oni imaju uticaja i na regionalni razvoj u zemlji. Drugim riječima, kako je prikazano u Smjernicama makroekonomske i fiskalne politike Crne Gore 2014-2017., postoje faktori sa međunarodnog tržišta, koji imaju uticaja na razvoj crnogorske ekonomije, a time i na unutrašnji regionalni razvoj u Crnoj Gori. Drugim riječima, u ostvarivanju razvojnih ciljeva, Crna Gora je suočena sa brojnim izazovima na lokalnom i nacionalnom nivou i to:

- „Produženo trajanje, odnosno novi uticaji ekonomske krize, koji su usloveli povećanje nelikvidnosti privrede, kao i povećanje socijalnog pritiska zbog gubitka radnih mjesta ;
- Nivo interesovanja investitora za nova ulaganja;
- Kreditna aktivnost, nedovoljna za ubrzani privredni rast i razvoj, praćena visokim nivoom nekvalitetnih kredita;
- Slabosti u funkcionisanju tržišta rada uz izraženu strukturnu nezaposlenost i nezaposlenost mladih;
- Nepovoljna struktura i nediverzifikovana privreda sa niskom konkurentnošću domaćih proizvođača, uz visok stepen uvozne zavisnosti i koncentraciju izvoza na nekoliko proizvoda;
- Nezadovoljavajuća infrastruktura, posebno u sektorima energetike i saobraćaja;
- Nedovoljna iskorišćenost prirodnih potencijala, posebno za proizvodnju energije i hrane;
- Deficit penzijskog sistema, kao dominantan element ukupnog javnog deficita;
- Restrukturiranje javnog duga⁹.
- Klimatske promjene i njihov uticaj na okruženje;
- Zaštita životne sredine.

Crna Gora je u periodu nakon obnavljanja nezavisnosti, imala period snažnog ekonomskog rasta, koji je sada relativno ograničen, usljed negativnog uticaja svjetske ekonomske i finansijske krize. “Ekonomska i finansijska kriza otkrila je mnoštvo strukturnih ranjivosti crnogorske privrede, koje su bile u sjenci snažnog ekonomskog rasta u periodu od 2006. do 2008. godine¹⁰.” Karakteristično za period između 2009. i 2011. godine je pad stranih direktnih investicija, negativan saldo javnih finansija, te rast nezaposlenosti. U narednoj tabeli je dat pregled pojedinih makroekonomskih indikatora Crne Gore.

⁹ Preuzeto iz Smjernica makroekonomske i fiskalne politike 2014-2017.

¹⁰ Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016.

Tabela 1: Osnovni makroekonomski pokazatelji za Crnu Goru

Makroekonomski indikatori	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
BDP u tekućim cijenama (mil. EUR)	2.680,0	3.085,6	2.981,0	3.104,0	3.234,0	3.148,9	3.350 ¹¹
BDP realna stopa rasta	10,7	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,5	3,5 ¹²
BDP per capita u EUR	4.280	4.908	4.720	5.006	5.211	5.063	5.402
BDP PPS per capita	10.000	10.700	9.700	10.200	10.600	10.300	-
Industrijska proizvodnja - stopa rasta %	0,1	-2	-32,2	17,5	-10,3	-7,1	10,6
Prerađivačka industrija - stopa rasta %	9,3	-11,3	-38,6	-0,3	6,8	-10,1	-5,0
Inflacija, metod potrošačkih cijena (%) – decembar	4,2	8,5	3,6	0,7	2,8	5,1	0,3
Broj turista	1.150.000	1.188.100	1.207.700	1.263.000	1.373.500	1.439.500	1.492.006
Broj zaposlenih lica	216.902	166.221	174.152	161.742	163.082	166.531	171.474
Stopa nezaposlenosti (%)	11,9	16,8	19,1	19,7	19,7	19,7	
Izvoz roba i usluga (mil. EUR)	1.156,4	1.226,4	1.027,8	1.157,7	1.382,6	1.389,4	1.460,5 ¹³
Uvoz roba i usluga (mil. EUR)	2.305,7	2.880,5	1.948,8	1.960,5	2.099,6	2.166,4	2.143,7
Trgovinski bilans (mil. EUR)	-1.149,3	-1,654,1	-921,0	-802,9	-717,0	-776,9	-683,2
Strane direktne investicije - neto (mil. EUR)	524,9	567,6	1.066,5	552,0	389,1	461,1	323,9
Stopa siromaštva (%)	8,0	4,9	6,8	6,6	9,3	11,3	

Izvori: Monstat, Eurostat, CBCG, Ministarstvo finansija Crne Gore, Zavod za zapošljavanje Crne Gore

BDP u tekućim cijenama je u 2013. godini iznosio 3.350 miliona €¹⁴. U periodu 2006-2008. godina BDP Crne Gore je bilježio veoma visoke stope rasta u poređenju sa državama članicama EU i zemljama kandidatima za članstvo, ali je 2009. godine, usljed posljedica ekonomske krize, Crna Gora ušla u recesiju, kada je realni BDP imao negativnu stopu rasta od 5,7%. Značajan pad aktivnosti zabilježen je u mnogim sektorima, prije svega prerađivačkoj industriji i građevinarstvu. Ekonomski oporavak primjetan je od 2010. godine. Nakon toga, negativan ekonomski rast je zabilježen još u 2012. godini, dok 2013. godinu karakteriše izlazak iz recesije i realni rast BDP-a od 3,5%.

Prema preliminarnim podacima u 2013. godini, BDP po stanovniku je iznosio 4.895 EUR. Dostignuti nivo BDP po stanovniku mjeren paritetom kupovnih standarda je ispod prosjeka EU i u 2012. godini je iznosio 41% prosjeka EU-28, što Crnu Goru svrstava u manje razvijene regione (u kontekstu NUTS klasifikacije) u Evropi. Crna Gora predstavlja lidera u poređenju sa ostalim zemljama u regionu koje su potencijalni kandidati ili kandidati za članstvo (BJR Makedonija, Srbija, Bosna i Hercegovina i Albanija) kada je u pitanju dostignuti razvoj mjeren BDP PPS.

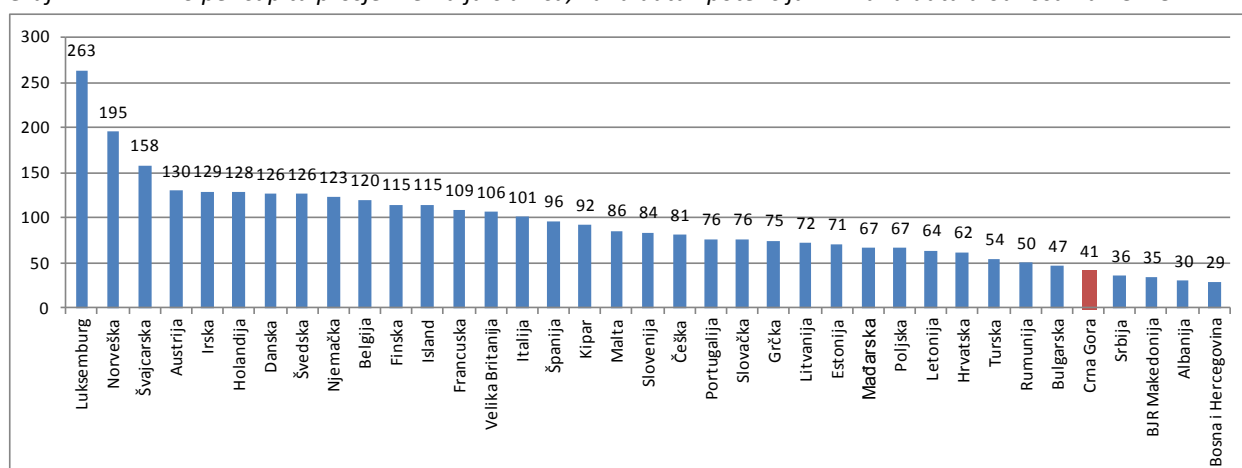
¹¹ Monstat, preliminarni podaci

¹² Monstat, preliminarni podaci

¹³ Bilten CBCG (januar 2014) – preliminarni podaci za 2013. godinu

¹⁴ Monstat, preliminarni podaci

Grafik 1: BDP PPS per capita prosjek zemalja članica, kandidata i potencijalnih kandidata u odnosu na EU-28

Izvor: Eurostat

Nakon perioda rasta, praćenog visokim obimom stranih ulaganja u periodu 2007-2008. godina, svjetska ekonomska kriza se reflektovala na malu i otvorenu crnogorsku ekonomiju, ukazujući na neodrživost privrednog rasta zasnovanog prevashodno na eksternim faktorima i potrebu unapređenjem internih faktora razvoja. Efekat krize najizraženiji je kroz pad stranih direktnih investicija (SDI) koje su sa 1.066,5 miliona € u 2009. godine pale na 323,9 miliona € u 2013. godini.

Podaci o spoljnotrgovinskoj razmjeni pokazuju postepeno smanjenje spoljnotrgovinskog deficita koji je bio izražen u predkriznom periodu, koji je u najvećoj mjeri rezultat kriznog prilagođavanje privrede i smanjenja agregatne tražnje. Međutim, i pored smanjenja, spoljnotrgovinski deficit je dalje permanentno prisutan i visok. U 2013. godini izvoz crnogorske privrede je bio skoro pet puta niži u odnosu na uvoz. Rast se oslanjao na rast tražnje, ne na produktivnosti, a izvoz skoncentrisan na nekoliko proizvoda metalne industrije male dodate vrijednosti i male tehnološke sofisticiranosti. Niska izvozna baza, slaba diferenciranost proizvoda i visoka zavisnost od uvoza ukazuju na neophodne reforme u cilju daljeg razvoja crnogorske ekonomije.

Sa druge strane, u oblasti javnih finansija zabilježen je rast javnog duga i budžetski deficit. Na kraju 2013. godine javni dug je dostigao vrijednost 1.933,0 miliona € ili 57,95% BDP-a. Budžetski deficit je u 2012. godini iznosio 6,8% BDP-a, dok se za 2013. godinu procjenjuje na 3,9% BDP-a. Takođe, izvjesno je da će u godinama kada dospijevaju emisije euroobveznice (2015. i 2016.) biti potrebno novo zaduživanje, jer njihov ukupan iznos vjerovatno neće biti moguće otplatiti iz redovnih prihoda, što može prouzrokovati rast državnog duga i u narednim godinama. Iako je javni dug i dalje ispod mastrihtskog kriterijuma, zabrinjava tendencija njegovog rasta i opasnost da on u narednom periodu postane ograničavajući faktor ekonomskom rastu. Na području javnih finansija neophodno je sprovođenje strukturnih reformi u cilju stabilizacije. Podaci Centralne banke Crne Gore potvrđuju da je bankarski sistem stabilan i visoko likvidan, ali i da je još uvijek karakterisan visokim učešćem nekvalitetnih kredita. Takođe, Vlada Crne Gore je usvojila paket fiskalnih mjera, a u toku su i reforme u drugim oblastima koje treba da doprinesu:

- Zaustavljanju negativnog trenda kreditne aktivnosti i njen rast,
- Realizaciji planiranih investicija i stabilan nivo priliva neto stranih investicija,
- Rješenu pitanja proizvodnje aluminijuma, kao nekada najvećeg dijela industrijske proizvodnje,
- Povećanju naplate poreskih prihoda.

Prema popisu iz 2011. godine, u Crnoj Gori živi 620.029 stanovnika ili 1,3% više u odnosu na 2003. godinu u kojoj je obavljen prethodni popis stanovništva. Rast broja stanovnika rezultat je pozitivnog

prirodnog priraštaja i negativnih migracionih tokova. Ukupan prirodni priraštaj u periodu 2003-2011 iznosio je 18.196.

Takođe, rezultati ukazuju na nastavak trendova starenja i sporijeg rasta broja stanovnika. Prosječna starost stanovništva povećana je sa 35,9 godina iz 2003. godine na 37,2 godine starosti u 2011. godini. Starenje stanovništva je posljedica opadajućih stopa prirodnog priraštaja i rasta očekivanog trajanja života u prethodnom periodu, što je rezultiralo povećanjem učešća starijih stanovnika u ukupnoj populaciji.

U periodu između popisa stanovništva (2003-2011) radno sposobno stanovništvo je uvećano za 22.644 što predstavlja stopu rasta od 5,7%. Međutim, imajući u vidu pomenuta kretanja u pogledu starenja stanovništva u narednom periodu se može očekivati smanjenje radne snage i radno aktivnog stanovništva što bi dodatno moglo da optereti javne finansije po osnovu izdvajanja za penzije i zdravstvo.

Ekonomska kriza se odrazila na stanje i kretanja na tržištu rada, dok mjere u okviru politike tržišta rada nijesu dale željene rezultate na šta ukazuju osnovni parametri: broj zaposlenih i nezaposlenih lica, kao i njihove promjene u nivou i strukturi.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, ukupan broj nezaposlenih je krajem 2013. godine bio 34.514, što je povećanje za 7,5% u odnosu na 32.106 nezaposlenih na kraju 2010. godine. **Stopa nezaposlenosti**, posmatrana kao odnos broja registrovanih nezaposlenih i aktivnog stanovništva, je u konstantnom porastu od 2009. godine, sa izuzetkom 2011. gdje je zabilježen blagi pad, da bi na kraju 2013. godine dostigla nivo od **14,88%** što predstavlja najveću stopu nezaposlenosti u poslednjih osam godina.

Osnovne karakteristike kretanja i stanja na tržištu rada u posljednjih nekoliko godina, su sljedeće:

- visoka **dugoročna nezaposlenost**;
- **veliki broj nezaposlenih lica koji se smatra teže zapošljivim**
- visoka **nezaposlenost mladih**;
- znatan rast **broja nezaposlenih visokoškolaca**;
- izražene **disproporcije između ponude, tražnje i zapošljavanja**;
- **sezonski karakter zapošljavanja**;
- **relativno veliki broj zapošljavanja strane radne snage**;
- velike **regionalne razlike** u nezaposlenosti

Od 2010. godine broj zaposlenih je u konstantnom porastu. Ukupan broj zaposlenih lica je na kraju 2013. godine iznosio 171.474 što predstavlja rast od 6% u odnosu na kraj 2010. godine. Ovo ukazuje na određene pozitivne efekte sistemskih mjera podrške preduzetništvu i povećanje broja registrovanih privrednih društava i preduzetnika. Većina sektora (šesnaest od ukupno devetnaest) godinu bilježi rast broja zaposlenih u periodu 2010-2013. Posmatrano po pojedinim sektorima, najveći procentualni rast zabilježen je u sektorima: administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (67,3%), usluge smještaja i ishrane (30,4%) i sektoru poljoprivrede, šumarstvo i ribarstvo (24,6%), dok je najveći pad broja zaposlenih zabilježen u prerađivačkoj industriji (15,6%) i sektoru vađenja rude i kamena (8,2%). Najveći broj zaposlenih je u sektoru trgovine 21,8%, u sektoru smještaja i ishrane 8,4%, prerađivačkoj industriji 7,5%, dok je u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva zaposleno svega 1,6% ukupnog broja zaposlenih. Crnogorsko tržište rada karakteriše i visoko učešće zaposlenih u neprivrednim djelatnostima poput državne administracije, obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite i administrativnih djelatnosti koji dodatno opterećuju privredu.

Tabela 2: Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti za Crnu Goru

	2011	2013	% promjena 2013/2010	Učešće (%)
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	2.224	2.771	24,6	1,6
Vađenje ruda i kamena	2.041	1.874	-8,2	1,1
Prerađivačka industrija	15.254	12.879	-15,6	7,5
Snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija	2.894	3.031	4,7	1,8
Snabdijevanje vodom, upravljanje otpadnim vodama, uklanjanje otpada i sl.	4.604	4.773	3,7	2,8
Građevinarstvo	8.024	8.463	5,5	4,9
Trgovina na veliko i trgovina na malo, popravka motornih vozila i motocikala	37.478	37.456	-0,1	21,8
Saobraćaj i skladištenje	9.315	9.935	6,7	5,8
Usluge smještaja i ishrane	10.989	14.333	30,4	8,4
Informisanje i komunikacije	4.703	4.887	3,9	2,8
Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	4.169	4.467	7,1	2,6
Poslovanje sa nekretninama	1.226	1.400	14,2	0,8
Stručne, naučne i tehničke djelatnosti	6.234	7.190	15,3	4,2
Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	2.974	4.975	67,3	2,9
Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	18.793	20.541	9,3	12,0
Obrazovanje	12.282	13.250	7,9	7,7
Zdravstvena i socijalna zaštita	10.945	11.001	0,5	6,4
Umjetnost, zabava i rekreacija	4.254	4.611	8,4	2,7
Ostale uslužne djelatnosti	3.339	3.637	8,9	2,1
Ukupno	161.742	171.474	6,0	100,0

Izvor: Monstat

1.2 ANALIZA SOCIO-EKONOMSKIH TRENDOVA NA REGIONALNOM NIVOU

Prema Izvještaju o realizaciji Strategije regionalnog razvoja u 2012. i 2013. godini, ključni demografski i socio-ekonomski indikatori po regionima Crne Gore u 2012. su pokazali, da i pored određenih pozitivnih kretanja, još uvijek nijesu ostvareni rezultati koji bi ukazali na intenzivniji trend smanjenja regionalnih razlika. U Sjevernom regionu u 2012. i 2013. godini, došlo je do povećanja zarada, broja MSP i broja zaposlenih u njima, obrazovna struktura stanovništva je poboljšana, smanjena je negativna stopa rasta stanovništva, ali nije došlo do smanjenja stope nezaposlenosti.

Najvažniji pokazatelj stepena razvijenost svake jedinice lokalne samouprave, odnosno regiona je bruto domaći proizvod u tekućim cijenama i BDP po paritetu kupovnih standarda. S obzirom da se u Crnoj Gori ne raspolaže podacima o bruto domaćem proizvodu po regionima, jedan od ključnih pokazatelja razvijenosti svake jedinice lokalne samouprave, odnosno regiona je stepen razvijenosti. Stepem razvijenosti za period 2010-2012. godina je pokazao da i pored određenih pozitivnih kretanja u posmatranom periodu, u cjelini nijesu ostvareni rezultati koji bi ukazali na značajnije smanjenje regionalnih razlika.

Prema Zakonu o regionalnom razvoju, jedinice lokalne samouprave se, prema indeksu razvijenosti¹⁵ razvrstavaju u šest grupa, pri čemu se jedinice lokalne samouprave sa stepenom razvijenosti ispod 75% prosjeka za Crnu Goru smatraju manje razvijenim. Na osnovu podataka Ministarstva ekonomije, za period 2010-2012. godine, najveći broj manje razvijenih jedinica lokalne samouprave u Crnoj Gori se nalazi u Sjevernom regionu (10 od ukupno 11 opština)¹⁶. Posmatrano na nivou regiona, Sjeverni region čini 50,1%¹⁷ prosjeka razvijenosti Crne Gore, a ključni razlozi niže razvijenosti ovog regiona su odliv stanovništva, visoka nezaposlenost i niski prihodi budžeta jedinica lokalne samouprave. Središnji region je u periodu 2010-2012. godine činio 123,5% prosjeka na nivou Crne Gore, odnosno razvijenost ovog regiona je bila 23,5% iznad prosječne vrijednosti indeksa razvijenosti za Crnu Goru. Primorski region je u posmatranom periodu bio najrazvijeniji region, i bio je 62% iznad prosjeka razvijenosti Crne Gore u periodu 2010-2012. godina.

U sljedećoj tabeli je dat pregled razvrstanosti jedinica lokalne samouprave prema indeksu razvijenosti.

Tabela 3: Stepem razvijenosti jedinica lokalne samouprave Crne Gore, prosjek za period 2010-2012.

Jedinica lokalne samouprave	Indeks razvijenosti (Crna Gora=100)	Stepem razvijenosti jedinice lokalne samouprave	Grupe (prema % odstupanja od prosječne vrijednosti indeksa razvijenosti u Crnoj Gori)	
Budva	331,73	1.	Iznad 125%	Šesta grupa
Tivat	173,09	2.		
Herceg-Novi	160,17	3.		
Kotor	143,21	4.		
Podgorica	141,13	5.		
Bar	133,86	6.		
Plužine	131,30	7.		
Danilovgrad	100,94	8.	Od 100% do 125%	Peta grupa
Nikšić	95,03	9.	Od 75% do 100%	Četvrta grupa
Žabljak	77,51	10.		
Ulcinj	75,44	11.		
Cetinje	74,95	12.	Od 50% do 75%	Treća grupa
Pijavica	70,74	13.		
Kolašin	64,41	14.		
Mojkovac	63,38	15.		
Berane	60,08	16.	Od 30% do 50%	Druga grupa
Šavnik	49,40	17.		
Rožaje	39,64	18.		
Bijelo Polje	38,06	19.		
Plav	38,00	20.		
Andrijevica	37,92	21.		

Izvor: Ministarstvo ekonomije

Generalno, razvojni problemi koji su karakterisali prethodni period u sprovođenju politike regionalnog razvoja, a sa kojima se i danas suočava veliki broj jedinica lokalne samouprave koje na osnovu indeksa razvijenosti zaostaju za prosjekom u zemlji su:

- Proces depopulacije,
- Niska gustina naseljenosti,
- Nedovoljno razvijena putna i komunalna infrastruktura,
- Nizak nivo iskorišćenosti raspoloživih resursa i nedovoljna orijentacija ka ekonomskom razvoju sa višim stepenom dodate vrijednosti,

¹⁵ Indeks razvijenosti predstavlja prosječno ponderisano odstupanje standardizovanih vrijednosti osnovnih pokazatelja od nacionalnog prosjeka. Pokazatelji koji ulaze u sastav indeksa razvijenosti izračunati su na osnovu podataka u periodu od tri godine koje prethode postupku ocjenjivanja i to su: stopa nezaposlenosti, dohodak JLS per capita, budžetski prihodi JLS (sopstveni zakonom ustupljeni) per capita, stopa rasta stanovništva i stopa obrazovanja stanovništva na nivou JLS. Izračunavanje indeksa razvijenosti, uređeno je Uredbom o metodologiji izračunavanja indeksa razvijenosti jedinice lokalne samouprave, kao podzakonskog akta u okviru implementacije Zakona o regionalnom razvoju.

¹⁶ Mjerenje razvijenosti opština za period 2010-2012. godina ne obuhvata opštine Petnjicu i Gusinje, jer one u to vrijeme nijesu bile osnovane

¹⁷ Ponderisani indeks razvijenosti po regionima

- Visok nivo nezaposlenosti i nizak nivo kreiranja novih radnih mjesta,
- Nizak dohodak po glavi stanovnika,
- Nizak nivo prihoda JLS,
- Nedostatak kapaciteta jedinica lokalne samouprave za strateško planiranje.

Prikaz regionalnih razlika na nivou regiona i jedinica lokalne samouprave po osnovu pojedinih pokazatelja na osnovu kojih se izračunava indeks razvijenosti je dat u narednim tabelama (za odabrane pokazatelje u 2013. godini).

Na osnovu prikazanih podataka jasno se uočava da JLS Sjevernog regiona zaostaju po gotovo svim parametrima, a da su JLS Primorskog regiona u prednosti u odnosu na ostale.

Tabela 4: Socio-ekonomske razlike na nivou jedinica lokalne samouprave

Pokazatelj	JLS sjevernog regiona			JLS središnjeg regiona			JLS primorskog regiona		
	Min	Max	Raspon	Min	Max	Raspon	Min	Max	Raspon
Ukupni dohodak per capita (u €) u 2013.	436,14	1.854,62	4,25	1.314,83	2.570,38	1,95	1.051,54	3.538,56	3,33
Budžetski prihodi JLS (sopstveni i zakonom ustupljeni), per capita u 2013. €	11,41	625,50	54,82	80,74	173,01	2,14	163,15	1.545,02	9,47
Prosječna stopa nezaposlenosti u 2013.	32,50%	9,70%	3,35	22,70%	9,72%	2,33	17,21%	8,74%	1,97
Udio obrazovanog stanovništva (SSS, VS, VSS) u stanovništvu od 15 do 64 godine	54,99%	83,15%	1,51	83,56%	84,58%	1,01	69,99%	96,54%	1,38
Opšte kretanje stanovništva u 2011. (2003=100)	71,03	102,6	1,44	90,8	112,2	1,24	95,7	124,1	1,3

Napomena: Kalkulacije pokazatelja per capita su napravljene na osnovu podataka o broju stanovnika na osnovu popisa 2011. godine. Izračunavanje udjela obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu dobi između 15 i 64 godine, rađeno je na osnovu podataka iz popisa 2011. godine. Za izračunavanje opšteg kretanja stanovništva, korišćeni su podaci od dva poslednja popisa.

U posljednje tri godine su očigledne značajne razlike u visini **dohotka po stanovniku između jedinica lokalne samouprave**. Tako je dohodak po stanovniku u 2013. godini bio najveći u opštini Budva i iznosio je 3.538,6 EUR, dok je najmanji bio u Opštini Rožaje i iznosio je 436,1 EUR.

Takođe, **razlike u budžetskim prihodima jedinica lokalne samouprave per capita** su vidne, kako između jedinica lokalne samouprave, tako i za različite godine na nivou iste jedinice lokalne samouprave. Tako su budžetski prihodi jedinica lokalne samouprave (sopstveni i zakonom ustupljeni) per capita u 2013. bili najveći u opštini Budva i iznosili su 1.545,3 EUR, a najmanji u opštini Šavnik (11,41 EUR), što je 135,4 puta manje.

Pokazatelj nezaposlenosti, odnosno **prosječna stopa nezaposlenosti** u 2013. godini je bila najniža u opštini Budva (8,74%), a najviša u opštini Andrijeвица (32,5%).

Razlike između opština su velike i kada je u pitanju **broj stanovnika**. Naime, opštine u Sjevernom dijelu Crne Gore, u periodu između dva posljednja popisa, karakteriše smanjenje broja stanovnika, tako da je opština Šavnik imala najveću negativnu stopu rasta stanovništva (-29%), dok je opština Budva imala najveću pozitivnu stopu rasta stanovništva (24,1%) u periodu između dva popisa.

Pokazatelj **obrazovanja stanovništva** također ukazuje na velike razlike između JLS. Prema rezultatima popisa iz 2011. godine o obrazovanom stanovništvu¹⁸, opština Rožaje je opština sa najnižim udjelom obrazovanog stanovništva u odnosu na ukupan broj radno-sposobnog stanovništva (54,99%), dok je najveći udio obrazovanog stanovništva u odnosu na ukupno stanovništvo između 15 i 64 godine u ovom periodu bio u opštini Herceg-Novi (96,54%).

Pored značajnih razlika koje postoje između jedinica lokalne samouprave, kada je riječ o odabranim pokazateljima kojima se mjeri njihova razvijenost, Crnu Goru karakteriše postojanje značajnih razlika u ovim pokazateljima i na nivou regiona.

Tabela 5: Socio-ekonomske razlike na nivou tri regiona

Pokazatelj	Regioni		
	Minimum	Maksimum	Raspon
Ukupni dohodak regiona per capita (u €) u 2013.	1.031,5	2.233,8	2,16
Budžetski prihodi regiona (sopstveni i zakonom ustupljeni) per capita u € u 2013.	100,46	572,99	5,70
Prosječna stopa nezaposlenosti na nivou regiona u 2013.	11,7%	21,9%	1,87
Udio obrazovanog stanovništva (SSS, VS, VSS) u stanovništvu od 15 do 64 godine	71%	90%	1,27
Opšte kretanje stanovništva u 2011. (2003=100)	92,8	105,8	1,14

Napomena: Kalkulacije pokazatelja per capita su napravljene na osnovu podataka o broju stanovnika na osnovu popisa 2011. godine. Izračunavanje udjela obrazovanog stanovništva u ukupnom stanovništvu dobi između 15 i 64 godine, rađeno je na osnovu podataka iz popisa 2011. godine. Za izračunavanje opšteg kretanja stanovništva, korišćeni su podaci od dva posljednja popisa.

Analiza **dohotka po stanovniku** u prethodnoj tabeli, pokazuje da su očigledne razlike između regiona u minimalnim i maksimalnim vrijednostima ovog pokazatelja po stanovniku. Tako je u 2013. dohodak per capita bio najniži u Sjevernom regionu i iznosio je 1.031,5 EUR, ili 2,05 puta manje nego u Središnjem regionu (2.233,8 EUR).

Kada se posmatraju **budžetski prihodi per capita** prema regionima, najniža vrijednost je također zabilježena u Sjevernom regionu (100, 46 EUR), što je u 2013. godini bilo 5,7 puta manje nego u Primorskom regionu (572,99 EUR).

Pokazatelj nezaposlenosti, odnosno **prosječna stopa nezaposlenosti**, najviša je u Sjevernom regionu i iznosila je 21,9% u 2013. godini, dok je bila najniža u Primorskom regionu i iznosila je 11,7%, odnosno 1,87 puta manje nego u Sjevernom regionu.

Pokazatelj **obrazovanja stanovništva** je najveći u Primorskom regionu, gdje je stopa obrazovanja, prema podacima iz popisa 2011. iznosila 90% i bila 1,27 puta je veća nego u Sjevernom regionu (gdje je iznosila 71%).

¹⁸ Stanovništvo sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom u ukupnom stanovništvu starosti od 15 i više godina

Važan pokazatelj regionalnog razvoja su demografska kretanja na koja su u velikom mjeri uticali uslovi života. O stepenu razvijenosti najbolje govori neuravnotežen prostorni raspored stanovništva. Više od 50% državne teritorije Sjevernog regiona naseljava manje od trećine ukupnog stanovništva, dok skoro četvrtina stanovnika Crne Gore naseljava tek nešto više od 10% teritorije Primorskog regiona.

U međupopisnom periodu primjetno je smanjenje broja stanovnika Sjevernog regiona (-7,2%), dok je u Središnjem i Primorskom zabilježeno povećanje od 5,9% i 3,7% respektivno. Pomenute promjene uzrokovane su prirodnim kretanjem stanovništva, kao i izrazitim migracionim tokovima usmjerenim od sjevera ka središnjem i primorskom dijelu zemlje. Pored pomenutih kretanja, zabilježene su i promjene u strukturi stanovništva, u prvom redu starosnoj, koja može biti značajan faktor uticaja na dalji razvoj regiona.

Na osnovu podataka iz posljednja dva popisa, u sljedećoj tabeli je dat pregled demografskih kretanja po regionima.¹⁹

Tabela 6: Osnovni demografski pokazatelji u Crnoj Gori

Region	Stanovništvo 2003	Stanovništvo 2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	Stanovništvo %	Gustina naseljenosti	Prosječna starost stanovništva
Sjeverni	191.610	177.837	-13.773	-7,2	28,7	24,35	37,3
Središnji	277.279	293.509	16.230	5,9	47,3	59,69	36,6
Primorski	143.378	148.683	5.305	3,7	24,0	93,45	38,4

Izvor: Monstat

Bitno je napomenuti da je samo šest opština u Crnoj Gori zabilježilo rast broja stanovnika u periodu između dva posljednja popisa (Bar, Budva, Podgorica, Danilovgrad, Rožaje i Tivat), dok je u svim ostalim opštinama broj stanovnika smanjen. Demografsko pražnjenje je posebno izraženo u opštinama Sjevernog regiona, naročito u opštinama Šavnik, Plužine, Kolašin, Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Andrijevica, sa stopama rasta stanovništva od -29%, -23%, -15,0%, -13,50%, -13,4%, -12,0% i -11,50% respektivno, u 2011. godini u odnosu na popis 2003. godine.

Pored navedenog, u periodu 2003-2011. broj domaćinstava u Sjevernom regionu je smanjen za 2,4%, dok je u preostala dva povećan, i to: u Središnjem za 11,3% i u Primorskom regionu za 15,3%.

U posmatranom periodu (2003-2011), zabilježen je pozitivan prirodni priraštaj u sva tri regiona. Međutim, važno je istaći da je osam opština u pomenutom periodu imalo negativan prirodni priraštaj, od čega čak sedam pripada Sjeverom regionu (Andrijevica, Kolašin, Mojkovac, Pljevlja, Plužine, Šavnik i Žabljak). Izuzev opština Sjevernog regiona, problem negativnog prirodnog priraštaja izražen je na području Cetinja.

¹⁹ Detaljni pregled demografskih kretanja po jedinicama lokalne samouprave dat je u Aneksu.

Tabela 7: Kretanje broja stanovnika po regionima (2003-2011)

	2003	2011	Promjena 2011/2003	Prirodni priraštaj (2003-2011)	Migracioni saldo ²⁰ (2003-2011)
Sjeverni region	191.610	177.837	-13.773	3.388	-17.161
Središnji region	277.279	293.509	16.230	11.571	4.659
Primorski region	143.378	148.683	5.305	3.237	2.068
Crna Gora	612.267	620.029	7.762	18.196	-10.434

Izvor: Monstat

Pored pomenutih kretanja, zabilježene su promjene u starosnoj strukturi. Kako na nivou zemlje, tako i u svim jedinicama lokalnih samoprava je došlo do starenja stanovništva, posebno na području Sjevernog regiona. Najveće promjene su zabilježene u opštinama: Plužine, Mojkovac, Pljevlja i Žabljak. Starenje stanovništva uz depopulaciju predstavlja ozbiljne ograničavajuće faktore daljeg razvoja ovih opština. U skladu sa klasifikacijom koja je korištena na prethodnim popisima zasnovana na prosječnoj starosti stanovništva možemo svrstati u četiri stadijuma:

- Prag demografske starosti: Rožaje
- Demografska starost: Mojkovac, Bijelo Polje, Berane, Plav, Nikšić, Danilovgrad, Podgorica, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Ulcinj
- Duboka demografska starost: Pljevlja, Žabljak, Šavnik, Kolašin, Andrijevića, Cetinje i Herceg Novi
- Najdublja demografska starost: Plužine

Radno sposobno stanovništvo je uvećano za 22.644 između dva popisa, što predstavlja stopu rasta od 5,7%. Posmatrano po regionima rast je zabilježen u Središnjem (8,4%) i Primorskom regionu (14,0%), dok je broj radno sposobnog stanovništva smanjen u Sjevernom regionu (-4,7%). Ovakvo kretanje može biti ograničavajući faktor razvoja sjevernih opština. Ipak, analiza strukture **radno-sposobnog stanovništva**²¹ u ukupnom stanovništvu po regionima je, prema popisu iz 2011. godine, pokazala da je učešće radno sposobnog stanovništva u ukupnom broju stanovnika povećano u sva tri regiona.

Tabela 8: Radno sposobno stanovništvo (15-64 godine) po regionima

	2003		2011		Promjena 2011/2003	Stopa rasta (%)
	Broj	Učešće (%)	Broj	Učešće (%)		
Sjeverni region	123.191	30,87	117.647	27,90	-5.544	-4,5
Središnji region	186.086	46,63	201.695	47,83	15.609	8,4
Primorski region	89.772	22,50	102.351	24,27	12.579	14,0
Crna Gora	399.049	100,00	421.693	100,00	22.644	5,7

Izvor: Monstat

Pored kretanja stanovništva, značajni indikatori socio-ekonomskog razvoja u Crnoj Gori su **zaposlenost i nezaposlenost**, koji imaju izraženu regionalnu dimenziju. Kretanja na tržištu rada i u nekoliko prethodnih godina, pokazuju njegovu izloženost uticaju globalne ekonomske krize, posebno ako se to, kroz obim i strukturu tražnje i zapošljavanja, upoređuje sa stanjem i trendovima iz perioda prije velike ekonomske krize.

Problem je naročito izražen u Sjevernom regionu Crne Gore. Pad privredne aktivnosti u posljednjih dvije decenije, depopulacija seoskih područja, migracija stanovništva sa sjevera Crne Gore u Središnji i Primorski region, uticali su na produbljivanje problema i njegovo otežano rješavanje.

²⁰ Migracioni saldo dobijen je na osnovu razlike u broju stanovnika između dva popisa i prirodnog priraštaja za period 2003-2011.

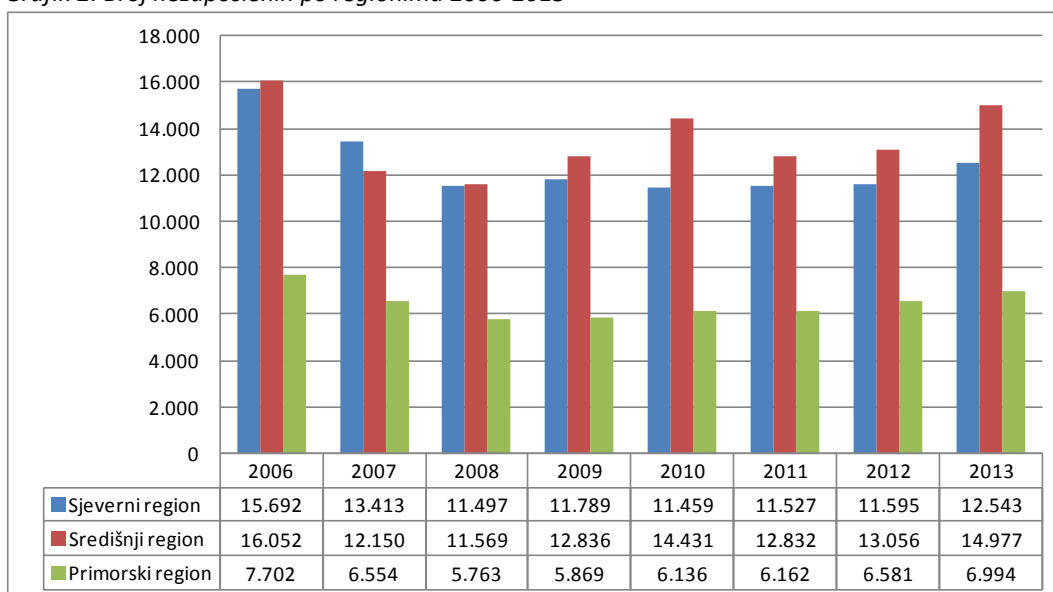
²¹ Stanovništvo starosti između 15 i 64 godine

Najniže stope nezaposlenosti na kraju 2013. su bile u opštinama Budva (8,74%), Plužine (9,7%) i Herceg Novi (10,49%), a najveće u opštinama Andrijevića (32,5%), Bijelo Polje (26,59%), Kolašin (26,24%) i Mojkovac (24,45%). Stopa nezaposlenosti u Podgorici je bila 11,25%.

Posmatrano po regionima, vezano za broj **nezaposlenih i stope nezaposlenosti**, može se uočiti rast u sva tri regiona, pri čemu najveće oscilacije zabilježene u Središnjem regionu što ukazuje na apsorpcionu moć, izraženu kroz broj oglašanih radnih mjesta. U poređenju sa 2010. godinom koja se uzima kao polazna godina sprovođenja SRR, na regionalnom nivou mogu se uočiti sledeće karakteristike:

- U Sjevernom regionu, broj nezaposlenih lica na kraju 2013. godine je iznosio 12.810 ili 37,1% ukupnog broja nezaposlenih u Crnoj Gori na kraju 2013. godine. Broj nezaposlenih u odnosu na 2010. godinu je povećan za 9,4% dok je stopa nezaposlenosti u 2013. godini iznosila 21,9%.
- U Središnjem regionu, broj nezaposlenih lica na kraju 2013. godine je iznosio 14.977 ili 43,4% ukupnog broja nezaposlenih lica u Crnoj Gori. Broj nezaposlenih lica u 2013. godini povećao za 3,8% u odnosu na 2010. godinu. Stopa nezaposlenosti u Središnjem regionu je na kraju 2013. godine iznosila 13,1%.
- Broj nezaposlenih lica u Primorskom regionu je na kraju 2013. godine iznosio 6.727 ili 19,5% ukupnog broja nezaposlenih u Crnoj Gori. Pri tome je u posmatranom period došlo do povećanja broja nezaposlenih lica za 14,0%. Stopa nezaposlenosti u Primorskom regionu je na kraju 2013. godine iznosila 11,7%.

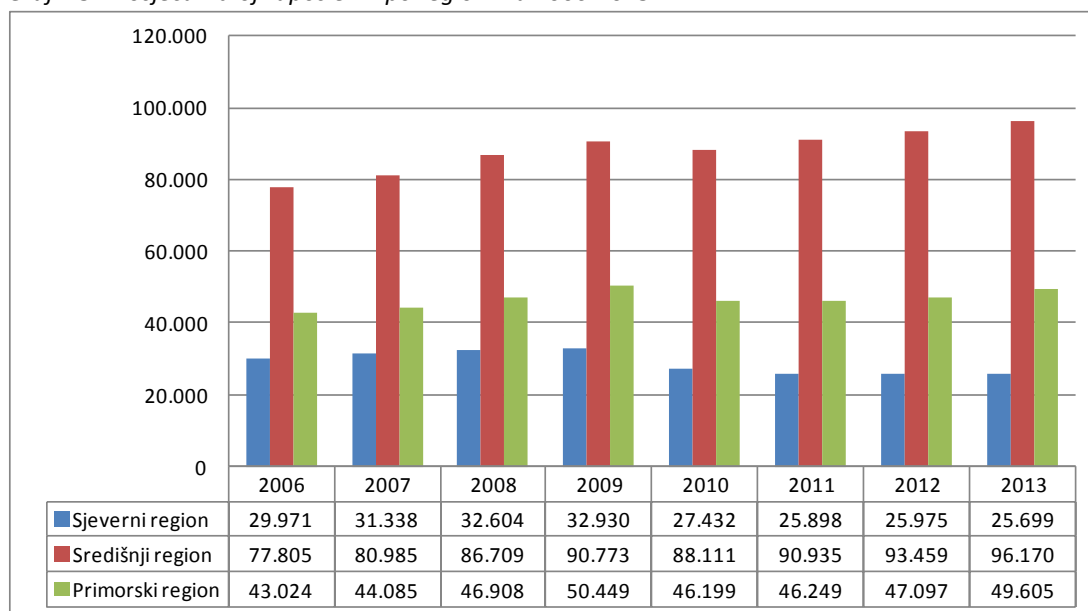
Grafik 2: Broj nezaposlenih po regionima 2006-2013

Izvor: Zavod za zapošljavanje

Prema podacima iz administrativnih izvora u periodu 2010-2013 zabilježeno je povećanje prosječnog broja zaposlenih u Središnjem i Primorskom regionu, dok je u Sjevernom zabilježen pad prosječnog broja zaposlenih za 6,3%, što ukazuje na dalje povećanje razlika između regiona. Na drugoj strani, nakon pada prosječnog broja zaposlenih u 2010. godini, u narednim godinama uslijedio je oporavak uz permanentni rast u ostala dva regiona, pri čemu je broj zaposlenih u Središnjem regionu uveliko premašio broj zaposlenih u predkriznom periodu.

Grafik 3: Prosječan broj zaposlenih po regionima 2006-2013.

Izvor: Monstat

Određeni pozitivni pomaci su napravljeni u sektoru MMSP-a i preduzetništva. Prema podacima Poreske uprave u periodu 2011-2013. godine se može uočiti rastući trend u pogledu broja MMSP-a, preduzetnika, broja zaposlenih u MMSP u sva tri regiona i to:

- Sjeverni region - 11,1% više MMSP-a, 15,6% više zaposlenih i 6,7% više preduzetnika
- Središnji region - 17,0% više MMSP-a, u 22,0% više zaposlenih i 18,5% više preduzetnika
- Primorski region – 24% više MMSP-a, 37,6% više zaposlenih i 17,7% više preduzetnika.

Tabela 9: Broj MMS preduzeća, preduzetnika i broja zaposlenih po ovim kategorijama, po regionima, u 2011-2013. godini

		2011.	2012.	2013.
Sjeverni region	MMS preduzeća	2.692	2.806	2.990
	Br. zaposlenih	16.615	16.800	19.201
	Preduzetnici	3.752	3.857	4.005
Središnji region	MMS preduzeća	8.262	8.765	9.666
	Br. zaposlenih	53.720	55.998	65.535
	Preduzetnici	4.731	5.315	5.606
Primorski region	MMS preduzeća	7.103	7.777	8.807
	Br. zaposlenih	36.244	39.367	49.854
	Preduzetnici	5.342	5.743	6.288
Crna Gora	MMS preduzeća	18.057	19.348	21.463
	Br. zaposlenih	106.579	112.165	134.590
	Preduzetnici	13.825	14.915	15.899

Izvor: Poreska uprava

Na osnovu analize zaposlenosti i nezaposlenosti po regionima, može se konstatovati da dosadašnje mjere i podsticaji usmjereni ka ravnomjernijem regionalnom razvoju, naročito u vremenu ekonomske krize, nijesu dale očekivane rezultate. Podaci o zaposlenosti i nezaposlenosti, kao i demografskim kretanjima predstavljaju dobru polaznu osnovu za Strategiju regionalnog razvoja u narednom periodu, koja će pomoći da se sagledaju ključni prioriteti i mjere za realizaciju tih prioriteta, kako bi se doprinijelo što većem ostvarenju inkluzivnog rasta u periodu do 2020. godine, čiji je sastavni dio pitanje jačanja ljudskih resursa i povećanje zaposlenosti, odnosno smanjenje nezaposlenosti.

1.3 KONKURENTNOST CRNOGORSKE EKONOMIJE, REGIONALNA I LOKALNA KONKURENTNOST

Obezbeđivanje povoljnijih uslova za poslovanje i uklanjanje biznis barijera predstavljaju važne preduslove za dalji ekonomski razvoj jedne zemlje i privlačenje stranih investicija. U tom cilju neophodno je stvoriti uslove koje će obezbijediti podizanje konkurentnosti kako na nacionalnom, tako i na nivou jedinica lokalnih samouprava. U cilju praćenja konkurentnosti Crne Gore, analiza se bazira na međunarodnim izvještajima Svjetskog ekonomskog foruma o Globalnoj konkurentnosti i Lakoće poslovanja Svjetske banke na nacionalnom nivou, odnosno Stepenu konkurentnosti JLS-a definisanim Zakonom o regionalnom razvoju.

1.3.1 KONKURENTNOST CRNE GORE U 2013. GODINI

Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma o Globalnoj konkurentnosti za 2013-2014²², Crna Gora je zauzela 67. mjesto (od ukupno 148 zemalja) sa vrijednošću indeksa 4,2 što predstavlja napredak za 5 mjesta u odnosu na prethodnu godinu, kada je Crna Gora zauzimala 72. mjesto (od ukupno 144 zemlje).

Iako je stepen konkurentnosti Crne Gore prema Izvještaju za 2013-2014. godinu povećan u odnosu na prethodnu izvještajnu godinu, on je i dalje niži u odnosu na izvještajni period 2011-2012. godina, kada je Crna Gora po konkurentnosti bila na 60-om mjestu sa vrijednošću indeksa od 4,3.

Tabela 10: Crna Gora u Izvještaju o globalnoj konkurentnosti

	Rang (od 148 zemalja)	Rezultat (1-7)
GCI 2013–2014 (od 148 zemalja)	67	4,2
GCI 2012–2013 (od 144 zemlje)	72	4,1
GCI 2011–2012 (od 142 zemlje)	60	4,3
Osnovni faktori (40% indeksa)	68	4,6
Institucije	52	4,2
Infrastruktura	70	4,0
Makroekonomsko okruženje	112	4,1
Zdravstvo i osnovno obrazovanje	37	6,1
Faktori efikasnosti (50% indeksa)	72	4,0
Visoko obrazovanje i obuka	50	4,6
Efikasnost tržišta robe	64	4,3
Efikasnost tržišta radne snage	58	4,4
Razvoj finansijskog tržišta	49	4,4
Tehnološka spremnost	49	4,2
Veličina tržišta	135	2,1
Faktori inovativnosti i sofisticiranosti (10% indeksa)	70	3,6
Sofisticiranost poslovanja	89	3,8
Inovacije	54	3,4

Izvor: The Global Competitiveness Index 2013–2014; © 2013 World Economic Forum

Posmatrajući konkurentnost Crne Gore u odnosu na zemlje u okruženju, Crna Gora je prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti za 2013-2014. godinu rangirana bolje od Makedonije (koja se nalazi na 73. mjestu), Hrvatske (75. mjesto), Bosne i Hercegovine (85. mjesto), Albanije (95. mjesto) i Srbije (101. mjesto).

²² <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

Iako je ostvaren napredak u konkurentnosti Crne Gore u odnosu na prethodni izvještajni period, u Izvještaju o konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma je dat prikaz faktora koji se u posmatranom izvještajnom periodu 2013-2014. smatraju najproblematičnijim za poslovanje²³ i od njihovog rješavanja će u velikoj mjeri zavisiti unapređenje poslovnog okruženja i ukupne konkurentnosti u državi. Kao najznačajniji ograničavajući faktori za poslovanje označeni su: pristup finansiranju, korupcija, neefikasna državna birokratija, poreske stope i neodgovarajuća infrastruktura.

Tabela 11: Faktori koji problematično utiču na biznis

Faktor poslovanja	% odgovora
Pristup finansiranju	19,2
Korupcija	10,9
Neefikasna državna birokratija	10,9
Poreske stope	10,5
Neodgovarajuća infrastruktura	9,2
Niska radna etika domaće radne snage	6,1
Neadekvatno obrazovanje radne snage	5,3
Restriktivno radno zakonodavstvo	5,1
Nedostatak kapaciteta za inovacije	4,7
Poresko zakonodavstvo	4,7
Inflacija	4,0
Kriminal i krađe	3,8
Politička nestabilnost	2,1
Loše javno zdravlje	1,5
Nestabilnost Vlade	1,1
Zakonodavstvo koje se odnosi na strane valute	0,8

Izvor: The Global Competitiveness Index 2013–2014 ;© 2013 World Economic Forum

U Izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja za period jul 2013 – jun 2013. godine (Doing Business 2014), Crna Gora je zauzela 44. mjesto na listi od 189 zemalja. U poređenju sa prošlogodišnjim Izvještajem Crna Gora je u ukupnom rangu ostvarila napredak za 7 mjesta.

U periodu od 2010. godine (DB2011) pa do danas, Crna Gora bilježi konstantan napredak u sveukupnom rangu, ostvarujući poboljšanje pozicije za 22 mjesta.

Tabela 12: Lakoća poslovanja (Ease of Doing Business 2011)

	DB 2014 Rang	DB 2013 Rang	Promjena
Pokretanje biznisa	69	57	-12 ↓
Pribavljanje građevinskih dozvola	106	174	+68 ↑
Snabdijevanje el.energijom	69	68	-1 ↓
Registrowanje imovine	98	114	+16 ↑
Dobijanje kredita	3	3	-
Zaštita investitora	34	32	-2 ↓
Plaćanje poreza	86	85	-1 ↓
Prekogranična trgovina	53	51	-2 ↓
Poštovanje ugovora	136	134	-2 ↓
Zatvaranje biznisa	45	45	-

Izvor: Ease of Doing Business 2014, World Bank

²³ Na osnovu odgovora ispitanika

Shodno izvještaju, Crna Gora je zabilježila reforme u dvije oblasti i to u oblasti:

- „izdavanja građevinskih dozvola“, gdje su prepoznate reforme Crne Gore implemetirane nakon izmjene zakona jula 2011. godine, što je imalo za rezultat napredak za 70 mjesta sa 176. na 106. mjesto
- „registrovanja nepokretnosti“, gdje je ostvareno unapređenje ranga za 19 pozicija, sa 117. na 98. mjesto. Pobjoljšani rang je rezultat smanjenog broja procedura za dobijanje rješenja o registraciji nepokretnosti u katastru sa 7 na 6, dok su rokovi i troškovi ostali isti.

Od zemalja u regionu bolje od Crne Gore su rangirane Makedonija (25) i Slovenija (33), dok su lošije rangirane Kosovo (86), Hrvatska (89), Albanija (90), Srbija (93) i Bosna i Hercegovina (131).

1.3.2 LOKALNA I REGIONALNA KONKURENTNOST U CRNOJ GORI

Na osnovu Uredbe o metodologiji izračunavanja indeksa konkurentnosti („Sl. list CG“ br. 35/12), koja predstavlja jedan od podzakonskih akata za implementaciju Zakona o regionalnom razvoju, izračunat je stepen konkurentnosti jedinica lokalne samouprave za period 2009-2011. godina. Stepem konkurentnosti se utvrđuje na osnovu indeksa konkurentnosti koji predstavlja prosjek pokazatelja poslovnog okruženja i poslovnog sektora, koji se izračunava na osnovu analize kvalitativnih i kvantitativnih podataka na nivou jedinice lokalne samouprave. Pokazatelj stepena konkurentnosti jedinice lokalne samouprave računa se na osnovu indikatora, koji su razvrstani u 8 kategorija: demografija, zdravlje i kultura; obrazovanje; osnovna infrastruktura i javni sektor; poslovna infrastruktura; investicije i preduzetnička dinamika; razvijenost preduzetništva; ekonomski rezultati - nivo; ekonomski rezultati – dinamika.

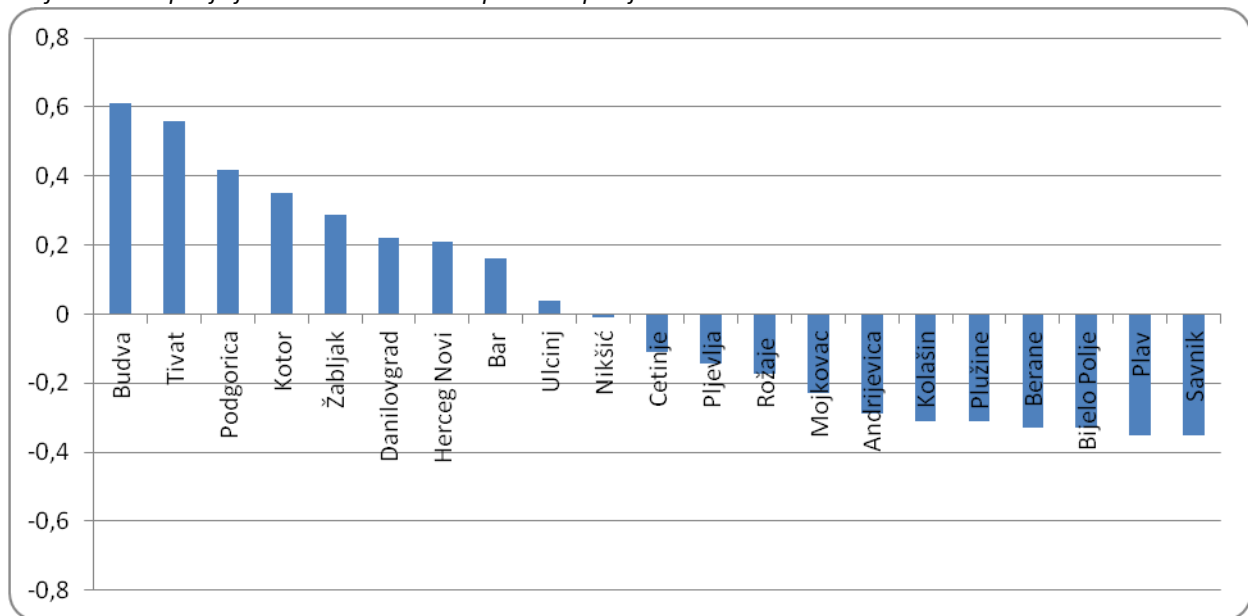
Tabela 13: Stepem konkurentnosti jedinica lokalne samouprave Crne Gore, za period 2009-2011.

JLS	Indeks konkurentnosti (2009-2011)	Stepem konkurentnosti (2009-2011)
PRIMORSKI		
Budva	161,0	1.
Tivat	156,0	2.
Kotor	135,0	4.
Herceg Novi	121,1	7.
Bar	116,0	8.
Ulcinj	103,9	9.
SREDIŠNJI		
Podgorica	142,0	3.
Danilovgrad	122,0	6.
Nikšić	99,3	10.
Cetinje	89,2	11.
SJEVERNI		
Žabljak	129,0	5.
Pljevlja	86,0	12.
Rožaje	83,0	13.
Mojkovac	77,0	14.
Andrijevica	71,0	15.

Kolašin	69,5	16.
Plužine	69,4	17.
Berane	67,0	18.
Bijelo Polje	66,6	19.
Plav	64,5	20.
Šavnik	64,4	21.

Izvor: Ministarstvo ekonomije

Grafik 4: Odstupanje jedinica lokalne samouprave od prosjeka konkurentnosti za Crnu Goru

Izvor: Ministarstvo ekonomije

U skladu sa podacima prikazanim u prethodnoj tabeli i na grafiku, najkonkurentnija jedinica lokalne samouprave u **Sjevernom regionu** je opština Žabljak, sa konkurentnošću od 29% iznad prosjeka na nivou Crne Gore, dok je najmanje konkurentna opština Šavnik sa stepenom konkurentnosti od 35,6% ispod prosjeka na nivou Crne Gore za period 2009-2011. godina. Takođe, sve ostale jedinice lokalne samouprave Sjevernog regiona imaju stepen konkurentnosti ispod prosjeka na nivou Crne Gore.

Konkurentnost Sjevernog regiona na osnovu dobijenih podataka čini 77% nacionalnog prosjeka²⁴, odnosno konkurentnost Sjevernog regiona je 23% niža od prosječne konkurentnosti Crne Gore. Ključni faktori niže konkurentnosti Sjevernog regiona u odnosu na nacionalni prosjek su infrastruktura, demografija (vitalni indeks), obrazovanje (uključenost u predškolsko obrazovanje, udio diplomiranih studenata u stanovništvu), zaposlenost, broj preduzeća, broj riješenih sudskih sporova, tehnološki razvoj, inovacije i sl.

U **Središnjem regionu**, najkonkurentnija jedinica lokalne samouprave za period 2009-2011. godina je Glavni grad Podgorica sa stepenom konkurentnosti od 42% iznad prosjeka konkurentnosti za Crnu Goru, dok je najmanje konkurentna bila Prijestonica Cetinje sa konkurentnošću od 10% ispod prosjeka na nivou Crne Gore. Kada je riječ o regionu kao cjelini, Središnji region predstavlja drugi region u Crnoj Gori po stepenu konkurentnosti odnosno nalazi se 13% iznad prosjeka konkurentnosti svih jedinica lokalne samouprave na nivou Crne Gore. Pri tome najbitniji faktori koji pozitivno utiču na konkurentnost ovog regiona su povećanje broja stanovnika, zdravstveni sistem (broj ljekara per capita, broj farmaceuta per capita itd), obrazovanje (broj diplomiranih studenata, udio osoba sa visokom školom u stanovništvu od 15 i više godina itd.), konkurencija na tržištu, broj preduzeća, inovacijski kapacitet, zaposlenost u

²⁴ Neponderisani indeks konkurentnosti

preduzećima itd. Ključni faktori koji negativno utiču na konkurentnost regiona se odnose na sudstvo (broj sudija u osnovnim sudovima per capita), visoko učešće osoba sa VSS u ukupnom broju nezaposlenih, gustina lokalnih puteva u pojedinim opštinama (Nikšić, Cetinje), niži % učešća obradivog zemljišta u ukupnom zemljištu na nivou regiona itd.

U Primorskom regionu, najkonkurentnija jedinica lokalne samouprave je opština Budva sa konkurentnošću od 61% iznad crnogorskog prosjeka, pri čemu je ovo istovremeno i najkonkurentnija opština u Crnoj Gori. S druge strane, najmanje konkurentna opština Primorskog regiona je opština Ulcinj sa konkurentnošću od 3,9% iznad prosjeka konkurentnosti svih jedinica lokalne samouprave u Crnoj Gori. Posmatrano u cjelini, Primorski region je najkonkurentniji region u Crnoj Gori, sa konkurentnošću od 32% iznad prosjeka na nivou Crne Gore. Ključni pozitivni faktori uticaja na konkurentnost Primorskog regiona su: rast broja stanovnika, kvalitet osnovne i poslovne infrastrukture, broj stanovnika sa visokom školskom spremom u ukupnom stanovništvu starosti 15 i više godina, broj MSP per capita, inovacijski kapacitet, konkurencija na tržištu, broj preduzetnika per capita, broj noćenja turista itd. Faktori negativnog uticaja na konkurentnost Primorskog regiona su: nedovoljna usklađenost školskih programa sa potrebama tržišta, visok udio populacije od 50 i više godina u ukupnom broju nezaposlenih, visok udio osoba sa visokom stručnom spremom u ukupnom broju nezaposlenih, nizak nivo donošenja prostorno planskih dokumenata, postojanje sive ekonomije u ukupnoj ekonomiji regiona itd.

Upoređujući podatke o stepenu razvijenosti i stepenu konkurentnosti jedinica lokalne samouprave i regiona, može se zaključiti da uglavnom, jedinice lokalne samouprave koje su najrazvijenije, su istovremeno i sa najvišim stepenom konkurentnosti. Ipak, indeks konkurentnosti pokazuje nešto povoljniju sliku, s obzirom da pojedine jedinice lokalne samouprave, iako su po stepenu nerazvijenosti ispod ili blizu prosjeka Crne Gore, sa aspekta konkurentnosti su iznad prosjeka Crne Gore. Sve ovo *ukazuje na postojanje značajnih resursa i potencijala, u najširem smislu, koji nijesu u dovoljnoj mjeri iskorišteni ili upotrebljeni na odgovarajući način, što bi trebalo dovesti do smanjenja dispariteta između regiona ili JLS-a u okviru regiona.*

1.4 TERITORIJALNA I STATISTIČKA PODJELA CRNE GORE I PRAVNI OKVIR POLITIKE REGIONALNOG RAZVOJA

1.4.1 TERITORIJALNA I STATISTIČKA PODJELA CRNE GORE

U okviru statističke nomenklature prostornih jedinica Eurostat, Crna Gora je definisana kao jedan statistički region. Za potrebe prostornog planiranja, kreiranja i implementacije politike regionalnog razvoja, Prostorni Plan Crne Gore do 2020. godine, kao i Zakon o regionalnom razvoju, u skladu sa geografskim karakteristikama i razmještaju prirodnih uslova za razvoj, definišu tri geografska regiona: Primorski, Središnji i Sjeverni.

Po Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore („Sl. list CG” br. 54/11, 27/13; 62/13 i 12/14), Crna Gora je podijeljena na 23 jedinice lokalne samouprave i to:

- Primorski region: Bar, Budva, Herceg-Novi, Kotor, Tivat i Ulcinj;
- Središnji region: Glavni grad Podgorica, Prijestonica Cetinje i opštine Danilovgrad i Nikšić;
- Sjeverni region: Andrijevica, Berane, Bijelo Polje, Gusinje, Kolašin, Mojkovac, Petnjica, Plav, Pljevlja, Plužine, Rožaje, Šavnik i Žabljak.

1.4.2 PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZA VOĐENJE POLITIKE REGIONALNOG RAZVOJA

Kada je riječ o pravnom okviru u Crnoj Gori, krovni pravni akt za regionalni razvoj je Zakon o regionalnom razvoju, koji je stupio na snagu 2011.godine. Zakonom su definisani opšti ciljevi regionalnog razvoja i načela podsticanja regionalnog razvoja, planiranje regionalnog razvoja, način razvrstavanja jedinica lokalne samouprave prema stepenu razvijenosti i konkurentnosti, podsticanje i finansiranje ravnomjernijeg regionalnog razvoja, kao i osnivanje Partnerskog savjeta za regionalni razvoj. Na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, u cilju uspostavljanja efikasnog procesa kreiranja i primjene politike regionalnog razvoja, usvojeni su i sljedeći podzakonski akti: *Uredba o metodologiji izračunavanja indeksa razvijenosti jedinice lokalne samouprave*, *Uredba o metodologiji izračunavanja stepena konkurentnosti JLS*, *Odluka o osnivanju Partnerskog savjeta za regionalni razvoj* i *Pravilnik o metodologiji za izradu Strateškog plana razvoja jedinice lokalne samouprave*.

U cilju unapređenja praćenja sprovođenja politike regionalnog razvoja, Ministarstvo ekonomije je preduzelo potrebne aktivnosti na uspostavljanju Elektronske baze podataka o realizaciji razvojnih projekata i donijelo *Pravilnik o načinu upotrebe elektronske baze o razvojnim projektima*. Elektronsku bazu podataka vodi Ministarstvo ekonomije.

Zakon o regionalnom razvoju, član 9, propisuje da u pripremi i realizaciji strategije regionalnog razvoja učestvuju organi državne uprave nadležni za poslove: finansija; uređenja prostora i zaštite životne sredine; poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; turizma; saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija; energetike; industrije; preduzetništva; razvoja; prosvjete i nauke; rada i socijalnog staranja; informacionog društva; zdravlja; kulture; sporta; evropskih integracija; javne uprave; Investiciono-razvojni fond Crne Gore; Zavod za zapošljavanje Crne Gore; Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija; jedinice lokalne samouprave i drugi organi i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj.

Zakonom je utvrđeno da Vlada Crne Gore usvaja Strategiju regionalnog razvoja. Zakonom je definisana obaveza Ministarstva ekonomije da godišnji Izvještaj o ostvarenosti politike, odnosno Strategije regionalnog razvoja, dostavlja Vladi na usvajanje i Skupštini Crne Gore na razmatranje. Vlada je imenovala potpredsjednika zaduženog za regionalni razvoj.

Takođe, u skladu sa Zakonom o regionalnom razvoju, Partnerski savjet je savjetodavno tijelo Vlade, koje ima za cilj da prati stanje i daje preporuke za unapređenje u oblasti politike regionalnog razvoja Crne Gore, daje mišljenje na nacrt Strategije i daje preporuke za utvrđivanje prioriteta u realizaciji razvojnih projekata i sagledava efekte ostvarene politike regionalnog razvoja. Predsjednik Savjeta je potpredsjednik Vlade zadužen za Regionalni razvoj. Članovi Partnerskog savjeta su predstavnici institucija javnog sektora sa nacionalnog i lokalnog nivoa, predstavnika privatnog sektora, NVO, stručne javnosti.

U procesu realizacije politike regionalnog razvoja, od suštinskog značaja je uspostavljanje funkcionalnog partnerstva institucija javnog sektora. Iskustva pokazuju da vezanost realizacije projekta i njegovo upravljanje isključivo sa nivoa administrativne jedinice (bez obzira da li je to lokalna ili centralna vlast) nije najefikasniji pristup. Uspostavljanje ugovornog partnerstva između različitih nivoa vlasti i organizacija i upravljanje realizacijom na funkcionalnom nivou je od suštinskog značaja za postizanje optimalnih rezultata. Istovremeno, u realizaciju projekata koji imaju integrativni karakter, je neophodno uključivanje svih raspoloživih resursa sva tri sektora (javni, privatni i civilni). U Crnoj Gori, administrativna organizovanost je na nacionalnom i na lokalnom nivou i ne postoji na regionalnom nivou. Dosadašnja iskustva u implementaciji politike regionalnog razvoja su bila uglavnom vezana za realizaciju projekata kojim je upravljano sa centralnog nivoa vlasti ili na nivou jedinica lokalne

samouprave (JLS). Imajući u vidu proces donošenja strateških planova razvoja JLS, kao i nacionalne prioritete, u **narednom periodu sprovođenja Strategije regionalnog razvoja biće neophodno da se uloži dodatni napor u djelimičnoj transformaciji projekata lokalnog karaktera u projekte regionalnog karaktera, u čemu poseban značaj ima dalje unapređenje međuopštinske saradnje.**

Takođe, bitan segment realizacije politike regionalnog razvoja predstavlja institucionalna infrastruktura, a koja ne mora da predstavlja dio administrativne infrastrukture. U prethodnom periodu su uspostavljeni pojedini segmenti institucionalne infrastrukture koji su bili vezani za sektorske politike (npr. turizam, poljoprivreda, energetika) ili vezani za razvoj preduzetništva i konkurentnosti. Sva ove institucije su u različitim fazama razvoja, ostvarivala projektnu saradnju sa donatorima sa ciljem da se podrži razvoj privatnog sektora i organizacioni i ljudski kapaciteti lokalne vlasti. Međutim, sa povlačenjem donatorskih projekata, mnoge institucije nisu uspjele da se jasno profilišu i da budu prepoznate, posebno na lokalnom nivou, kao institucije koje će obezbijediti neophodnu razvojnu podršku privatnom i javnom sektoru. U takvoj situaciji, posebno u Sjevernom regionu, jedinice lokalne samouprave nijesu izgradile potrebne kapacitete, koji bi trebalo da im pomognu u kreiranju i implementaciji različitih projekata koji bi se finansirali iz IPA fondova i drugih EU i donatorskih fondova, što umanjuje apsorpciju EU fondova²⁵. Na osnovu navedenog se može istaći da u prethodnom periodu nije došlo do značajnijeg unapređenja i transformacije uspostavljene institucionalne infrastrukture u jedan jedinstveni sistem, koji bi angažovao sve raspoložive kapacitete - ljudske, finansijske i organizacione, naročito zbog činjenice da zbog restriktivnog budžetskog okvira nije bilo moguće zaposliti potreban broj službenika za ovu svrhu.

U cilju jačanja kapaciteta apsorpcije sredstava iz EU fondova potrebno je razmotriti inicijative:

- **formiranje timova za izradu i implementaciju IPA projekata u okviru institucije menadžera u svakoj jedinici lokalne samouprave**, kako bi se stvorila kvalitetna kadrovska osnova sposobna da privuče adekvatan iznos sredstava neophodan za realizaciju projekata kojima će se doprinijeti unapređenju razvoja jedinica lokalne samouprave, a samim tim i regiona, odnosno države.
- **formiranje fonda za pomoć jedinicama lokalne samouprave za kofinansiranje EU projekata, tzv. "revolving fonda"**. Svrha ovog fonda bi bila da se opštinama pozajme sredstva neophodna za predfinansiranje 10% vrijednosti EU projekta. Ovo bi bio snažan mehanizam od značaja za sve lokalne samouprave za privlačenje sredstva EU, a naročito za opštine na sjeveru zemlje koje imaju ograničeni finansijski kapacitet. Uspostavljanje ovakvog mehanizma je veoma važno za Crnu Goru u perspektivi pridruživanja Evropskoj uniji, gdje u sprovođenju politike ekonomske i socijalne kohezije EU, lokalne samouprave imaju veoma važnu ulogu u stvaranju dobrog apsorpcionog kapaciteta.

1.4.3 POSTOJEĆI INSTRUMENTI ZA SMANJENJE REGIONALNIH RAZLIKA

Glavni instrumenti za smanjenje regionalnih razlika u prethodnom periodu su se odnosili na fiskalne olakšice i finansijsku podršku slabije razvijenim područjima.

Pored navedenih instrumenata u cilju smanjenja regionalnih razlika i povećanja konkurentnosti sprovode se:

- 1) *Program podsticanja razvoja konkurentnosti preduzetnika, mirko, malih i srednjih preduzeća u Sjevernom regionu Crne Gore i manje razvijenim opštinama* - sastoji se iz subvencija kamatnih stopa od 1 procentni poen na direktne kredite koje Investiciono-razvojni fond Crne Gore A.D.

²⁵ Analiza kapaciteta jedinica lokalne samouprave za privlačenje sredstava iz EU fondova, Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Decembar 2013

dodjeljuje u skladu sa svojim Godišnjim planom rada za 2012. godinu u opštinama Sjevernog regiona, kao manje razvijenog i manje razvijenim opštinama Cetinju i Ulcinju koje pripadaju Središnjem, odnosno Primorskom regionu.

- 2) *Program podsticanja razvoja klastera uCrnoj Gori* za 2012-2016. godinu - finansijska podrška za preduzetnike, mikro, mala i srednja preduzeća u klasterima radi prevazilaženja „uskih grla“ u poslovanju kroz nabavku proizvodne opreme (izuzev IT opreme i saobraćajnih sredstava), a zasnovano na principu refundacije (povraćaja dijela troškova).
- 3) *Program povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja* –cilj ovog Programa je da obezbijedi podršku preduzetnicima, malim i srednjim privrednim društvima i klasterima malih i srednjih privrednih duštava, naročito iz manje razvijenih opština i Sjevernog regiona, da u što većoj mjeri povećaju svoju konkurentnost, prvenstveno kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda za proizvode i podršku za dobijanje akreditacije za ocjenjivanje usaglašenosti.

Fiskalne olakšice

U namjeri da stimuliše investicije u nerazvijenim djelovima zemlje, poreske olakšice na nacionalnom nivou, definisane su Zakonom o porezu na dobit pravnih lica, Zakonom o porezu na dohodak fizičkih lica.

Pored navedenog, na lokalnom nivou, pojedine jedinice lokalne samouprave definisale su dodatno:

- Olakšice u dijelu plaćanja komunalnih ili drugih naknada;
- Povoljna cijena zakupa/kupovine prostora za biznis zone;
- Smanjenje ili oslobađanje plaćanja prireza poreza na dohodak fizičkih lica;
- Smanjenje stope poreza na nepokretnosti;
- Mogućnost definisanja povoljnog modela privatno-javnog partnerstva;
- Infrastrukturno opremanje na područjima gdje isto ne postoji.

Vlada Crne Gore je 2011. godine usvojila 'Program podsticaja razvoja biznisa' kojim želi podstaći razvoj mikro i malih proizvodnih preduzeća, povećanje zaposlenosti u manje razvijenim opštinama, kao i aktiviranje kapitala domaćih i stranih investitora koji bi prepoznali interes za sprovođenje i unapređenje ovog projekta. Program je kreiran u cilju daljeg razvoja biznis zona u Crnoj Gori.

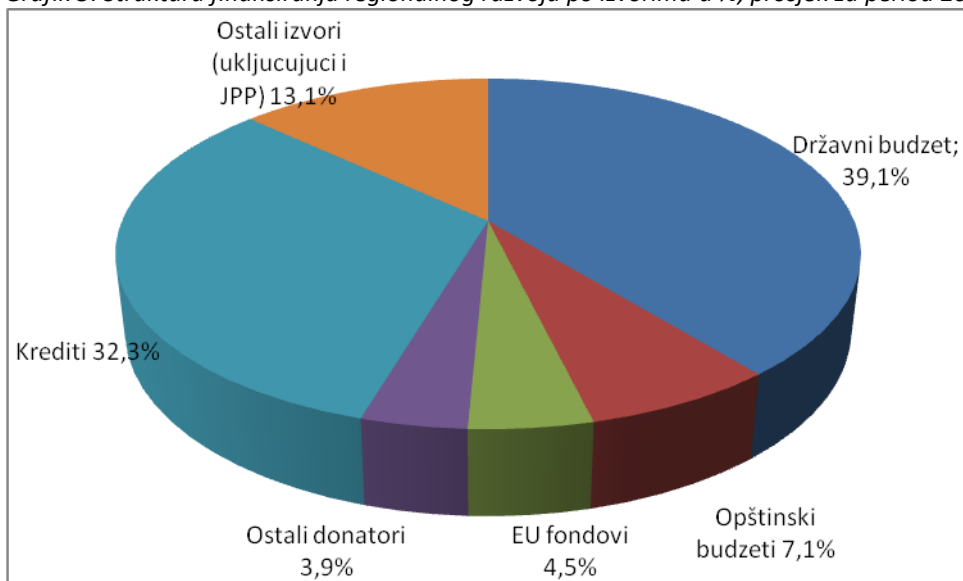
Finansijska podrška

Ključni izvori sredstava za podsticanje regionalnog razvoja u dosadašnjem periodu implementacije Strategije regionalnog razvoja su: kapitalni budžet, budžet jedinica lokalne samouprave, sredstva iz državne pomoći, krediti, EU fondovi i ostale donacije.

Obim dosadašnjeg finansiranja regionalnog razvoja prikazan je u godišnjim Izvještajima o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2013. Ovi izvještaji pokazuju da je realizacija rashoda namijenjenih regionalnom razvoju bila između 150 i 170 miliona eura godišnje, u periodu 2011-2013. godina, što u odnosu na BDP Crne Gore znači 4,7%, 5,4% i 5,0% BDP za ovaj period. Budući da detaljniji podaci za analizu postoje samo za period 2011-2013. godina, prosjek ovih godina je uzet kao osnova za dalju analizu.

Kako je prikazano na sljedećem grafiku, u periodu 2011-2013. dominira državni budžet sa oko 67 miliona u prosjeku godišnje ili 39,1% učešća u ukupnim izvorima finansiranja i predstavlja daleko najznačajniji izvor finansiranja regionalnog razvoja. Sljedeći izvor su krediti koji predstavljaju trećinu finansiranja, a budžeti jedinica lokalne samouprave čine 7,1% ukupnih izvora finansiranja regionalnog razvoja. Ostalo učešće u strukturi finansiranja se odnosi na podršku iz EU fondova (4,5%), i ostalih donatora 3,9%, kao i 13,1% iz ostalih izvora koji uključuju i javno-privatno partnerstvo (JPP).

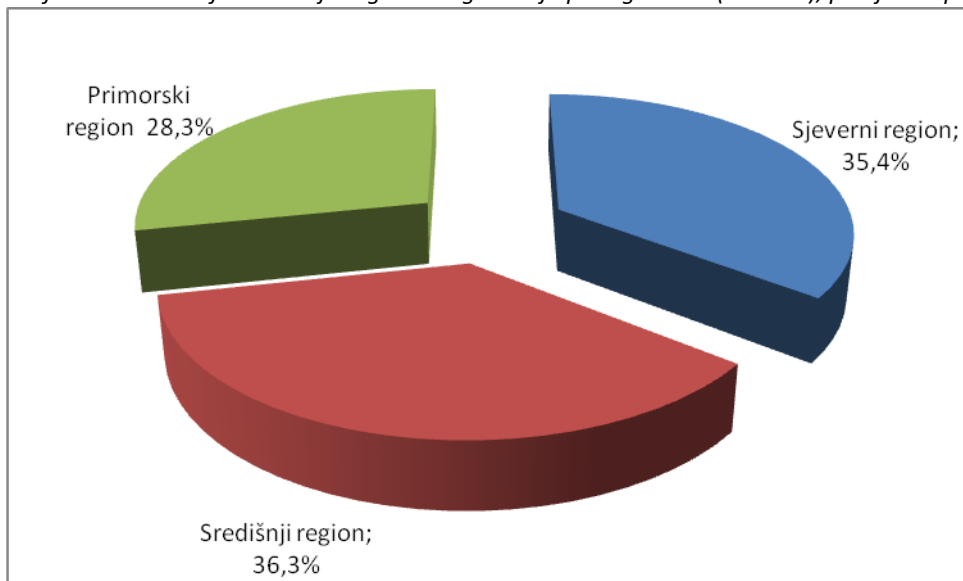
Grafik 5: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po izvorima u %, prosjek za period 2011-2013

Izvor: Ministarstvo ekonomije na osnovu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2013.

Strukturu finansiranja regionalnog razvoja po regionima prikazuje sljedeći grafik, na kome je prikazano da se 36,3% sredstava za finansiranje regionalnog razvoja u periodu 2011-2013. odnosilo na Središnji region, 35,4% na Sjeverni i 28,3% na Primorski region.

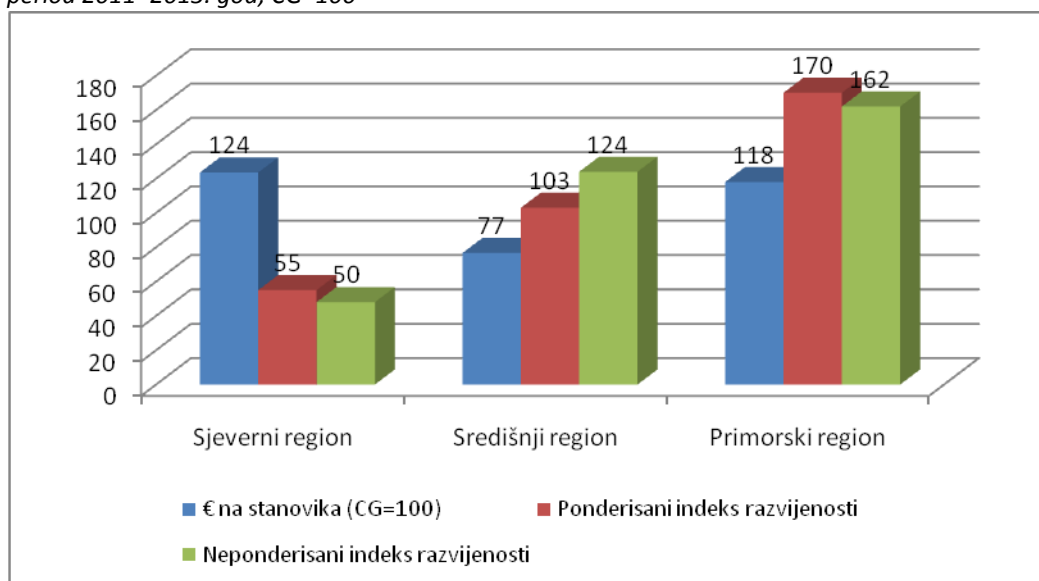
Grafik 6: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po regionima (mil EUR), prosjek za period 2011-2013

Izvor: Ministarstvo ekonomije na osnovu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja za 2011- 2013.

Kada se iznosi sredstava koji se odnose na finansiranje regionalnog razvoja u posljednje tri godine, stave u odnos sa brojem stanovnika svakog od regiona, analiza po regionima ukazuje da se najviše sredstava po stanovniku u periodu 2011-2013. godine odnosilo na najmanje razvijeni Sjeverni region, odnosno 325 eura ili 124% nacionalnog prosjeka. Viša intenzivnost ukupnih investicija na Sjeveru u prethodnom periodu je očekivana i ukazuje da je prioritet regionalnog razvoja dat onom dijelu Crne Gore kojem je podrška najviše potrebna. Nešto drugačija raspodjela sredstava ostvarena je između Središnjeg i Primorskog regiona. U periodu 2010-2013. godina, prema izvještajima o realizaciji Strategije regionalnog razvoja, za Primorski region je opredijeljeno 18% sredstava iznad prosjeka po stanovniku Crne Gore, a za Središnji 23% ispod tog prosjeka.

Grafik 7: Finansiranje regionalnog razvoja po regionima per capita i relativno na stepen razvijenosti, prosjek za period 2011- 2013. god; CG=100

Izvor: Ministarstvo ekonomije, Izvještaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

U nastavku je prikazana struktura finansiranja regionalnog razvoja po regionima iz perspektive izvora finansiranja. Regionalni razvoj se u Sjevernom regionu u 2011-2013. finansirao iz sredstava državnog budžeta iznad prosjeka po stanovniku na nivou Crne Gore, dok je uspješnost pristupa stranim izvorima finansiranja (donacijama) na nivou prosjeka za Crnu Goru. Imajući u vidu manji finansijski kapacitet opština na Sjeveru, onda je i finansiranje regionalnog razvoja iz budžeta jedinica lokalne samouprave u posmatranom periodu bilo ispod prosjeka, a niža ekonomska aktivnost odražava se na manji kapacitet pristupa kreditima. Središnji region je, sa druge strane, iznad prosjeka za Crnu Goru, kako u smislu pristupa međunarodnim izvorima finansiranja, tako i činjenicom da Središnji region ima jači kapacitet finansiranja razvoja iz budžeta jedinica lokalne samouprave i kredita.

Tabela 14: Finansiranje regionalnog razvoja po regionu na stanovnika i relativno na stepen razvijenosti, prosjek za 2011 i 2012 godinu; CG=100

Izvor sredstava/Region	Sjeverni	Središnji	Primorski	Ukupno Crna Gora
Državni budžet	53	39	41	41
Opštinski budžeti	5	11	6	7
EU fondovi	5	8	2	5
Ostali donatori	4	5	2	4
Kredit	22	34	44	34
Ostali izvori (uključujući IJPP)	16	5	22	14
Ukupno	100	100	100	100
Izvor sredstava/Region	Sjeverni	Središnji	Primorski	Ukupno Crna Gora
Državni budžet	159	74	118	100
Opštinski budžeti	87	117	100	100
EU fondovi	139	138	51	100
Ostali donatori	109	85	53	100
Kredit	79	77	155	100
Ostali izvori (uključujući i JPP)	144	28	189	100

Izvor: Ministarstvo ekonomije, Izvještaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2013.

Izveštaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014. u prethodnom periodu, omogućavaju i analizu u koje oblasti politika su usmjerena sredstava po regionima. Pri tome je upotrijebljena **klasifikacija koja se bazira na tri oblasti rasta u skladu sa Pravcima razvoja Crne Gore²⁶, a koje se direktno vezuju za ključne ciljeve i prioritete Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.**

Podaci pokazuju da je pretežni dio sredstava za finansiranje regionalnog razvoja u dosadašnjem periodu implementacije Strategije bio usmjeren na održivi rast²⁷, odnosno prvenstveno na obezbjeđenje infrastrukturnih uslova za razvoj. Za održivi rast je u periodu 2011-2013. godina usmjereno 78,8% svih sredstava korišćenih za implementaciju Strategije regionalnog razvoja. Od toga je najniži dio sredstava za održivi rast realizovan u Središnjem regionu, a najviši u Primorskom regionu, gdje 84,7% sredstva ide za održivi rast. Po obimu slijede investicije u pametan rast, sa 15,3% na nivou Crne Gore. Najviše se za pametan rast, u posmatranom periodu, investiralo u Središnjem regionu 23%, a u Sjevernom i Primorskom 13,3% i 12,8%, respektivno. Za inkluzivni rast, a to u stvari znači investicije u razvoj ljudskih resursa, u Središnjem regionu je iskorišćeno 12,1% ukupnih sredstava, dok su u Sjevernom i Primorskom regionu za tu oblast investirani relativno manji fondovi, 4,5% odnosno 2,5% sredstava u oba regiona.

Tabela 15: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po oblastima politika i regionu, prosjek za 2011- 2013. godinu; %

Rast / Region:	Sjeverni	Središnji	Primorski	Ukupno za regionalni razvoj -Crna Gora
Pametan	13,3	23,4	12,8	15,3
Održivi	82,2	64,5	84,7	78,8
Inkluzivni	4,5	12,1	2,5	5,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

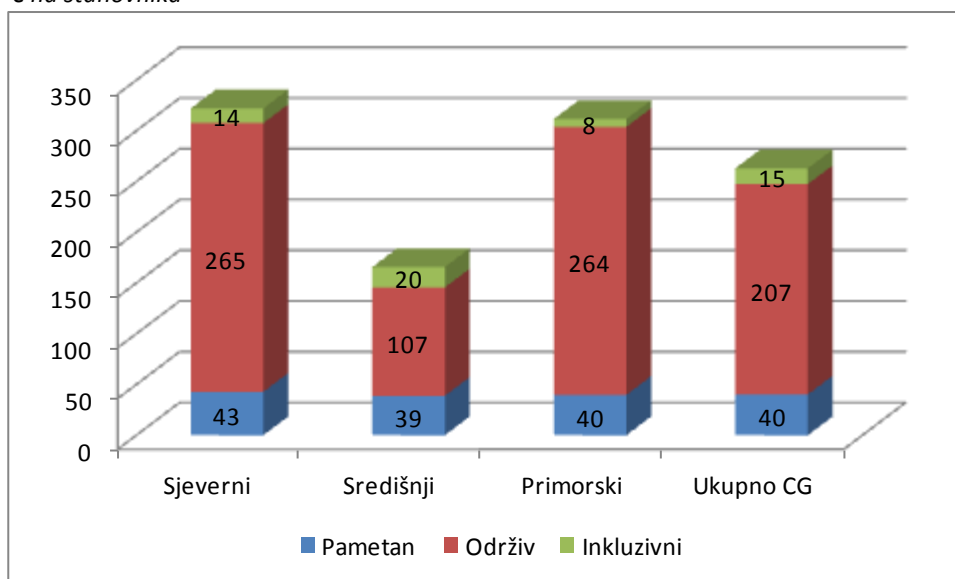
Izvor: Ministarstvo ekonomije, Izveštaji o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2014.

Prikaz realizacije finansiranja regionalnog razvoja po stanovniku u periodu 2011-2013. godina na narednom grafiku, dopunjava glavne poruke u smjeru, da se po stanovniku u Središnjem regionu investira ispod prosjeka kada je u pitanju održivi rast, a u Sjevernom i Primorskom intenzivnost je na otprilike jednakom nivou. S druge strane, kod investicija po stanovniku u okviru pametnog i inkluzivnog rasta, Središnji region dominira, dok je iznenađujuće nizak intenzitet investicija u Primorskom regionu, što bi moglo ukazivati na neiskorišćene potencijale.

²⁶ Koji navodi pametan, inkluzivan i održiv rast kao tri ključna pravca rasta i razvoja Crne Gore u skladu sa Strategijom „Evropa 2020“

²⁷ U Izveštaju o realizaciji Strategije regionalnog razvoja, kao **pametni rast** klasifikovane su mjere usmjerene na: "Poboljšanje konkurentnosti razvojem poslovne infrastrukture i okruženja" i "Unapređenje uslova za razvoj usluga, proizvodnje i preduzetništva". Kao **održivi rast** klasifikovane su mjere za: "Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture", "Poboljšanje konkurentnosti održivim korišćenjem privrednih, ruralnih i kulturnih resursa", "Održivo upravljanje i korišćenje prirodnih resursa", "Nisko karbonski razvoj" i "Komunalna infrastruktura i zaštita životne sredine". Za postizanje **inkluzivnog rasta**, realizovane su aktivnosti u segmentu "Razvoja ljudskih resursa".

Grafik 8: Finansiranje regionalnog razvoja po oblastima politika i regionima, prosjek za 2011-2013 godinu; € na stanovnika

Izvor: Ministarstvo ekonomije/GIZ: Kalkulacije na osnovu Izveštaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja 2010-2013.

II SWOT ANALIZA

SWOT analiza je važno sredstvo za utvrđivanje komparativnih prednosti posmatrane politike i odslikava relevantne socio-ekonomske razloge, koji potvrđuju izabrani strateški put za ostvarenje definisanih ciljeva. U okviru ove SWOT analize, daje se presjek najznačajnijih faktora i pojava, koji imaju uticaj na regionalni razvoj. Snage i slabosti su unutrašnji pozitivni i negativni elementi na koje se može uticati, dok su šanse i prijetnje spoljašnji pozitivni i negativni faktori na koje se ne može uticati, ali se mogu predvidjeti, usaglašavati, i može im se prilagođavati. Na osnovu Pravaca razvoja Crne Gore 2013-2016, sektorskih strategija i dokumenta „Mapa resursa Crne Gore“²⁸, u SWOT analizu uključeni su sljedeći faktori: ljudski resursi, prirodni i kulturni resursi, ekonomske aktivnosti, tehnička infrastruktura i institucionalni kapaciteti i strateški razvojni dokumenti.

SWOT analiza o regionalnom razvoju u Crnoj Gori je napravljena na osnovu SWOT analize za Crnu Goru u okviru dokumenta „Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016“ (vidjeti aneks), koja zapravo obuhvata snage, šanse, slabosti i prijetnje u okviru pametnog, održivog i inkluzivnog rasta, kao ključnih pravaca razvoja. SWOT analiza na nacionalnom nivou pokazuje da postoje značajni i nedovoljno iskorišćeni prirodni resursi i prednosti koje predstavljaju potencijal za rast ukoliko bi se njima adekvatno upravljalo. Tu spadaju primarni sektori (poljoprivreda, šumarstvo), i u direktnoj vezi razvoj prerađivačke prehrambene industrije, drvno prerađivačke industrije, razvoj turizma u primorskim i planinskim područjima, kao i ruralnim i urbanim područjima, energetske potencijali zasnovani na obnovljivim izvorima.

²⁸ Mapa resursa je dokument koji je, na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, Ministarstvo ekonomije izradilo, a služi kao osnova za strateško planiranje razvoja na nivou jedinica lokalnih samouprava.

2.1 SWOT ANALIZE NA NIVOU REGIONA

SWOT analiza na nivou svakog od tri regiona daje osnovne poruke o snagama, slabostima, šansama i prijetnjama za svaki od tri regiona i data je u nastavku dokumenta.

2.1.1 SJEVERNI REGION

	SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
Inkluzivan rast	<ul style="list-style-type: none"> - Relativno dobre mogućnosti pristupa svih nivoa obrazovanja - Dobra obrazovna struktura stanovništva - Postojanje primarne i sekundarne zdravstvene zaštite 	<ul style="list-style-type: none"> -Izražena depopulacija, posebno mlađeg i obrazovanog stanovništva - Dugoročna nezaposlenost - Stukturna neusklađenost ponude i tražnje na tržištu radne snage 	<ul style="list-style-type: none"> - Ulaganje u doživotno obrazovanje - Programi prekvalifikacija i aktivne politike zapošljavanja -Obuke o EU programima 	<ul style="list-style-type: none"> - Dalja depopulacija regiona - Nedovoljno razvijeni kapaciteti za pripremu i realizaciju EU projekata - Nezainteresovanost populacije za ostanak u ovom regionu
Održiv rast	<ul style="list-style-type: none"> - Značajno prirodno bogatstvo mineralnim sirovinama, energetski potencijali, šumski resursi, poljoprivredno zemljište, zaštićena područja - Postojanje povoljnih lokacija za razvoj etno i ski turizma 	<ul style="list-style-type: none"> - Odsustvo adekvatnog upravljanja prirodnim resursima - Usitnjenost i neobrađenost poljoprivrednih površina - Nizak nivo iskorišćenosti prirodnih resursa i područja pogodnih za razvoj specifičnih vidova turizma 	<ul style="list-style-type: none"> - Prepoznavanje prirodnih resursa u prostornim planovima JLS i njihova veća valorizacija - Unapređenje upravljanja prirodnim resursima i povećanje stepena iskorišćenosti 	<ul style="list-style-type: none"> - Nelegalna eksploatacija prirodnih resursa - Nemogućnost privlačenja sredstava za razvoj obnovljivih izvora energije i iskorišćavanje drugih prirodnih resursa - Elementarne nepogode
	<ul style="list-style-type: none"> - Relativno dobra mreža regionalnih i magistralnih puteva - Relativno dobra el.energetska i komunalna infrastruktura u gradskim područjima 	<ul style="list-style-type: none"> - Loš kvalitet puteva u seoskim područjima i slaba povezanost sa centrima - Nepostojanje sistema za prečišćavanje otpadnih voda i sanitarnih deponija -Nedostatak sistema za navodnjavanje 	<ul style="list-style-type: none"> - Izgradnja autoputa Bar-Boljare - Razvoj projekata kroz privatno-javno partnerstvo 	<ul style="list-style-type: none"> -Nepronalaznje investitora za ulaganja u infrastrukturu - Nedostatak finansijskih sredstava i kapaciteta za realizaciju većih infrastrukturnih projekata
Pametnan rast	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje privrednih zona koje su infrastrukturno opremljene - Dobri potencijali za razvoj prehrambene industrije, raznih vidova turizma, drvoprerade - Bogato kulturno nasljeđe - Potencijal za razvoj kreativnih industrija - Razvijen institucionalni okvir u kulturi 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak nivo investicija - Nedovoljan nivo konkurentnosti, inovativnosti privrede i promocije raspoloživih resursa - Nedovoljno razvijena privredna infrastruktura - Nizak stepen obrade proizvoda - Neorganizovan otkup poljoprivrednih proizvoda - Neadekvatna promocija kulturnog nasljeđa; - Loše stanje kulturnih dobara; - Neadekvatna opremljenost objekata kulture; - Nedovoljno ulaganje u sektor kreativnih industrija 	<ul style="list-style-type: none"> - Jačanje proizvodnog sektora - Razvoj novih trendova u turizmu - Veća iskorišćenost sredstava EU fondova i podrške Vlade CG - Transfer znanja i tehnologija - Jačanje i razvoj sektora MSP i njegovo povezivanje kroz razvoj klastera i koperativa - Mogućnosti za finansiranje kroz MIDAS program i Investiciono razvojni fond (IRF) -Valorizacija i promocija kulturnih različitosti; - Revitalizacija starih zanata i domaće radinosti; -Razvoj preduzetništva 	<ul style="list-style-type: none"> -Globalna i EU konkurencija - Nedostatak finansijskih sredstava za podsticanje ekonomskih aktivnosti - Nedostatak potrebnih kadrova za realizaciju investicionih aktivnosti
	<ul style="list-style-type: none"> - Donošenje PUP-ova JLS - Usvajanje i realizacija Strateških planova razvoja JLS - Unapređenje i usklađivanje administrativnih kapaciteta JLS u skladu sa savremenim socio-ekonomskim potrebama 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepostojanje planova razvoja komunalnih poslova - Nepostojanje baza podataka JLS - Nedostatak finansijskih sredstava - Nizak nivo međusobne saradnje JLS i nedostatak integrativnih aktivnosti na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Mogućnost prekogranične saradnje i finansiranja iz EU fondova - Decentralizacija upravljanja razvojem -Edukacija i unapređenje administrativnih kapaciteta kroz razmjenu iskustava sa zemljama EU 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepovoljni izvori eksternog finansiranja - Neizgrađenost potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou - Odlazak najkvalitetnijeg kadra iz lokalnih samouprava u druge države

Kada je riječ o snagama za razvoj Sjevernog regiona, region raspolaže sa najvećim dijelom ukupnog hidropotencijala u Crnoj Gori, cjelokupnim rezervama uglja, oko 67% obradivih površina, 71% drvne mase, blizu 70% stočnog fonda, skoro cjelokupnim rezervama olova i cinka, kao i resursima za razvoj zimskog i eko-turizma i proizvodnji eko hrane i hrane sa zaštićenim geografskim porijeklom.

Kao šanse, u pravcu stvaranja uslova za bolju valorizaciju potencijala na sjeveru Crne Gore, donijet je Prostorni plan posebne namjene za Bjelasicu i Komove, kojim je predviđeno osam budućih planinskih centara, a u fazi pripreme je Prostorni plan posebne namjene za područje Durmitora kojim će biti definisan osnovni koncept namjene prostora, rang centara i infrastrukturne opremljenosti koji će omogućiti zaštitu i valorizaciju prirodnih potencijala u funkciji održivog razvoja. Turistička infrastruktura Sjevernog regiona je usmjerena na razvoj ruralnog i eko-turizma, izletničkog i kulturnog turizma, kao i planinskog i sportsko-rekreativnog turizma, a u razvoju je i zdravstveni turizam. Takođe, od značaja su i projekat revitalizacije katuna, turistička eko-etno sela, poljoprivredni katuni, razvoj poljoprivredne proizvodnje i mogućnosti diversifikacije aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima, itd.

Ključne slabosti regiona se odnose na to da se značajni raspoloživi resursi koriste neefikasno, kroz izvoz najkvalitetnijeg drveta kao sirovine, neadekvatno branje ljekovitog bilja i šumskih plodova, nedovoljno korišćenje raspoloživog poljoprivrednog zemljišta koje se često uopšte ne obrađuje. Postojeća poljoprivredna i stočarska gazdinstva su usitnjena, ali ipak postoje primjeri prerađivačkih mogućnosti i poljoprivredne proizvodnje koji ukazuju da postoje značajni neiskorišćeni kapaciteti koji se na integrativan način mogu upotrijebiti za razvoj ovog regiona. U tom smislu, poseban problem predstavlja i nedostatak potrebnih institucionalnih i ljudskih kapaciteta, koji treba da svojim aktivnostima podrže razvoj preduzetništva. Postojeći biznis centri su postali dio lokalne administracije i nijesu u mogućnosti da zadovolje potrebe MSP sektora, osim onih bazičnih koje se tiču započinjanja biznisa.

U ključne prijetnje za dalji razvoj regiona spada i činjenica da većina JLS nema odgovarajuće kapacitete za kreiranje projekata i povlačenje raspoloživih sredstava iz EU fondova, kao ni efikasne mehanizme za njihovu optimalnu implementaciju. Izazovi sa kojim se Sjeverni region suočava se odnose na izraženu depopulaciju i deagrarizaciju ruralnog područja, uz izuzetno visoku stopu nezaposlenosti. Ovaj region je ograničen usitjenošću posjeda i slabom međusobnom povezanošću. Region je sočen sa relativno nepovoljnim klimatskim uslovima, kao i problemima sa smještanjem čvrstog otpada i otpadnim vodama, ali i sa problemima u snabdijevenosti vodom.

2.1.2 SREDIŠNJI REGION

	SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
Inkluzivan rast	<ul style="list-style-type: none"> - Pozitivna demografska kretanja - Dobra obrazovna struktura stanovništva i mogućnost zaposlenja - Obrazovni centri (Podgorica, Nikšić, Cetinje) 	<ul style="list-style-type: none"> - Rast nezaposlenosti usljed neadekvatne upisne politike i stalnog migracionog kretanja u opštine središnjeg regiona - Nedovoljna socijalna inkluzija 	<ul style="list-style-type: none"> - Obrazovanje osoba sa posebnim potrebama - Angažovanje kreativnih i stručnih kadrova - Obuke za korišćenje EU programa 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost obrazovnog sistema sa potrebama privrede - Povećanje nezaposlenosti
Pametan rast	<ul style="list-style-type: none"> - Razvijeno preduzetništvo i povoljniji uslovi za razvoj MSP i povezivanje s naukom - Postoje kapaciteti za proizvodnju tradicionalnih i prepoznatljivih poljoprivrednih proizvoda - Razvijena poslovna infrastruktura - Međunarodno zaštićena područja prirode i bogato kulturno-istorijsko nasljeđe - Razvijena institucionalna infrastruktura u kulturi 	<ul style="list-style-type: none"> - Problemi u poslovanju velikih industrijskih preduzeća - Mali broj zanatskih radnji - Nedovoljan nivo povezanosti privrede sa naučno-istraživačkim ustanovama - Nedovoljna orijentisanost ka izvoznim tržištima 	<ul style="list-style-type: none"> - Primjena novih znanja i tehnologija i razvoj E-trgovine - Adekvatna valorizacija nacionalnih parkova Skadarsko jezero i Lovćen kao turističkih destinacija - Razvoj novih trendova u turizmu - Adekvatna valorizacija postojeće kulturno-istorijske baštine - Doprinos promociji i prezentaciji ukupnih crnogorskih resursa - Mogućnosti za finansiranje kroz MIDAS program i Investiciono razvojni fond (IRF) 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedostatak finansijskih sredstava - Globalna i EU konkurencija - Dalji pad investicionih aktivnosti - Nedovoljna zainteresovanost stanovništva za privatni biznis - Neprepoznavanje interesa poslovnog organizovanja MSP u klastere
	<ul style="list-style-type: none"> - Višegodišnji investicioni plan - Detaljni urbanistički planovi - Napredak u pripremi projektna dokumentacije - Relativno adekvatna organizacija unutar lokalne uprave - Relativno dobro razvijeni lokalni administrativni kapaciteti 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost dinamike razvoja Glavnog grada sa ostalim djelovima regiona - Nizak nivo međusobne saradnje JLS i nedostatak integrativnih aktivnosti na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Prekogranična saradnja - EU fondovi - Mogućnost uspostavljanja potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou - Međuopštinska saradnja 	<ul style="list-style-type: none"> - Nesprovođenje donešenih strateških planova razvoja JLS - Neizgrađenost potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou - Neizgrađenost partnerstva javnog i privatnog sektora - Povećana zaduženost JLS
Održiv rast	<ul style="list-style-type: none"> - Mineralne sirovine - Resursi za razvoj obnovljivih izvora energije - Bogat biodiverzitet 	<ul style="list-style-type: none"> - Nizak stepen svijesti o životnoj sredini - Niska energetska efikasnost - Neadekvatno zbrinjavanje otpada i izostanak valorizacije ovog resursa - Nedovoljna valorizacija kulturno prirodne baštine - Nedovoljna dispresija programa na cijeloj teritoriji Crne Gore - Značajan stepen neiskorišćenosti poljoprivrednog zemljišta 	<ul style="list-style-type: none"> - Unapređenje energetske efikasnosti u privredi; - Izgradnja obnovljivih izvora energije - Unapređenje sistema selektivnog sakupljanja otpada i njegove prerade - Valorizacija hidropotencijala izgradnjom HE na Morači i malih HE - Valorizacija potencijala za razvoj poljoprivrede 	<ul style="list-style-type: none"> - Svi oblici zagađenja životne sredine - Pritisci na poljoprivredno zemljište kroz prenamjenu u gradsko-građevinsko - Višestruki pritisci na zaštićena područja
	<ul style="list-style-type: none"> - Aerodrom u Podgorici - Dobra saobraćajna povezanost - Dobra infrastruktura za snabdijevanje vodom u gradskom području - Razvijena telekomunikaciona mreža - Postojanje sanitarne deponije i reciklažnog dvorišta u PG - Prisutna sva tri nivoa zdravstvene zaštite 	<ul style="list-style-type: none"> - Zastarjela željeznička infrastruktura - Neadekvatna saobraćajna infrastruktura u nekim ruralnim područjima - Nedovoljna razvijenost el.energetske mreže u gradskim opštinama i ruralnim područjima - Neadekvatna infrastruktura za snabdijevanje vodom u gradskim opštinama i ruralnim područjima - Nerazvijenost sistema za prečišćavanje otpadnih voda 	<ul style="list-style-type: none"> - Potencijali za kombinovane načine saobraćaja - Izgradnja autoputa Bar-Boljare - Jadransko-jonski koridor - Digitalizacija sredstava za masovnu komunikaciju - Finansiranje izgradnje i unaprijeđenja infrastrukture putem dostupnih EU fondova - Privatno javno partnerstvo 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepronalažnje investitora za ulaganja u infrastrukturu - Nedostatak finansijskih sredstava za finansiranje infrastrukturnih projekata - Nedostatak sredstava za donošenje nove prostorno planske dokumentacije

Kada je riječ o snagama Središnjeg regiona, bitno je istaći da ovaj region obuhvata 35,6% ukupne teritorije Crne Gore i naseljava ga 47,3% ukupnog stanovništva i suočen je sa snažnim prilivom stanovništva iz Sjevernog regiona, uz stopu rasta stanovništva iznad prosjeka Crne Gore. Ovaj region karakteriše visok nivo stranih direktnih investicija, koje su u 2010. godini iznosile 54%, a u 2011. godini 49% ukupnih stranih direktnih investicija. U regionu se nalazi oko 22,4% obradive površine, 25,5% drvne mase, 30,5% stočnog fonda i bogata nalazišta boksita i značajni hidropotencijali. Takođe treba napomenuti da se na području Središnjeg regiona nalaze najznačajnije obradive površine (Zetsko-bjelopavlicka ravnica). Središnji region je istovremeno i univerzitetski centar Crne Gore. Dosadašnji razvoj je bio zasnovan na sektoru industrije, građevinarstva, saobraćaja i skladištenja, trgovine i ugostiteljstva, a u posljednjem periodu i na razvoju poljoprivredne proizvodnje i prerade.

Kada se govori o slabostima u razvoju regiona, ostale JLS se ne razvijaju istom brzinom kao Glavni grad, i neke od njih (Cetinje i Nikšić) se suočavaju sa demografskim problemima. Region je suočen sa potrebom za unapređenjem i izgradnjom putne i željezničke infrastrukture. Poseban problem predstavlja zaštita životne sredine u pogledu rješavanja problema otpadnih voda koje se neprečišćene ispuštaju zagađujući vode i zemljište. Pod uticajem izraženih migracija iz ostalih regiona u Središnji region, javna infrastruktura je značajno opterećena što može uticati na kvalitet usluga i iziskivati dodatna sredstva za unapređenje. Takođe, prisutna je konverzija poljoprivrenog zemljišta, prvenstveno se odnosi na urbanizaciju, izgradnju industrijskih i raznih drugih infrastrukturnih objekata

Šanse za dalji razvoj Središnjeg regiona leži u položaju i dobroj povezanosti svih ostalih JLS regiona sa Podgoricom, koji uz razvoj biznis zona sa stimulativnim mjerama mogu učiniti ove oblasti povoljnim za razvoj biznisa. Takođe, šanse za razvoj se ogledaju u daljem povezivanju nauke i privrede, razvoju MSP, primjeni novih tehnologija u proizvodnji, daljem povezivanju turizma i kulture i sl.

Moguće prijetnje daljem razvoju ovog regiona se odnose na nedovoljnu usklađenost obrazovnog sistema sa potrebama privrede, nedostatak finansijskih sredstava za veće investicione projekte i podršku razvoju MSP, zagađenje životne sredine i sl.

2.1.3 PRIMORSKI REGION

	SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
Inkluzivni rast	<ul style="list-style-type: none"> - Dobra obrazovna struktura stanovništva - Blizina obrazovnih institucija - Raspoloživost obrazovnih programa 	<ul style="list-style-type: none"> - Neusklađenost ponude i tražnje na tržištu radne snage - Smanjen broj radnih mjesta van sezone 	<ul style="list-style-type: none"> - Prekvalifikacija radne snage - Obuke o EU programima - Priliv radne snage iz okruženja - Povećanje ponude radne snage različitih profesionalnih profila 	<ul style="list-style-type: none"> - Veliki broj zaposlenih u javnom sektoru - Depopulacija u pojedinim primorskim opštinama - Odlazak mlade i visokokvalitetne radne snage u druge države
Pametan rast	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje DUP - Izrada i donošenje prostorno-urbanističkih planova lokalnih samouprava - Relativno dobro razvijeni lokalni administrativni kapaciteti - Relativno dobri kapaciteti za pripremu i sprovođenje projekata iz EU fordova 	<ul style="list-style-type: none"> - Nepostojanje Strateških planova u svim JLS Primorskog regiona i nedostatak efikasne primjene istih u JLS koje su Plan usvojile - Nedostatak prostorno urbanističkih planova - Nepostojanje sektorskih strategija razvoja na lokalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Unapređenje prekogranične saradnje - Iskorišćavanje EU fondova - Mogućnost uspostavljanja potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Nesprovođenje Strateških planova razvoja JLS u nedostatku eksternih finansijskih sredstava - Neizgrađenost potrebne institucionalne infrastrukture na regionalnom nivou
	<ul style="list-style-type: none"> - Razvijen turizam i kvalitetna turistička ponuda - Konstantna ulaganja u turizam i hotelijerstvo - Značajan broj malih i srednjih preduzeća - Postojanje biznis inkubatora u Baru - Raspoloživi resursi za razvoj poljoprivredne djelatnosti - Potencijal za razvoj eko-turizma - Solidan institucionalni okvir u kulturi - Potencijal za promociju kulturne različitosti i intersektorsku saradnju 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno razvijena privredna infrastruktura - Nepovezanost turizma i Poljoprivrede - Nedovoljan nivo konkurentnosti, inovativnosti privrede i promocije raspoloživih resursa - Kratko trajanje ljetnje sezone - Nedovoljan fokus na druge vidove turizma - Nedovoljna iskorišćenost kulturnih potencijala za kreiranje dodatne vrijednosti u turizmu 	<ul style="list-style-type: none"> - Razvoj novih vidova turizma - Privatno-javno partnerstvo - Rastuća međunarodna tražnja za novim destinacijama - Produženje turističke sezone - Razvoj morske plovidbe - Mogućnosti za finansiranje kroz MIDAS program i Investiciono razvojni fond (IRF) - Adekvatna valorizacija postojeće kulturno-istorijske baštine - Unapređenje intersektorske saradnje u cilju razvoja kreativnih industrija i bolje iskorišćenosti kapaciteta 	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje broja turista zbog globalnih dešavanja u regionu i šire - Razvoj masovnih turističkih projekata u susjednim državama - Nedostatak odgovarajuće finansijske podrške za jačanje MSP - Neiskorišćenost potencijala za kreiranje raznovrsnijeg turističkog proizvoda u vrijeme kada je Crne Gora atraktivna destinacija
Održivi rast	<ul style="list-style-type: none"> - Raspoloživost mineralnih i nemineralnih sirovina - Atraktivnost područja za razvoj raznovrsnih vidova turizma - Bogato i očuvano kulturno-istorijsko nasljeđe - Velik broj zaštićenih područja prirode 	<ul style="list-style-type: none"> - Neadekvatno planiranje i upravljanje prostorom - Nepostojanje vodoprivredne osnove - Neadekvatno upravljanje zaštićenim područjima 	<ul style="list-style-type: none"> - Dopri potencijali solarne energije i energije vjetra - Veliki broj atraktivnih lokacija za razvoj elitnog i nautičkog turizma - Dobri potencijali za razvoj ribarstva 	<ul style="list-style-type: none"> - Devastacija prostora kroz neplansku i nelegalnu gradnju - Prenamjena poljoprivrednog zemljišta u gradsko-građevinsko i pritisak na prostor - Zagađenje mora - Negativni uticaji klimatskih promjena, elementarne nepogode
	<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje Luke Bar i kontejnerskog terminala za razvoj intermodalnog saobraćaja - Aerodrom u Tivtu - Dobra putna povezanost sa ostalim regionima - Relativno dobra el.energetska struktura u gradskom području - Postojanje regionalnog vodovoda - Postojanje regionalne deponije u Baru 	<ul style="list-style-type: none"> - Saobraćajna opterećenost u ljetnjoj sezoni - Loša putna infrastruktura u nekim seoskim područjima - Slaba razvijenost el. energetske mreže u ruralnim područjima - Nerazvijenost sistema za prečišćavanje otpadnih voda - Problem vodosnabdijevanja u nekim JLS i ruralnim djelovima - Neadekvatno dugoročno riješeno pitanje odlaganja otpada pojedinih opština (H.Novi, Kotor, Tivat) 	<ul style="list-style-type: none"> - Strateški položaj i prirodne karakteristike Luke Bar - Izgradnja obilaznice oko primorskih gradova (brza saobraćajnica) - Izgradnja autoputa Bar-Boljare - Priklučenje ostalih JLS na regionalni vodovod 	<ul style="list-style-type: none"> - Konkurencija drugih luka u Mediteranu - Nedostatak finansijskih sredstava za realizaciju infrastrukturnih projekata

Primorski region na 11.6% teritorije Crne Gore i iako ga naseljava tek 24% stanovništva Crne Gore, predstavlja najgušće naseljeni region. Snage za dalji razvoj ovog regiona se upravo odnose na pozitivne demografske trendove, kao i na značajan priliv SDI. U periodu od 2006. godine, region je privlačio godišnje od 33% do čak 49% u 2008, a u 2011. godini 44% ukupnih stranih direktnih investicija u Crnu Goru²⁹. Ovaj region karakterišu izvanredni resursi za razvoj turizma, pomorske privrede i poljoprivrede, i u njemu su smješteni značajni obrazovni kapaciteti i značajni kapaciteti za razvoj preduzetništva. Dosadašnji razvoj je bio baziran na razvoju turizma, ugostiteljstva, preduzetništva, a u određenoj mjeri i na poljoprivredi. Region karakterišu migracije stanovništva iz drugih regiona, kao i priliv radnika iz drugih zemalja, posebno za vrijeme turističke i građevinske sezone. Region raspolaže sa značajnim visokoobrazovnim kapacitetima, koji mogu biti u funkciji razvoja, turizma, pomorstva i biznisa. Takođe, na primorju se nalaze izgrađeni lučki kompleksi sa pratećim sadržajima i raspoloživo zemljište za ekspanziju lučkih funkcija i razvoj industrije.

Slabosti, kada je u pitanju razvoj ovog regiona se odnose na to da je on praćen nekontrolisanom urbanizacijom priobalja što predstavlja jedan od najaktuelnijih problema prouzokujući gubitak prostora, poljoprivrednih zemljišnih resursa i pritisak na infrastrukturu, naročito u ljetnoj sezoni, utičući na kvalitet usluga. Takođe, značajan problem predstavlja pitanje otpadnih voda za koje ne postoje adekvatni komunalni sistemi. Neusklađenost ponude i tražnje na tržištu rada takođe predstavlja jednu od slabosti, kao i nedovoljna povezanost poljoprivrede i turizma itd.

Šanse u daljem razvoju Primorskog regiona se ogleda u izlasku na Jadransko more. Crna Gora posjeduje 288 km morske obale i 2.450 km² površine teritorijalnog mora, što je jedan od njenih najznačajnijih resursa koji predstavlja glavni osnov za razvoj pomorske privrede, turizma, a ima i veliki značaj u sektoru proizvodnje hrane kroz klasičnu poljoprivredu u priobalnom pojasu (ribarstvo i marikulturu). Primorski region ima potencijala za razvoj plažnog turizma, kulturno-istorijskog turizma, sportsko-rekreativnog, zdravstvenog i wellness, nautičkog i ruralnog turizma. Potencijal za stvaranje novih turističkih zona predstavlja pretvaranje vojnih kompleksa i industrijskih zona u turističke zone. Posebna pažnja usmjerena je na pretvaranje bivših vojnih i industrijskih kapaciteta, kao i devastiranih oblasti u marine, čime se podstiče razvoj nautičkog turizma. Sektor morskog ribarstva i marikulture u mnogim segmentima nije razvijen da bi mogao biti konkurentan evropskom. Šansa za morsko ribarstvo je i u formiranju flote velikih i jakih kočarskih brodova, definisanju ribarskih luka, njihovom razvoju, izgradnji kapaciteta za remont ribarskih brodova, izgradnji modernih centara za otkup ribe na više mjesta na obali.

Prijetnje, kada je riječ o razvoju Primorskog regiona se odnose na neusvajanje strateških planova razvoja u većini opština, prenamjena poljoprivrednog zemljišta u gradsko-građevinsko i pritisak na prostor. Iako Primorski region karakterišu pozitivna demografska kretanja, pojedine opštine poput Herceg Novog i Ulcinja se suočavaju sa depulacijom i starenjem stanovništva što može biti ograničavajući faktor daljeg razvoja. Ostale prijetnje se odnose na nedostatak finansijskih sredstava za realizaciju infrastrukturnih projekata, nedostatak finansijske podrške za razvoj preduzetništva, nedovoljno razvijenu međuopštinsku saradnju i sl.

²⁹Izvor: Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija (MIPA)

III VIZIJA, CILJEVI I PRIORITETNE OBLASTI REGIONALNOG RAZVOJA DO KRAJA 2020. GODINE

3.1 VIZIJA I CILJEVI RAZVOJA NA NIVOU CRNE GORE I NA REGIONALNOM NIVOU

Vizija razvoja Crne Gore definisana u ovoj Strategiji se odnosi na „**povećanje kvaliteta života svih građana Crne Gore, uz održiv i ravnomjerniji društveno-ekonomski razvoj, zasnovan na konkurentnosti i efikasnosti**”³⁰.

Vizija razvoja Crne Gore se operacionalizuje **kroz ciljeve razvoja na nacionalnom i na nivou regiona.**

Strateški cilj regionalnog razvoja u Crnoj Gori je „**Ravnomjerniji rast i razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovan na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju.**“

Pored, vizije, i strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014-2020., ova Strategija definiše i ciljeve i prioritetne oblasti razvoja na nivou svakog od tri geografska regiona Crne Gore.

Strateški ciljevi razvoja na nivou tri geografska regiona u Crnoj Gori su sljedeći:

Sjeverni region: **“Povećanje konkurentnosti, ubrzan i održiv razvoj Sjevernog regiona”.**

Središnji region: **“Ostvarenje održivog ekonomskog rasta i razvoja i ubrzano povećanje konkurentnosti”.**

Primorski region: **“Održiv ekonomski rast i povećanje konkurentnosti regiona zasnovano na razvoju turizma i komplementarnih sektora”.**

3.2 PRIORITETNE OBLASTI RAZVOJA, PRIORITETI I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA NA NACIONALNOM NIVOU

Ovo potpoglavlje Strategije sadrži pregled prioritetnih oblasti, prioriteta i mjera za ostvarenje ciljeva regionalnog razvoja na nivou Crne Gore. U narednom dijelu su date definicije pojmova „prioritetna oblast”, „prioritet” i „mjera”, radi lakšeg razumijevanja njihovog značenja u kontekstu Strategije regionalnog razvoja.

³⁰ Definicija vizije razvoja Crne Gore sadržana je u dokumentu “:Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016”.

„*Prioritetna oblast*“ razvoja predstavlja segment ekonomske politike u kome će se sprovoditi određene aktivnosti za ostvarivanje ciljeva Strategije regionalnog razvoja.

„*Prioritet*“ predstavlja skup programa ili projekata u okviru „*prioritetne oblasti*“ koji je potreban za ostvarivanje ciljeva Strategije regionalnog razvoja u toj oblasti.

„*Mjera*“ je konkretni program ili projekat, odnosno mjera ekonomske politike koja je potrebna za ostvarivanje Strategije regionalnog razvoja u datoj oblasti.

Polazeći od prioritetnih oblasti u okviru Pravaca razvoja Crne Gore 2013-2016. godina i SWOT analize, odnosno imajući u vidu raspoložive resurse koji su evidentni u svim regionima Crne Gore, posebnu pažnju u realizaciji Strategije regionalnog razvoja treba posvetiti unapređenju strateških grana razvoja, odnosno prioritetnih oblasti razvoja koje su od posebnog značaja, naročito za **Sjeverni region**. Te prioritetne oblasti za ravnomjerniji regionalni razvoj u Crnoj Gori, koje su istovremeno prepoznate kao veoma važne za **finansiranje iz IPA fondova** za period 2014-2020. godina su:

- **Konkurentnost i inovacije**³¹
- **Industrija**
- **Turizam i kultura**
- **Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike** - otvaranje novih radnih mjesta, povećanja broja zaposlenih i razvoj ljudskih resursa
- **Saobraćajna infrastruktura** - omogućavanje boljeg međusobnog povezivanja svih područja i regiona i njihove povezanosti sa susjednim zemljama
- **Životna sredina** – promocija održivog razvoja zasnovanog na zaštiti prirode, minimalnog zagađenja vazduha, zaštite kvaliteta voda i efikasno upravljanje otpadom i otpadnim vodama, zaštita od buke u životnoj sredini, bezbjedno upravljanje hemikalijama i kontrola industrijskog zagađenja.
- **Energetika**
- **Poljoprivreda i ruralni razvoj.**

U skladu sa navedenim, može se konstatovati da prioritetne oblasti za regionalni razvoj: konkurentnost, i inovacije, turizam, kultura i industrija spadaju u pametan rast kao jedan od pravaca razvoja Crne Gore, zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike spadaju u inkluzivni rast, dok energetika, životna sredina, saobraćaj, poljoprivreda i ruralni razvoj spadaju u održivi rast³².

Posmatrajući prethodno navedene prioritetne oblasti razvoja, možemo zaključiti da svi imaju dugoročan, integrativan karakter i potencijale razvoja u sva tri regiona Crne Gore.

U nastavku teksta je prikazan opis svake od navedenih 8 prioritetnih oblasti regionalnog razvoja na nivou Crne Gore, kao i prioriteta i mjera za njihovo ostvarivanje u periodu 2014-2020. godina.

³¹ Uključujući preduzetništvo, nauku, unapređenje poslovnog ambijenta, infrastrukturu kvaliteta i ostale elemente unutrašnjeg tržišta, poslovnu infrastrukturu, finansijske usluge

³² Takođe, jedna od važnih oblasti u okviru održivog rasta, koja je istovremeno u funkciji razvoja turizma, konkurentnosti privrede i rasta BDP-a u cjelini je i **građevinarstvo**. Kroz projekte koji se realizuju u ovoj oblasti, građevinarstvo posebno mjesto zauzima u dijelu privlačenja direktnih stranih investicija. Naime, valorizacija turističkih projekata koji su prioritet, podrazumijeva značajne građevinske aktivnosti u procesu privođenja lokaliteta namjeni. Ovo dovodi do povećanja BDP, kao i poboljšanja zaposlenosti, što je izražen problem u Crnoj Gori.

3.2.1 PRIORITETNA OBLAST : KONKURENTNOST I INOVACIJE

Crna Gora još nema Strategiju povećanja konkurentnosti na makronivou, ali postoji više sektorskih strategija koje su od značaja za povećanje konkurentnosti kako Crne Gore u cjelini, tako i njenih regiona. Ključni faktor konkurentnosti ekonomije je zapravo njena produktivnost. Prema definiciji Svjetskog ekonomskog foruma, "konkurentnost je skup faktora, institucija i politika koji određuju nivo produktivnosti zemlje". S tim u vezi, konkurentnost ekonomije zavisi od kvaliteta državnih institucija, makroekonomskog okruženja, infrastrukture, zdravstva, visokog obrazovanja, tržišne efikasnosti, efikasnosti tržišta rada, efikasnosti finansijskog tržišta, tehnološkog razvoja, veličine tržišta, poslovnog okruženja.

Ključni prioriteti i mjere za njihovo ostvarenje u okviru „**Konkurentnosti i inovacija**” kao prioritetne oblasti razvoja u Crnoj Gori u narednom periodu su:

Prioriteti	Mjere
1. Unapređenje poslovnog okruženja za MSP	1.1 Preduzimanje aktivnosti koje su u skladu sa kriterijumima definisanim Izvještajem Svjetske banke Doing Business 1.2 Razvoj poslovne infrastrukture 1.3 Pojednostavljenje i skraćenje procedura za izdavanje dozvola i administrativnih procedura 1.4 Unapređenje efikasnosti komunikacije između lokalnog i centralnog nivoa vlasti 1.5 Dalje uvođenje poreskih olakšica na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou 1.6 Donošenje programa za podsticanje zapošljavanja, naročito u manje razvijenom regionu i JLS 1.7 Donošenje programa podsticaja za MSP u dijelu uvođenja međunarodnih standarda poslovanja, promocije izvoza, povećanja dodate vrijednosti proizvodnje i sl. 1.8 Podrška razvoju i zaštiti prava intelektualne svojine 1.9 Adekvatna implementacija politike konkurencije i zaštita konkurencije
2. Jačanje finansijske podrške opštinama i MSP na njihovoj teritoriji	2.1 Izrada studije o svim mogućnostima finansijske podrške i načinu njenog dobijanja za MSP 2.2 Permanentna kreditna podrška Investiciono razvojnog fonda Crne Gore 2.3 Kreditna podrška međunarodnih razvojnih banaka (EBRD, EIB, Svjetska banka, KfW) 2.4 Razvoj kreditno-garantih šema 2.5 Podrška kroz grantove države i ostale vidove državne pomoći u skladu sa SSP i Zakonom 2.6 Podrška kroz grantove iz IPA fondova 2.7 Osnivanje "revoving fonda" za pozajmicu JLS za pretfinansiranje 10% vrijednosti projekata podržanih iz EU fondova 2.8 Podrška kroz COSME, HORIZON 2020 2.9 Finansijska podrška od strane međunarodnih razvojnih organizacija i bilateralna finansijska pomoć 2.10 Unapređenje pravnog okvira za međuopštinsku saradnju kroz izmjene i dopune Zakona o lokalnoj samoupravi i Zakona o regionalnom razvoju

3. Jačanje konkurentnosti MSP i promocija preduzetništva	<p>3.1 Institucionalna podrška – Razvoj regionalnih biznis centara, lokalnih info pointa</p> <p>3.2 Edukacija i razvoj preduzetničkih kompetencija za MSP</p> <p>3.3 Dalji razvoj biznis zona i biznis inkubatora</p> <p>3.4 Programi podrške razvoju biznis klastera</p> <p>3.5 Mentoring za mala i srednja preduzeća</p> <p>3.6 Realizacija programa podrške razvoju MSP u turizmu</p> <p>3.7 Realizacija programa podrške razvoju MSP u drvno- prerađivačkoj industriji i poljoprivredi</p>
4. Saradnja naučnoistraživačke zajednice s privrednim sektorom	<p>4.1 Uspostavljanje naučnotehnoloških parkova</p> <p>4.2 Uspostavljanje centra uspjehnosti</p> <p>4.3 Obezbeđivanje finansijske podrške za istraživanje i razvoj i povezivanje privrede i naučno-istraživačkih ustanova kroz program krupnih istraživačkih grantova, EUREKA projekte, sufinansiranje patenata, realizaciju predpristupnih programa za područje nauke iz IPA fondova, koje su usmjerene na učešće malih i srednjih preduzeća u istraživanjima.</p>
5. Bolje korišćenje kulturnih potencijala	<p>5.1 Uključivanje kulturnih aktivnosti u programe razvoja lokalnih zajednica</p> <p>5.2 Stvaranje uslova za razvoj kreativnih industrija</p> <p>5.3 Promocija i prezentacija kulturnih potencijala i kulturnog nasljeđa za unapređenje međunarodne saradnje i privlačenje inostranog kapitala, posebno u oblasti filmske industrije</p>
6. Jačanje infrasturkture kvaliteta za razvoj preduzetništva	<p>6.1 Jačanje standardizacije i implementacije standarda u svim regionima Crne Gore</p> <p>6.2 Podrška daljem razvoju metrologije kao važnog elementa funkcionisanja infrastrukture unutrašnjeg tržišta</p> <p>6.3 Podrška daljem razvoju akreditacije</p> <p>6.4 Jačanje kapaciteta za tržišni nadzor i zaštitu potrošača</p>
7. Podrška početnicima u biznisu – start up	<p>7.1 Programi finansijske i edukativne podrške za start-up</p>
8. ICT infrastruktura	<p>8.1 Kvalitetan broadband pristup Internetu, svim građanima i preduzećima u Crnoj Gori.</p> <p>8.2 Povećanje digitalne pismenosti za sve, bez obzira na starosne grupe i geografsku razuđenost</p>
9. Privlačenje stranih direktnih investicija	<p>9.1 Unapređenje zaštite imovinskih prava</p> <p>9.2 Jačanje institucionalnih kapaciteta na lokalnom i nacionalnom nivou za privlačenje SDI</p> <p>9.3 Jačanje promocije i komunikacije za ciljane sektore i ciljane tržišta</p> <p>9.4 Jačanje institucionalne zaštite stranim investitorima koji već posluju u Crnoj Gori</p>

3.2.2 PRIORITETNA OBLAST: INDUSTRIJA

Crna Gora je otvorila pristupne pregovore sa u EU u poglavlju 20 – Preduzetništvo i industrijska politika, a započeo je proces izrade sveobuhvatne Industrijske politike. Pored navedenog, razvoj industrije u Crnoj

Gori je definisan nizom strategija koje se odnose na pojedine oblasti industrije, među kojima je i Strategija razvoja prerađivačke industrije.

Ključni prioriteti u Industriji kao jednoj od prioritetnih oblasti za regionalni razvoj i mjere za njihovo ostvarenje su dati u nastavku:

Prioriteti	Mjere
1. Unapređenje poslovnog i investicionog okruženja	1.1. Dalje usaglašavanje legislative sa pravnom tekovinom EU Uvođenje međunarodnih standarda u industriju Nastavak aktivnosti na pojednostavljenju biznis barijera i ukidanju svih vrsta procedura Ubrzano rješavanje privrednih sporova Promocija prava intelektualne svojine
2. Završetak procesa privatizacije i restrukturiranje preduzeća	2.1. Uraditi i sprovesti planove privatizacije 2.2. Brzo i efikasno obavljanje stečajnih postupaka 2.3. Restrukturiranje preduzeća gdje postoji ekonomska opravdanost kroz državnu pomoć ili otpis potraživanja 2.4. Edukacija
3. Jačanje ponude i dostupnost finansijskim sredstvima	3.1. Pomoć preduzećima u pristupu povoljnim finansijskim sredstvima 3.2. Podrška za razvoj proizvodnje za izvoz u skladu sa zakonom i SSP 3.3. Dostupnost informacija o potrebama domaćeg tržišta u cilju supstitucije uvoza i podrška domaćoj proizvodnji u tom procesu
4. Jačanje ljudskih resursa i prilagođavanje zahtjevima tržišta rada	4.1. Uspostavljanje sistema obrazovanja na svim nivoima u skladu sa potrebama tržišta rada 4.2. Podrška edukaciji u sticanju novih znanja i vještina 4.3. Podrška procesu prekvalifikacije radne snage
5. Unapređenje infrastrukture za razvoj prerađivačke industrije	5.1. Uspostavljanje poslovnih zona 5.2. Podrška ukupnjavanju/udruživanju proizvodnih firmi (klasteri) 5.3. Pomoć u izradi projektne dokumentacije 5.4. Pomoć u promociji u početnoj fazi 5.5. Formiranje jedinstvene baze podataka o raspoloživim objektima i prostorima za pokretanje proizvodnje 5.6. Pomoć za uvođenje sistema kvaliteta i obezbjeđivanje sertifikata za proizvode

3.2.3 PRIORITETNA OBLAST : TURIZAM I KULTURA³³

Strateški cilj razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine je da primjenom principa i ciljeva održivog razvoja, Crna Gora stvori jaku poziciju globalne, visokokvalitetne turističke destinacije. Turizam će za

³³ Prioriteti i mjere su definisani na osnovu operativnih ciljeva i mjera iz Strategije razvoja turizma do 2020. godine

stanovništvo Crne Gore obezbijediti dovoljno radnih mjesta i rast životnog standarda, a država će ostvariti prihode na stabilan i pouzdan način. Prioriteti i mjere u okviru „Turizma i kulture“ kao prioritetne oblasti regionalnog razvoja u Crnoj Gori su prikazani u nastavku:

Prioritet	Mjera
1. Stvaranje potrebne turističke i prateće infrastrukture u pravcu postizanja strateškog cilja razvoja turizma	1.1 Unapredjenje saobraćajne infrastrukture 1.2 Unapređenje komunalne infrastrukture 1.3 Privlačenje investicija u nove visoko-standardne smještajne kapacitete 1.4 Povećanje standarda postojećih smještajnih kapaciteta 1.5 Unapređenje kvaliteta usluga u sektoru turizma 1.6 Unapređenje veze između kulture i turizma
2. Formiranje posebne jedinstvene prodajne ponude Crne Gore	2.1 Uspostavljanje efikasnih marketinških struktura 2.2 Promocija regionalnih klastera radi jačanja turističkog potencijala u svim regionima i podregionima Crne Gore
3. Crna Gora je prepoznata i prihvaćena kao "cjelogodišnja" turistička destinacija	3.1 Diverzifikacija turističke ponude (spa, wellness, MICE, kulturni, sportski, avanturistički, kamp, bird watching itd) i unapređenje rekreativnih i aktivnih kapaciteta za odmor 3.2 Razvoj i unapređenje specifičnih turističkih proizvoda 3.3 Stavljanje u punu funkciju i dodatna promocija objekata u funkciji turizma (npr. sportske hale, kulturni i vjerski objekti i sl.) 3.4 Uspostavljanje, promocija i marketing turističkih atrakcija
4. Unapređenje institucionalnog okvira koji odgovara zahtjevu uspješnog i održivog razvoja turizma	4.1 Jačanje turističkih organizacija na nacionalnom i lokalnom nivou 4.2 Jačanje inspeksijskih službi 4.3 Unapređenje praćenja sistema registra primarnih i komplementarnih ugostiteljskih objekata, sistema elektronske kategorizacije itd. 4.4 Unaređenje pravnog osnova za razvoj turizma (propisi, poreske olakšice, kaznene mjere i sl). 4.5 Uskladenost propisa sa EU zakonodavstvom u oblasti usluga
5. Veće uključivanje lokalnog stanovništva u turističku privredu	5.1 Povećanje svijesti o razvoju turizma kao strateške grane 5.2 Unapređenje preduzetništva u sektoru turizma 5.3 Povezivanje turizma sa ostalim sektorima lokalne privrede
6. Promocija i prezentacija kulturnog nasljeđa i kulturnih potencijala	6.1 Promocija i prezentacija kulturnog nasljeđa i kulturnih potencijala 6.2 Sanacija i adaptacija postojećih objekata kulture 6.3 ovezivanje kulturne i turističke ponude 6.4 Bolja iskorišćenost kulturnih potencijala za privlačenje inostranih ulaganja, posebno u oblasti kreativnih industrija i filmske ponude

3.2.4 PRIORITETNA OBLAST: OBRAZOVANJE, ZAPOŠLJAVANJE I SOCIJALNE POLITIKE

Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2012-2015. godina ima za cilj stvaranje boljih uslova za otvaranje radnih mjesta, i paralelno ili zajedno sa tim, ulaganje u ljudski kapital, u cilju podizanja nivoa zaposlenosti i unapređenja ekonomske konkurentnosti Crne Gore. Prioriteti i mjere u okviru "Obrazovanja, zapošljavanja i socijalnih politika" kao jedne od prioriteta oblasti za regionalni razvoj u Crnoj Gori su:

Prioritet	Mjera
1. Povećanje zaposlenosti-smanjenje stope nezaposlenosti	1.1 "Stimulisanje generisanja zaposlenosti poboljšanjem biznis okruženja i upravljanja tržištem rada, pronalaženje odgovarajuće ravnoteže između fleksibilnosti, produktivnosti i sigurnosti na tržištu rada" 1.2 Povećanje efikasnosti mjera aktivne politike zapošljavanja sa posebnim naglaskom na integraciju dugoročno nezaposlenih lica, mladih i žena na tržište rada 1.3 Povećanje samozapošljavanja-podsticanje preduzetništva, posebno u nerazvijenim područjima Crne Gore 1.4 Stimulisanje sezonskog zapošljavanja 1.5 Razvoj lokalnog partnerstva u rješavanju problema nezaposlenosti
2. Unapređenje znanja, vještina i kompetencija u cilju povećanja mogućnosti zapošljavanja i povećanja konkurentosti kroz formalno obrazovanje, neformalno učenje i osposobljavanje	2.1 Promovisanje pristupa i učešća odraslih u cjeloživotnom učenju. Podizanje svijesti o značaju cjeloživotnog učenja 2.2 Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i usaglašavanje sa potrebama tržišta rada
3. Promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva	3.1 Unapređenje sistema socijalnih davanja i socijalnih usluga u cilju bolje usmjerenosti i pokrivenosti ranjivih grupa 3.2 Integracija u zapošljavanju lica sa invaliditetom 3.3 Integracija u zapošljavanju RAE populacije, izbjeglica i raseljenih lica
4. Razvoj i finansiranje formalnog obrazovanja na svim nivoima	4.1 Obezbjedenje i unaprjeđenje kvaliteta srednjeg obrazovanja 4.2 Obezbjedenje i unaprjeđenje kvaliteta visokog obrazovanja
5. Razvoj cjeloživotne karijerne orijentacije	5.1 Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada I podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja 5.2 Reforma tržišta rada

6. Razvoj stručnog obrazovanja	6.1 Povezivanje obrazovanja i privrede 6.2 Razvoj cjeloživornog učenja i obrazovanja odraslih 6.3 Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i usaglašavanje sa potrebama tržišta rada 6.4 Promovisanje socijalne inkluzije i smanjenje siromaštva 6.5 Podizanje imidža strukovnih zanimanja kroz kampanje 6.6 Definisane standarde zanimanja i vještina u skladu sa zakonskom regulativom koja uređuje ovu oblast 6.7 Realizacija programa obuke, da bi se obezbijedio kvalitetan kadar potreban poslodavcima.
7. Unapređenje stambene politike i realizacija Nacionalnog stambenog programa ³⁴	7.1 Rješavanje stambenih pitanja građana kroz saradnju sa „Crnogorskim fondom za solidarnu stambenu izgradnju“ i stambenim zadrugama „Solidarno“ i Stambenom zadrugom zdravstvenih radnika. 7.2 Realizacija Regionalnog stambenog programa koji se finansira donatorskim sredstvima iz EU i SAD, a namjenjen je izbjeglim raseljenim licima.

³⁴ U skladu sa Nacionalnom stambenom strategijom 2011-2020.

3.2.5 PRIORITETNA OBLAST: SAOBRAĆAJNA INFRASTRUKTURA

Osnovni ciljevi razvoja saobraćaja, u skladu sa Strategijom razvoja saobraćaja koji su od značaja za ravnomjerniji regionalni razvoj u Crnoj Gori su: povećanje sigurnosti i bezbjednosti u saobraćaju; integracija u Evropsku uniju, kroz povezivanje na TEN-T i poboljšanje konkurentosti domaće transportne privrede; povećanje kvaliteta saobraćajnih usluga; stimulisanje ekonomskog rasta kroz efikasniji i jeftiniji transport; minimiziranje negativnog uticaja razvoja transporta na životnu sredinu. Saobraćajna infrastruktura, između ostalog treba da omogući bolje međusobno povezivanje svih područja i regiona i njihovu povezanost sa susjednim zemljama. Na osnovu navedenog, ključni prioriteti i mjere u okviru prioritetne oblasti "Saobraćajna infrastruktura" za regionalni razvoj Crne Gore su prikazani u nastavku.

Prioritet	Mjera
1. Razvoj i unapređenje putne infrastrukture	1.1 Izgradnja auto-puta Bar-Boljare 1.2 Redovno i investiciono održavanje puteva 1.3 Program rekonstrukcije magistralnih i regionalnih puteva 1.4 Program rješavanja uskih grla na državnoj putnoj mreži Crne Gore 1.5 Program sanacije i rekonstrukcije kritičnih tačaka 1.6 Program rješavanja raskrsnica 1.7 Projekat unapređenja lokalne putne infrastrukture
2. Unaprijedjenje i razvoj željezničke infrastrukture	2.1 Projekte modernizacije željezničke infrastrukture 2.2 Projekat elektrifikacije pruge Podgorica-granica sa Albanijom
3. Unapređenje avio saobraćaja	3.1 Rekonstrukcija aerodroma, osvajanje novih emitivnih tržišta i diverzifikacija shodno strukturi stranih turista koji posjećuju Crnu Goru
4. Unapređenje vodnog saobraćaja	4.1 Povećanje broja i uvođenje novih brodskih linija

3.2.6 PRIORITETNA OBLAST: ENERGETIKA

Energetika predstavlja jednu od najznačajnijih sektora za razvoj Crne Gore, kao i za razvoj svakog od regiona, na osnovu valorizacije energetske resursa karakterističnih za svaki od regiona. Razvoj energetike u Crnoj Gori, koji je u direktnoj funkciji regionalnog razvoja, prikazan je u predlogu Strategije razvoja energetike do 2030. godine, a ključni prioriteti i mjere razvoja energetike kao prioritetne oblasti za regionalni razvoj u Crnoj Gori su:

Prioritet	Mjera
1. Razvoj sektora nafte i gasa	1.1 Snadbijevanje naftnim derivatima 1.2 Uspostavljanje obaveznih rezervi naftnih derivate 1.3 Istraživanje rezervi i proizvoda nafte i gasa 1.4 Pristup međunarodnim gasovodima 1.5 Gasifikacija države 1.6 Snadbijevanje tečnim naftnim gasom
2. Razvoj sektora uglja	2.1 Postepeno smanjiti potrošnju uglja u širokoj potrošnji zbog negativnih efekata na zaštitu životne sredine 2.2 Nastaviti sa rehabilitacijom rudnika uglja u Pljevljima za potrebe rada postojenije TE Pljevlja I i investiranja u drugi termo-blok u Pljevljima, odnosno TE Pljevlja II, 2.3 Nastaviti sa istraživanjima rezervi uglja u Beranama i pokrenuti proizvodnju uglja za tržište i eventualno mješanje sa lignitom za potrebe termoelektrana u Pljevljima, 2.4 Proučiti izvodljivost izgradnje elektrane na uvozni ugalj.
3. Razvoj elektroenergetskog sektora/proizvodnja električne energije	3.1 Revitalizacija i rekonstrukcija postojeći objekata 3.2 Izgradnja novih elektroenergetskih objekata 3.3 Izgradnja TE Pljevlja II 3.4 Aktivnosti na izgradnji hidroelektrana na Morači i Komarnici 3.5 Izgradnja malih hidroelektrana 3.6 Aktivnosti na izgradnji vjetroelektrana, fotonaponskih elektrana i elektrana na biomasu prema Strategiji sa dalekovodima za njihovo priključenje na prenosnu, odnosno distributivnu mrežu. 3.7 Podržati jasan interes investitora za istraživanje mogućnosti u izgradnje ostalih objekata za proizvodnju električne energije, ukoliko su ispunjeni zakonski i ostali uslovi.
4. Razvoj elektroenergetskog sektora/distribucije električne energije	4.1 Završiti projekat prelaska na pametna brojila i izdvojena mjerna mjesta i time smanjiti komercijalne gubitke, 4.2 Uspostaviti sistem daljinskog upravljanja distribucije i uključiti u njega sve objekte (trafostanice 110 kV/SN, 35/10 kV i samu SN mrežu) 4.3 Poboljšati planiranje izgradnje mreže, rekonstruisati postojeće i izgraditi nove objekte distributivne mreže, riješiti problematiku tretmana neutralne tačke i time povećati pouzdanost napajanja potrošača i smanjiti tehničke gubitke, 4.4 Izrada studije na osnovu kojih će se raditi i ažurirati razvojni planovi distributivne mreže, 4.5 Analiza o mogućnostima uključenja i rada mHE, VE FN elektrana u EES u terminima kada će biti izgrađena 4.6 Obezbeđenje pouzdanosti snabdijevanja, automatizacije mreže i kvaliteta napajanja, razvoj pametne mreže

5. Razvoj sektora daljinskog grijanja	5.1 Izraditi studije uvođenja sistema daljinskog grijanja u lokalnim zajednicama u opštinama na sjeveru Crne Gore (Kolašin, Berane, Žabljak i Plužine), kao i u drugim gradovima Crne Gore (Nikšić, Bijelo Polje, Cetinje, Podgorica) za korišćenje biomase ili otpadne toplote iz industrijskih procesa i projekte realizovati ukoliko studije pokazuju njihovu opravdanost,5.2 Realizovati sistem daljinskog grijanja na osnovu biomase za grad Pljevlja (snabdijevano oko 20% stanovnika),5.3 Izraditi studiju toplifikacije grada Pljevlja (snabdivanje oko 70% stanovnika) i realizovati sistem toplifikacije Pljevalja u slučaju izgradnje TE Pljevlja II koristeći kogeneraciju tog bloka5.4 Jačati kapacitete na lokalnom nivou kako bi se ojačalo promovisanje sektora daljinskog grijanja i ojačao institucionalni okvir potreban za realizaciju Strategije u tom sektoru, a takođe priprema opštinskih koncepata razvoja energetike u skladu sa Zakonom o energetici.
6. Energetska efikasnost	6.1 Poboljšanje energetske efikasnosti u prostorijama za proizvodnju, transformacije, prenos/transport i distribuciju energije6.2 Unapređenje energetske efikasnosti objektima u vlasništvu državne uprave i jedinica lokalne samouprave6.3 Uspostavljanje mehanizama podrške za poboljšanje energetske efikasnosti za mala i srednja preduzeća i domaćinstva6.4 Sprovođenje mjera energetske efikasnosti od strane velikih potrošača energije (industrija, saobraćaj, usluge)6.5 Uspostavljanje mehanizama u cilju kvalitetne implementacije regulatornog okvira u oblasti energetske efikasnosti zgrada

- 7. Unapređenje korišćenja obnovljivih izvora energije
 - 7.1 Kontinuirano pratiti uslove za korišćenje obnovljivih izvora energije, prema potrebi usklađivati garantovane podsticajne cijene i ostale uslove, analizirati tehničke uslove priključenja na mrežu i rad EES kao i finansijske posljedice za potrošače električne energije i pružati podršku investicijama koje se odnose na OIE sa finansijski održivim kriterijumima.
 - 7.2 Nastaviti aktivnosti na izgradnji malih hidroelektrana
 - 7.3 Promovisati razvoj proizvodnje iz vjetroelektrana sa kriterijumima održivosti
 - 7.4 Promovisati korišćenje fotonaponskih postrojenja u slučajevima gdje nema pristupa distributivnoj mreži,
 - 7.5 Promovisati električnu energiju proizvedenu iz fotonaponskih instalacija sa kriterijumima održivosti,
 - 7.6 Promovisati korišćenje solarne termalne energije u domaćinstvima i sektoru usluga,
 - 7.7 Promovisati industrijsku saradnju u oblasti solarnih tehnologija, uspostavljanje zajedničkih preduzeća i sprovođenje zajedničkih projekata.
 - 7.8 Sagledati mogućnosti unapređenja korišćenja energije komunalnog otpada
 - 7.9 Podrška korišćenju obnovljivih izvora energije u sektoru transporta

3.2.7 PRIORITETNA OBLAST: "ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE"

Promocija održivog razvoja zasnovanog na zaštiti prirode, minimalnog zagađenja vazduha, zaštite kvaliteta voda i efikasno upravljanje čvrstim otpadom i otpadnim vodama, zaštita od buke u životnoj sredini, bezbjedno upravljanje hemikalijama i kontrola industrijskog zagađenja.

Prioritet	Mjera
1. Zaštita zdravlja ljudi i životne sredine od dugotrajnih organskih zagađujućih materija	1.1 Uspostavljanje sistema za identifikaciju, označavanje, uklanjanje, skladištenje i trajno odlaganje PCBs opreme i otpada sa PCBs.
2. Formiranje i ažuriranje baze podataka o hemikalijama, odnosno uspostavljanje registra hemikalija	2.1 Identifikacija, prioritizacija i remedijacija kontaminiranih područja 2.2 Podizanje svijesti o POPs supstancama 2.3 Kontrola i mapiranje hemikalija koje se stavljaju na tržište, uspostavljanje mjera za smanjenje rizika, statistika i brza reakcije pri akcidentu
3. Očuvanje kvaliteta vazduha tamo gdje je on zadovoljavajućeg kvaliteta (zona održavanja)	3.1 Planiranje održivog razvoja, naročito u sektorima koji značajno doprinose zagađenju vazduha.
4. Poboljšanje kvaliteta vazduha u kritičnim zonama	4.1 U regionima gdje je kvalitet vazduha narušen sprovođenje plana za poboljšanje kvaliteta vazduha
5. Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i nedostajuće kanalizacione mreže	5.1 Implementacija direktive o prečišćavanju otpadnih voda 271/91 EEC
6. Upravljanje odlaganjem čvrstog otpada	6.1 Implementacija direktiva EU 6.2 Izgradnja regionalnih centara za obradu otpada i sanacija neuređenih odlagališta 6.3 Utvrđivanje glavnih prioriteta u upravljanju otpadom
7. Izrada strateških karata buke za naročito osjetljive zone	7.1 Izrada strateških karata buke za aglomeraciju na teritoriji jedinica lokalne samouprave 7.2 Izrada strateških karata buke za tri glavna puta koja obezbjeđuje država od strane Agencije za zaštitu životne sredine u saradnji sa organom državne uprave nadležnim za poslove saobraćaja

<p>8. Posjedovanje IPPC dozvole</p>	<p>8.1 Primjenu propisanih mjera za obezbjeđenje uslova zaštite životne sredine (integrisanom dozvolom), koje se odnose naročito na: integrisan pristup kontroli zagađivanja, svođenje na minimum potrošnje sirovina i energije; sprječavanje ili smanjenje emisija u vazduh, vodu i zemljište, vodeći računa o upravljanju otpadom i uključujući prekogranični kontekst; osiguranje visokog nivoa zaštite životne sredine kao cjeline; primjena opštih principa na obaveze operatera i utvrđivanje uslova za rad postrojenja i obavljanje aktivnosti. Postojeća postrojenja ili aktivnosti za koje se izdaje integrisana dozvola su u skladu sa Programom usklađivanja pojedinih privrednih grana sa Zakonom o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine u obavezi da pribave integrisanu dozvolu do 1. januara 2015.</p>
<p>9. Sanacija i rekultivacija lokaliteta kontaminiranih opasnim industrijskim otpadom</p>	<p>9.1 Konačna sanacija i remedijacija 4 identifikovane tzv. „crne ekološke tačke“, a to su KAP, TE Pljevlja, Brodogradilište Bijela i Rudnik Šuplja stijena, kao i rješavanje pitanja tretmana opasnog otpada</p>

3.2.8 PRIORITETNA OBLAST: „POLJOPRIVREDA I RURALNI RAZVOJ”

Poljoprivreda i ruralni razvoj predstavljaju jednu od prioriteta razvojnih oblasti Crne Gore koja će ujedno obezbijediti sigurne i stabilne količine hrane i, ponudu kvalitetnih poljoprivrednih proizvoda, kroz podizanje konkurentnosti, održiv ekonomski rast i razvoj uz održivo gazdovanje resursima.

Prioriteti i mjere „Poljoprivrede i ruralnog razvoja” kao prioriteta oblasti za regionalni razvoj u Crnoj Gori su date u nastavku:

Prioritet	Mjera
1. Povećanje konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača	1.1 Investicije u porodična gazdinstva, investicije u preradu kroz sredstva Agrobudžeta, realizacijom Programa MIDAS i kroz sredstva EU fondova (IPARD)
2. Održivo gazdovanje resursima	2.1 Održivo korišćenje obradivih površina i planinskih pašnjaka
3. Stabilna i prihvatljiva ponuda bezbjedne hrane	3.1 Podrška razvoju proizvodnje hrane
4. Obezbeđivanje primjerenog životnog standarda za seosko stanovništvo	4.1 Razvoj organske proizvodnje kao i proizvodnje: planinskih proizvoda, proizvoda sa oznakom porijekla, proizvoda sa geografskom oznakom, proizvoda sa oznakom garantovano-tradicionalnih specijaliteta 4.2 Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima 4.3 Obnova i razvoj sela i izgradnja infrastrukture
5. Podizanje konkurentnosti proizvođača hrane	5.1 Organizovanje preduzetnika u klastere 5.2 Podizanje konkurentnosti i povezivanje sa primorskim regionom 5.3 Povezivanje turizma i poljoprivrede s obzirom da sa jedne strane tradicionalni domaći proizvodi dodaju na vrijednost turističkom proizvodu, a sa druge strane, ostvaruje se pozitivni efekat smanjenja uvoza i povećavanja potrošnje crnogorskih proizvoda na ekonomiju zemlje.
6. Unapređenje šuma kroz održivo gazdovanje	6.1 Jačanje produktivnosti, stabilnosti i otpornosti šuma i šumskih predjela. 6.2 Uređivanje i uzgoj privatnih šuma, prilagođen sistem doznake 6.3 Obezbeđivanje kvalitetnog autohtonog reproduktivnog materijala 6.4 Izgradnja šumskih saobraćajnica kako bi se pritupilo intenzivnijem gazdovanju šumama 6.5 Podsticanje pošumljavanja

7. Razvoj drvne industrije	<p>7.1 Povećati potražnju za biomasom uvođenjem grijanja javnih zgrada sječkom i kogeneracijom</p> <p>7.2 Uspostavljanje izvoznog klastera za odabrane finalne proizvode</p> <p>7.3 Razvoj fleksibilnijeg sistema prodaje drveta u Crnoj Gori</p> <p>7.4 Uvođenje lanca odgovornosti i kontrole prometa drvnih sortimenata</p>
8. Doprinos šumarstva ruralnom razvoju kroz povećanje radnih mjesta u šumarstvu i drvoindustriji i povećanje prihoda domaćinstava u ruralnom području	<p>8.1 Poboljšanje infrastrukture u ruralnom području</p> <p>8.2 Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima</p> <p>8.3 Održivo upravljanje i korišćenje nedrvnih šumskih proizvoda</p>
9. Zaštita biodiverziteta i druge ekosistemske usluge šuma i zaštita od požara	<p>9.1 Uspostavljanje stabilnih i kvalitetnih šumskih ekosistema</p> <p>9.2 Investicije u preventivne mjere za borbu protiv požara</p> <p>9.3 Unapređenje organizovanosti institucija za borbu protiv šumskih požara</p>

3.3 PRIORITETI I MJERE ZA OSTVARIVANJE CILJEVA PO REGIONIMA U CRNOJ GORI

U skladu sa objašnjenjem "prioritetnih oblasti" na nacionalnom nivou, u ovom potpoglavlju je dat prikaz koje su od navedenih prioritetnih oblasti više ili manje značajne za razvoj svakog od tri geografska regiona u Crnoj Gori. Imajući u vidu raspoložive resurse u svakom od regiona, tj. polazeći od SWOT analize na nivou regiona i strateških ciljeva razvoja regiona, definisane su prioritetne oblasti razvoja za regione, čijim unapređenjem će se dostići **strateški cilj regionalnog razvoja, a to je „Ravnomjerniji rast i razvoj svih jedinica lokalne samouprave i regiona, zasnovan na konkurentnosti, inovativnosti i zapošljavanju”**. Naime, svaka prioritetna oblast razvoja je značajna za razvoj regiona, ali svakako, ne u jednakoj mjeri. U narednoj tabeli je prikazan značaj svake od 8 prioritetnih oblasti za svaki od tri regiona.

Tabela 17: Značajnost pojedinih „prioritetnih oblasti“ za regione

Prioritetna oblast	Sjeverni	Središnji	Primorski
Konkurentnost i inovacije	2	1	1
Industrija	2	1	3
Turizam i kultura	1	2	1
Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike	2	2	2
Saobraćajna infrastruktura	1	2	1
Životna sredina	2	1	1
Energetika	1	3	3
Poljoprivreda i ruralni razvoj	1	2	2

1=izuzetno značajna; 2=veoma značajna; 3=značajna; 4=manje značajna;

3.3.1 CILJEVI I PRIORITETI RAZVOJA SJEVERNOG REGIONA

Analizirajući strateške planove jedinica lokalne samouprave u **Sjevernom regionu**, može se zaključiti da su u najvećem broju jedinica lokalne samouprave **razvojni ciljevi** vezani za **održivi razvoj i podsticanje privrednog rasta**. Prioritetne oblasti za realizaciju ovih ciljeva se u većini strateških planova razvoja JLS odnose na: **unapređenje saobraćajne infrastrukture, razvoj energetike, poljoprivredu i ruralni razvoj, očuvanje životne sredine, podsticanje razvoja privatnog sektora i stvaranje uslova za podizanje konkurentnosti, razvoj turizma, razvoj ljudskih i institucionalnih kapaciteta**. Drugim riječima, najveći broj prioritetnih oblasti se odnosi na održivi rast Sjevernog regiona³⁵, zatim na pametan rast (*kroz stvaranje uslova za podizanje konkurentnosti, razvoj ruralnog i eko-turizma, izletničkog i kulturnog turizma, kao i planinskog i sportsko-rekreativnog turizma, i zdravstvenog turizma*³⁶), i na kraju na razvoj ljudskih resursa, odnosno na inkluzivni rast.

Polazeći od navedenog, kao i od strateškog cilja razvoja Sjevernog regiona, a to je **“povećanje konkurentnosti, ubrzan i održiv razvoj Sjevernog regiona”**, u narednoj tabeli su date prioritetne oblasti razvoja Sjevernog regiona, kao i prioriteti i mjere za njihovu realizaciju, posebno imajući u vidu neophodnost **afirmacije Sjevernog regiona**, kao najmanje razvijenog regiona u Crnoj Gori:

³⁵ Unapređenje saobraćajne infrastrukture, energetika, očuvanje životne sredine, poljoprivreda i ruralni razvoj

³⁶ Razvoj turizma dodatno pospešuju prirodna bogatstva i očuvane prirodne vrijednosti Bjelasice, Komova i Sinjajevine, zatim nacionalni parkovi „Durmitor”, „Biogradska gora” i „Prokletije” i postojeća Eko-sela koja istovremeno pospešuju spajanje turizma i poljoprivrede kroz diverzifikaciju poljoprivrednog proizvoda

Održivi rast		
Prioritetna oblast 1 "Saobraćajna infrastruktura"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Unapređenje i razvoj putne infrastrukture	1.1 Izgradnja auto-puta Bar Boljare	Vlada-MSP
	1.2 Redovno i investiciono održavanje puteva	MSP
	1.3 Rekonstrukcija magistralnih i regionalnih puteva	MSP, DZS
	1.4 Projekat unapređenja lokalne putne infrastrukture	MSP, DZS, DJR JLS
2. Unaprjeđenje željezničke infrastrukture	2.1 Projekat modernizacije željezničke infrastrukture	MSP, DŽŽ,
Prioritetna oblast 2: „Poljoprivreda i ruralni razvoj“		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Stvaranje uslova za održivo upravljanje, kroz modernizaciju proizvodnje, povećanje kvaliteta proizvoda, higijene i bezbjednosti hrane	1.1 Investicije u fizički kapital na poljoprivrednim gazdinstvima	MPPR
2. Pобољшanje konkurentnosti, kao i povezivanje sa drugim sektorima prije svega sa sektorom turizma	2.1 Podrška diversifikaciji djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima	MPPR, MORT
3. Unapređenje i razvoj vodosnabdijevanja u urbanom i ruralnom području	3.1 Izgradnja vodovoda u ruralnim područjima	MORT, MPPR
	3.2 Izrada vodoprivredne osnove	MORT, MPPR
	3.3 Analiza potreba i mogućnosti za izgradnju irigacionih sistema	MORT, MPPR
4. Razvoj poljoprivredne i prehrambene proizvodnje, posebno proizvoda sa oznakom porijekla, proizvoda sa geografskom oznakom, proizvoda sa oznakom garantovano-tradicionalnih specijaliteta, organskim proizvodima, kao i planinskim proizvodima	4.1 Investicije u fizički kapital koje se odnose na preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda	MPPR
	4.2 Razvoj prehrambene proizvodnje sa organskim i zaštićenim geografskim porijeklom	MPPR
	4.3 Formiranje i razvoj agro kooperativa	MPPR
5. Uspostavljanje snažnijeg i organizovanijeg poslovnog povezivanja u sektoru poljoprivrede sa primorskim regionom	5.1 Formiranje klastera i zajednički nastup u Primorskom regionu i izvoznim tržištima	MPPR, MEK

Prioritetna oblast 3: „Zaštita životne sredine“		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Jačanje aktivnosti koje obezbjeđuju razvoj zaštićenih područja uz ekološku održivost	1.1 Program razvoja zaštićenih područja	MORT
2. Razvoj komunalne infrastrukture i upravljanja čvrstim otpadom i otpadnim vodama	2.1 Uspostavljanje sistema upravljanja čvrstim otpadom i izgradnja sanitarnih deponija	JLS, MORT
	2.2 Uspostavljen sistem i izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i proširenja primarne i sekundarne kanalizacione mreže	JLS, MORT
3. Sanacija i rekonstrukcija lokaliteta kontaminiranih opasnim industrijskim otpadom	3.1 Sanacija i remedijacija 2 identifikovane tzv. „crne ekološke tačke“, a to su TE Pljevlja i Rudnik Šuplja stijena	MORT
Prioritetna oblast 4: „Energetika i njen razvoj korišćenjem obnovljivih energetske potencijala i boljom valorizacijom raspoloživih rudnih bogatstava“		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Optimalno iskorišćavanje hidropotencijala	1.1 Revitalizacija i modernizacija postojećih elektrana	MEK, EPCG
	1.2 Izgradnja novih postrojenja	MEK, EPCG
2. Podsticanje razvoja i primjene obnovljivih izvora energije	2.1 Izgradnja malih hidroelektrana	MEK, Investitori
	2.2 Izgradnja vjetroelektrana	MEK, Investitori
3. Valorizacija rudarskih bogatstava u skladu sa uslovima iz oblasti zaštite životne sredine	3.1 Izgradnja termoelektrane Pljevlja II i sistema toplifikacije Pljevlja	MEK, Investitori
4. Razvoj ušteda u snadbijevanju energijom poboljšanjem energetske efikasnosti	4.1 Obezbeđenje institucionalnih uslova i finansijskih podsticaja za unapređenje energetske efikasnosti	MEK, MF
	4.2 Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promocija mjera energetske efikasnosti	MEK, MPS

Pametni rast		
Prioritetna oblast 1 "Konkurentnost i inovacije"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Uspostavljanje uslova koji će omogućiti podizanje konkurentnosti biznisa u regionu	1.1 Pojednostavljenje i pojeftinjenje administrativnih procedura	JLS, MEK, MORT, MF
	1.2 Razvoj sistema podsticaja u Sjevernom regionu za zapošljavanje u MSP (naročito u oblastima turizma, poljoprivrede, energetike i drvoprerade).	MF, MEK, MORT, MPRR, JLS
	1.3 Uvođenje poreskih olakšica u Sjevernom regionu	MF, JLS
	1.4 Uvođenje dodatnih podsticaja za preduzeća koja povećavaju dodatnu vrijednost u proizvodnji	MF, MEK, MPRR
2. Obezbeđivanje uslova za unaprijeđenje potrebne poslovne infrastrukture i jačanje kapaciteta JLS	2.1 Uspostavljanje jedinstvenog sistema nefinansijske podrške biznisu	MEK/Direkcija za razvoj MSP, IRFCG, JLS
	2.2 Program jačanja kapaciteta JLS u planiranju i upravljanju strateškim projektima razvoja JLS i regiona	JLS, MEK, MORT, MF
	2.3 Program razvoja biznis inkubatora	MEK, JLS
	2.4 Program razvoja poslovnih zona	MEK, JLS
	2.5 Programi za podsticanje konkurentnosti MSP kroz uvođenje međunarodnih standarda poslovanja	MEK, JLS
	2.6 Programi podrške učešću na sajmovima i promociji izvoza proizvoda i usluga MSP	MEK, MIPA
3. Stvoriti uslove za povezavanje privrede sa naučnim centrima u cilju podsticanja saradnje naučnoistraživačke zajednice s privredom, posebno u prioritetnim sektorima drvoprerade, poljoprivredne i prehrambene proizvodnje i turizma	3.1 Uspostavljanje tehnološkog parka i centra izvrsnosti	MN
	3.2 Program finansijske podrške jačanja mogućnosti istraživanja i razvoja i razvoju inovativnosti preduzeća i NVO finansiranje krupnih istraživačkih grantova, EUREKA projekata, patenata i realizaciju predpristupnih IPA programa za područje nauke koji su usmjereni na učešće malih i srednjih preduzeća u istraživanjima	MN, IRFCG
4. Primjena savremenih informacionih i	4.1 Stvaranje uslova za razvoj širokopojasne mreže i olakšavanje pristupa internetu svim građanima i preduzećima	MiDT

komunikacionih tehnologija		
5.Podsticanje poslovnog povezivanja i organizovanja MSP u klastere.	5.1 Programi podsticanja razvoja klastera kroz savjetodavnu podršku i podršku u realizaciji investicija	MEK
Prioritetna oblast 2: "Razvoj turizma i valorizacija kulturne baštine"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Stvaranje uslova za ubrzaniji razvoj svih vrsta turizma vezanih za planinska područja	1.1. Privlačenje investicija u izgradnju visokokvalitetnih ugostiteljskih novih objekata	MORT
	1.2 Završetak restrukturiranja postojećih turističkih objekata i dostizanja visoke kategorije	MORT
	1.3 Razvoj skijaškog turizma na području Durmitora i Sinjajevine - sa naglaskom na padine Sljeme i Ivce (prema Bukovici), kao i na područja Mali Štuoc, Savin Kuk, Javorovača i agroturizam u području Pive – Komarnice <ul style="list-style-type: none"> - Wellness programi, skijaški turizam, pješačenje, planinarenje i dr. na području Bjelasice i Komova - Skijaški turizam na Području Prokletija sa fokusom na Cmiljevicu - Turjak, Rožaje - Hajla - Štedin, Plav-Gusinje, Verušu-Mokru - Potencijal za skijališta i razvoj ljetnjeg planinskog turizma, na području između dolina Tare i Čehotine. 	MORT
	1.4 Uređenje i održavanje planinarskih i biciklističkih staza iz Nacionalne mreže staza	MORT
	1.5 Postavljanje signalizacije i skloništa na odabranim panoramskim rutama; razvoj staza za hodanje na krpljama itd.	MORT
	1.6 Diversifikacija turističke ponude	MORT
	1.7 Povezivanje turističkog biznisa sa kompletnetarnim djelatnostima kroz razvoj klastera	MORT
2. Povezivanje turizma i poljoprivrede	2.1 Uključivanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u ponudi turističkih objekata.	MORT, MPRR
3. Promocija i prezentacija kulturnog nasljeđa i kulturnih potencijala	3.1 Sanacija i adaptacija postojećih objekata kulture	MK
	3.2 Povezivanje kulturne i turističke ponude	MK, MORT
	3.3 Bolja iskorišćenost kulturnih potencijala za privlačenje inostranih ulaganja, posebno u oblasti kreativnih industrija i filmske ponude	MK
4. Realizacija Prostornog plana posebne namjene Bjelasica-Komovi	4.1 Izgradnja planinskih centara Žarski, Cmiljače, Torine, Kolašin 1450, Kolašin 1600, Jelovica sa golf naseljem, Komovi i Eco adventure park Komovi.	MORT, JLS
	4.2 Mjere revitalizacije katuna, razvoja turističkih eko-etno sela, poljoprivrednih katuna itd.	MORT, JLS

5. Unapređenje turističke ponude u okviru Nacionalnog parka "Prokletije"	5.1 Razvoj najboljeg modela valorizacije avanturističkog i adrenalinskog turizma na ovom području	MORT, TO, JLS
6. Razvoj turizma u Durmitorskom području u skladu sa Prostornim planom Crne Gore	6.1 Dalje unapređenje turističke ponude u okviru "Nacionalnog parka Durmitor"	MORT, TO, JLS
	6.2 Unapređenje ostalih vidova turizma i to: Mountain biking (planinski biciklizam), lov i ribolov, agroturizam, npr. u području Pive – Komarnice, obilazak autentičnih prirodnih vrijednosti, raznovrsnog biodiverziteta i ekoloških specifičnosti koje pružaju planinski predjeli, rijeke, jezera u NP „Durmitor“ i sl.	MORT, TO, JLS
Prioritetna oblast 3: „Drvoprerađivačka industrija“		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Stvaranje uslova za smanjenje negativnog uticaja klimatskih promjena na postojeći šumski potencijal i njegovu kvalitetniju iskorišćenost	1.1 Izgradnja mreže šumskih puteva	MPRR, Uprava za šume, Koncesionari
	1.2 Unapređenje održivosti gazdovanja šumama	MPRR, Uprava za šume
2. Razvoj drvoprerađivačke industrije i stvaranje proizvoda sa višim stepenom obrade	2.1 Investicije u drvnu industriju	Investitori, MSP
	2.2 Investicije u mala preduzeća šumarstva i drvne industrije u ruralnim područjima	Investitori, MSP, IRFCG
	2.3 Povezivanje proizvođača u klastere i lance dobavljača	MEK, MPRR

Inkluzivni rast		
Prioritetna oblast 1 "Razvoj ljudskih resursa, zapošljavanje, unapređenje obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima	1.1 Usaglašavanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada	MPR, MRSS
2. U saradnji sa univerzitetskim centrima središnjeg regiona, obezbijediti razvoj potrebnih obrazovnih institucija i ljudskih kapaciteta koji će biti u funkciji razvoja prioritetnih sektora	2.1 Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja	MPR, MRSS
3. Podsticanje nezaposlenih lica za sticanjem novih znanja i vještina u skladu sa	3.1 Razvoj cjeloživnog učenja i obrazovanja odraslih	MPR, ZZZCG
	3.2 Programa osposobljavanja i obrazovanja	MPR, ZZZCG

potrebama privrede	nezaposlenih lica	
	3.3 Program podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja nezaposlenih lica	MRSS, ZZZCG
	3.4 Ostali programi aktivne politike zapošljavanja	MRSS, ZZZCG
4. Unapređenje zdravstvene Infrastrukture	4.1 Mjere na poboljšanju zdravstvene infrastrukture i zdravstvenih usluga	MZD

3.3.2 SREDIŠNJI REGION

Što se tiče **Središnjeg regiona**, ključni razvojni ciljevi utvrđeni strateškim planovima JLS su vezani za **podsticanje privrednog rasta, razvoj infastrukture, kao i valorizacija bogatog kulturnog i istorijskog nasljeđa**. Prioritetne oblasti za dostizanje ovih ciljeva u JLS Središnjeg regiona se odnose na **razvoj preduzetništva i valorizaciju raspoloživih znanja i podizanje konkurentnosti, razvoj turizma, poljoprivrede i prehrambene industrije, zaštite životne sredine, razvoj neophodnih institucionalnih kapaciteta**.

U skladu sa navedenim, a polazeći od strateškog cilja razvoja Središnjeg regiona, (koji se odnosi na "ostvarenje održivog ekonomskog rasta i razvoja i ubrzano povećanje konkurentnosti"), prioriternih oblasti razvoja na nacionalnom nivou, kao i SWOT analize za Središnji region, u narednoj tabeli su prikazane prioritete oblasti razvoja ovog regiona, kao i prioritete i mjere za njihovu realizaciju u narednom periodu.

Pametan rast		
Prioritetna oblast 1 „Konkurentnost i inovacije“		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Unaprijediti povezavanje privrede sa naučnio istraživačkim ustanovama	1.1 Uspostavljanje prvog Centra uspješnosti u Podgorici	MN
	1.2 Uspostavljanje Inovaciono-preduzetničkog centra „Tehnopolis“ u Nikšiću	MN, MPRR, IRFCG, Direkcija javnih radova, Opština Nikšić
	1.3 Uspostavljanje Naučno-tehnološkog parka u Podgorici	MN, Opština Podgorica
	1.4. Program finansijske podrške jačanja mogućnosti istraživanja i razvoja i razvoja inovativnosti kroz: finansiranje krupnih istraživačkih grantova, EUREKA projekata, patenata i realizaciju predpristupnih IPA programa za područje nauke kojisu usmjereni na učešće malih i srednjih preduzeća u istraživanjima	MN
	1.5 Program razvoja poslovnih zona	MEK
	1.6 Program razvoja biznis inkubatora	MEK
2. Uspostavljanje uslova koji će omogućiti podizanje konkurentnosti biznisa u regionu	2.1 Pojednostavljenje administrativnih procedura i umanjenje opterećenja za poslovanje MSP	JLS, MEK, MORT, MF
	2.2 Unapređenje infrastukture kvaliteta u regionu	MEK
3. Obezbjedivanje uslova za jačanje kapaciteta manje	3.1 Uspostavljanje regionalnog razvojnog centra	MEK/Direkcija za razvoj MSP, JLS, IRF

razvijenih jedinica lokalne samouprave	3.2 Program jačanja kapaciteta JLS u planiranju i upravljanju strateških projekata razvoja JLS i regiona	MEK, JLS, MORT, MF
	3.3 Program razvoja savjetodavnih usluga, obuke i informacije za razvoj preduzetništva	MEK/Direkcija za razvoj MSP, JLS
4. Primjena savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija	4.1 Stvaranje uslova za razvojem širokopojasne mreže i olakšavanje pristupa internetu svim građanima i preduzećima	MIDT
5. Podsticati poslovno povezivanje i organizovanje MSP u biznis klustere	5.1 Program podrške razvoju klastera	MEK
Prioritetna oblast 2 "Prerađivačka industrija"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna insitucija
1. Unaprjeđenje i restrukturiranje industrije u cilju jačanje sveukupne ekonomije	1.1 Završetak procesa restrukturiranja najznačajnijih industrijskih sistema	MEK
2. Stvaranje uslova za revitalizaciju industrijske infrastrukture	2.1 Povećanje efikasnosti instrumenata za podsticanje razvoja konkurentne prerađivačke industrije	MEK, MF
	2.2 Uspostavljanje saradnje sa strateškim investitorima	MEK

Prioritetna oblast 3 "Turizam i valorizacija kulturnog bogatstva"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Stvaranje uslova za ubrzaniji razvoj turizma	1.1 Unaprjeđenje razvoja raspoloživih turističkih kapaciteta i potencijala	MORT, NTO
	1.2 Privlačenje domaćih i stranih investitora u izgradnju visokokvalitetnih turističkih kapaciteta	MORT
	1.3 Diverzifikacija turističke ponude i podsticanje specijalizovanih turističkih projekata	MORT, JLS
	1.4 Održivo korišćenje potencijala Skadarskog jezera	MORT, NP
	1.5 Aktiviranje starih urbanih cjelina	MORT, MK
	1.6 Uređenje i održavanje planinarskih i biciklističkih staza iz Nacionalne mreže staza; Postavljanje signalizacije i skloništa na odabranim panoramskim rutama	MORIT, JLS, NTO, TO
2. Valorizacija kulturno-istorijskih potencijala na održiv način	2.1 Realizacija projekata sa ciljem obnavljanja, revitalizacije, zaštite i promocije kulturno-istorijskog nasljeđa	MK
	2.2 Projekti valorizacije kulturnog i istorijskog nasleđa na Cetinju	MK, Prijestonica Cetinje
	2.3 Pretvaranje starih fortifikacija u objekte mješovitog karakter sa odživim načinom funkcionisanja	MK, MORT
3. Povezivanje turizma i	3.1 Uključivanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u	MORT, MPRR, IRF

poljoprivrede	ponudu turističko ugostiteljskih objekata	
---------------	---	--

Održivi rast		
Prioritetna oblast 1 "Energetika"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Podsticanje razvoja korišćenja obnovljivih izvora energije	1.1 Izgradnja malih hidrocentrala	MEK, Investitori
	1.2 Projekat izgradnje vjetroelektrana	MEK, Investitori
2. Razvoj ušteda u snabdevanju energijom poboljšanjem energetske efikasnosti	2.1 Obezbeđenje institucionalnih uslova i finansijskih podsticaja za unapređenje energetske efikasnosti	MEK, MF
	2.1 Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promocija mjera energetske efikasnosti	MEK, MSP
Prioritetna oblast 2 "Saobraćaj"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Dalje unapređenje putne infrastrukture	1.1 Izgradnja auto puta Bar-Boljare	Vlada, MSP
	1.2 Redovno i investiciono održavanje	MSP, DZS
	1.3 Rekonstrukcija i sanacija kritičnih tačaka na državnim putevima	MSP, DZS
	1.4 Projekat unapređenja lokalne putne infrastrukture	MSP, JLS, DJR
	1.5 Rješavanje uskih grla na državnim putevima	MSP, DZS
	1.6 Rekonstrukcija postojeće putne mreže	MSP, DZS, JLS, DJR
2. Unaprjeđenje željezničke infrastrukture	2.1 Projekat elektrifikacije pruge do Albanije	MSP, DŽŽ
	2.2 Poboljšanje pruge Beograd Bar	MSP, DŽŽ
	2.3 Povezivanje pruge Podgorica Nikšić sa BiH	MSP, DŽŽ
3. Unaprjeđenje avio saobraćaja	3.1 Realizacija Projekata u skladu sa Master Planom razvoja aerodroma 2012-2030.	MSP, Aerodromi CG
Prioritetna oblast 3 "Životna sredina"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Jačanje aktivnosti na unaprjeđenju sistema zaštite od poplava	Dalja saradnja sa predstavnicima Albanije na regulaciji voda Skadarskog jezera	
2. Unapređenje sistema odlaganja čvrstog otpada	2.1 Izgradnja regionalnih centara za obradu otpada i sanacija neuređenih odlagališta.	MIRR, MORIT
	2.2 Izgrada sistema ocjernih voda na deponiji	MORT, JLS
3. Unapređenje sistema odlaganja otpadnih voda i	3.1 Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i segmenata kanalizacione	MORT, JLS

fekalnog otpada	infrastrukture	
4. Unaprjeđenje i zaštita vodnih tokova od pretjerane eksploatacije	4.1 Koordinacija sa nadležnim insitucijama i procjena uticaja na životnu sredinu prije izdavanja koncesije	MORT, JLS
5. Izrada strateških karata buke za naročito osjetljive zone	5.1 Izrada strateških karata buke od strane Glavnog grada. Takođe, po podacima Direkcije za saobraćaj iz 2011. godine u Središnjem regionu postoje 2 glavna puta: Podgorica – Cetinje /Gornji Kokoti 3.150.222/, I put Podgorica – Danilovgrad /Curilac 3.320.707/ za koje je potrebno uraditi strateške karte buke.	MORT, JLS

Prioritetna oblast 3 „Poljoprivreda i ruralni razvoja”

Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Stvaranje uslova za unaprjeđenje razvoja poljoprivrede i prerade na poljoprivrednom području regiona.	1.1 Investicije u fizički kapital na poljoprivrednim gazdinstvima	MPRR
	1.2 Investicije u fizički kapital koje se odnose na preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda	MPRR
	1.3 Razvoj slatkovodnog ribarstva sa značajnijim potencijalom za ulov, preradu i prodaju ribe iz Skadarskog jezera.	MPRR
2. Razvoj sektora vinarstva i vinogradarstva	2.1 Ulaganje u prerađivačke kapacitete, podizanje novih zasada	MPIRR
3. Povećanje obradivih površina	3.1 Upravljanje poljoprivrednim zemljištem, davanje državnog zemljišta u zakup	MPRR

Inkluzivni rast

Prioritetna oblast 1 „Razvoj ljudskih resursa, obrazovanje ,zapošljavanje I socijalne politike”

Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Jačanje veza obrazovnog sistema i privrede u cilju prevazilaženja disbalansa u potrebnim i raspoloživim profilima na tržištu rada	1.1 Usaglašavanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada	MPR, MRSS
	1.2 Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja	MRSS, MPR
2. Podsticanje nezaposlenih lica za sticanjem novih znanja i vještina u skladu sa potrebama privrede	2.1 Razvoj cjeloživnog učenja i obrazovanja odraslih	MPR, CSO
	2.2 Programa osposobljavanja i obrazovanja nezaposlenih lica	MRSS/ZZZCG
	2.3 Program podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja nezaposlenih lica	MRSS, IRF,MEK/Direkcija za MSP
	2.4 Ostali programi aktivne politike zapošljavanja	MRSS/ZZZCG
	2.5 Aktivne mjere zapošljavanja	MRSS/ZZZCG

3.3.3 PRIMORSKI REGION

U Primorskom regionu ključni razvojni ciljevi jedinica lokalne samouprave su vezani za razvoj **komunalne i nove putne infrastrukture, razvoj turizma i valorizaciju kulturnog i historijskog nasljeđa.** Kao prioritetne oblasti za ostvarenje navedenih razvojnih ciljeva JLS Primorskog regiona, istaknuti su **dalji ubrzani razvoj turizma, razvoj priobalne plovidbe, podsticanje razvoja konkurentnog preduzetništva, razvoj poljoprivrede i prerade poljoprivrednih proizvoda, bolja valorizacija morskih potencijala, razvoj neophodnih institucionalnih kapaciteta.**

Polazeći od prethodno navedenog, kao i od strateškog cilja razvoja Primorskog regiona (a to je “održiv ekonomski rast i povećanje konkurentnosti regiona zasnovano na razvoju turizma i komplementarnih sektora”), prioritetnih razvojnih oblasti na nacionalnom nivou i SWOT analize, u sljedećoj tabeli su prikazane prioritetne oblasti razvoja Primorskog regiona, kao i prioritete i mjere za njihovu realizaciju:

Pametna rast		
Prioritetna oblast 1 „Konkurentnost i inovacije”		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Razvoj MSP i komplementarnih djelatnosti vezanih za turizam	1.1 Uklanjanje administrativnih barijera i keriranje povoljnog poslovnog okruženja Unapređenje infrastrukture kvaliteta	MF, MEK, MORT
	1.2 Programi podrške razvoja preduzetništva u turizmu	MORIT, IRFCG,MEK/ Direkcija za MSP, JLS
	1.3 Finansijska i nefinansijska podrška razvoju malih i srednjih preduzeća	IRFCG, MEK/ Direkcija za MSP, JLS
	1.4 Povećanje konkurentnosti preduzeća korz udruživanje u biznis klastere	MEK/ Direkcija za MSP, MORIT, IRFCG
	1.5 Aktivnosti na usaglašavanju poslovanja MSP sa međunarodnim stndardima poslovanja	MEK
2. Jačanje veze MSP sa naučnoistraživačkim ustanovama i kapacitetima razvoja turizma	2.1 Razvoj turističkih kapaciteta i ponude u skladu sa savremenim trendovima	MORT, MN, MEK
	2.2 Uspostavljanje Impulsnog centra u Baru (dio Naučno-tehnološkog parka	MN
	2.3 Program finansijske podrške jačanja mogućnosti istraživanja i razvoja i razvoja inovativnosti kroz: finansiranje krupnih istraživačkih grantova, EUREKA projekata, patenata i realizaciju predpristupnih IPA programa za područje nauke koji su usmjereni na učešće malih i srednjih preduzeća u istraživanjima	MN
3. Razvoj i koncentracija visokospecijalizovanih industrijskih djelatnosti	3.1 Program razvoja poslovnih zona i inovativnih preuzetničkih projekata	MORT, MN,
4. Obezbjedivanje uslova za jačanje kapaciteta jedinica lokaalne samouprave koje su ispod prosjeka razvijenosti	4.1 Uspostavljanje regionalnog biznis centra	MEK/Direkcija za MSP, JLS, IRFCG
	4.2 Program razvoja savjetodavnih usluga, obuke i informacije za razvoj	MEK/Direkcija za MSP, JLS

	preduzetništva	
Prioritetna oblast 2 "Turizam i kulturno-istorijsko nasljedje		
Prioriteti	Mjere	
1. Unapređenje razvoja turizma kao ključnog nosioca razvoja regiona daljim jačanjem turističkih kapaciteta i ponude	1.1 Privlačenje investicija u oblasti novih visokokvalitetnih smještajnih kapaciteta	MORT, MIPA
	1.2 Unapređenje standarda i usluga postojećih smještajnih kapaciteta	MORT, NTO
	1.3 Stvaranje novih turističkih zona kroz pretvaranje vojnih kompleksa i industrijskih zona u turističke zone	MORT
	1.4 Razvoj klastera u turizmu	MEK, MORT
2. Razvoj nedovoljno iskorišćenih turističkih potencijala	2.1 Diversifikacija ponude zdravstvenog i wellness, kongresnog, sportskog, kulturnog, nautičkog turizma uz unaprjeđenje lokacija pogodnih za ove vidove turizma	MORT, NTO, Turistička privreda
	2.2 Projekti produženja trajanja turističke sezone	MORT, NTO,
	2.3 Uređenje i održavanje planinarskih i biciklističkih staza iz Nacionalne mreže staza; Postavljanje signalizacije i skloništa na odabranim panoramskim rutama	MORT, NTO, TO
3. Unapređenje valorizacije i zaštite kulturne i prirodne baštine	3.1 Jačanje pravne i institucionalne infrastrukture u cilju očuvanja i zaštite izuzetne univerzalne vrijednosti područja	MK, MORT
	3.2 Evidentiranje, dokumentovanje, valorizacija i prezentacija kulturne i prirodne baštine	MK, MORT
	3.3 Investiranje u obnavljanje, zaštitu i revitalizaciju kulturno-istorijskog nasljeđa	MK
	3.4 Integralna zaštita kulturne i prirodne baštine kroz konstantnu kontrolu lokalnog urbanog razvoja	MK, JLS
	3.5 Povezivanje kulture i turizma radi cjelovitijeg korišćenja resursa i razvoja kreativnih industrija, posebno u oblasti filmske industrije	MK, MORT
4. Povezivanje turizma i poljoprivrede	4.1 Uključivanje domaćih poljoprivrednih proizvoda u ponudu turističko ugostiteljskih objekata.	MORT; MPRR

Održivi rast		
Prioritetna oblast 1 "Saobraćaj"		
Prioriteti	Mjere	
1. Unapređenje putne infrastrukture	1.1 Izgradnja auto puta Bar Boljare	Vlada, MSP
	1.2 Realizacija projekata obilaznica oko primorskih gradova	MSP, DZS

	1.3 Redovno i investiciono održavanje	MSP, DZS
	1.4 Rekonstrukcija i sanacija kritičnih tačaka na državnim putevima	MSP, DZS
	1.5 Rješavanje uskih grla na državnim putevima	MSP, DZS
	1.6 Rekonstrukcija postojeće putne mreže	MSP, DZS
	1.7 Unaprijeđenje putne povezanosti turističkih centara sa mjestima u zaleđu obale	MSP, DZS, MORT
2. Stvaranje uslova za unapređenje pomorskog saobraćaja	2.1 Razvoj projekata priobalne plovidbe	MSP
	2.2. Razvoj luka	MSP, Luke, Investitori
3. Unapređenje avio saobraćaja	3.1 Realizacija Projekata u skladu sa Master Planom razvoja aerodroma 2012-2030.	MSP, Aerodromi CG
Prioritetna oblast 4 " Zaštita životne sredine"		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1.Stvaranje uslova za potpuno rješavanje pitanja vodosnabdijevanja	1.1 Realizacija projekta izgradnje vodovodnih sistema	MORT, JLS
2. Unaprijeđenje sistema odlaganja otpadnih voda i fekalnog otpada	2.1 Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i pojedinih segmenta kanalizacione infrastrukture	MORT, JLS
3. Unaprijeđenje sistema odlaganja čvrstog otpada	3.1 Izgradnja regionalnog centra za obradu otpada	MORT, JLS
4. Izrada strateških karata buke za naročito osjetljive zone	4.1 Izrada strateške karte buke jer prema podacima Direkcije za saobraćaj iz 2011. godine u Primorskom regionu postoji 1 glavni put Tivat – Budva /Radanovici – 4.281.613	MORT
5. Sanacija i rekultivacija lokaliteta kontaminiranih opasnim industrijskim otpadom	5.1 Sanacija i remedijacija 1 identifikovane tzv. „crne ekološke tačke“, a to je Brodogradilište Bijela	MORT, AZŽS
Prioritetna oblast 3 „ Energetika"		
Prioriteti	Mjere	Nadžena institucija
1. Razvoj primjene solarne energije u poslovnim objektima i domaćinstvima	1.1 Stvaranje uslova i realizacija projekta za uspostavljanje energetskeg sistema zasnovanog na solarnoj energiji	MEK
2. Iskorišćavanje vjetroenergije za proizvodnju energije	2.1 Program podsticanja razvoja vjetroelektrana	MEK
3. Razvoj ušteda u snabdevanju energijom poboljšanjem energetske efikasnosti	3.1 Obezbeđenje institucionalnih uslova i finansijskih podsticaja za unapređenje energetske efikasnosti	MEK, MF
	3.2 Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promocija mjera energetske efikasnosti	MEK, MSP

Inkluzivni rast		
Prioritetna oblast 1 „Razvoj ljudskih resursa, obrazovanje i zapošljavanje“		
Prioriteti	Mjere	Nadležna institucija
1. Uspostaviti sistemske veze između privrede i sistema obrazovanja i primjena instrumenata za analizu, praćenje i predviđanja potreba tržišta	1.1 Usaglašavanje obrazovnih programa sa potrebama tržišta rada	MPR, MRSS
	1.2 Povezivanje visokog obrazovanja i tržišta rada i podizanje preduzetničko-inovativnog karaktera obrazovanja	MPR, MRSS/ZZZCG
	1.3 Unaprijediti i pojednostaviti proces zapošljavanja, kako bi se obezbijedila potrebna radna snaga, posebno u periodu građevinske i turističke sezone	MRSS/ ZZZCG, MUP
2. Podsticanje nezaposlenih lica za sticanjem novih znanja i vještina u skladu sa potrebama privrede	2.1 Razvoj cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih	MPR, MRSS
	2.2 Program osposobljavanja i obrazovanja nezaposlenih lica	MRSS/ ZZZCG
	2.3 Program podsticanja preduzetništva i samozapošljavanja nezaposlenih lica	MRSS, IRFCG,MEK/Direkcija za MSS
	2.4 Ostali programi aktivne politike zapošljavanja	MRSS/ZZZCG

IV FINANSIRANJE REGIONALNOG RAZVOJA

4.1 TRI SCENARIJA FINANSIRANJA REGIONALNOG RAZVOJA ZA PERIOD 2014-2020. GODINA

Finansiranje regionalnog razvoja, a time i realizacije Strategije regionalnog razvoja, definisano je Zakonom o regionalnom razvoju gdje se definiše da će se podsticanje regionalnog razvoja bazirati na "udruživanju finansijskih sredstava iz različitih izvora za sprovođenje strategije regionalnog razvoja i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave".

Finansiranje ključnih strateških ciljeva i prioritetnih oblasti definisanih u Strategiji regionalnog razvoja do kraja 2020. godine će zavisiti od godišnjeg Zakona o budžetu Crne Gore, godišnjih budžeta jedinica lokalne samouprave, EU fondova i ostalih donacija, kao i kredita.

Finansijski nacrt Strategije regionalnog razvoja za 2014-2020. se zasniva na tri scenarija finansiranja. Svi su utemeljeni na realnim pretpostavkama u smislu konzistentnosti sa **Pretpristupnim ekonomskim programom Crne Gore za period 2014-2016. godina i Smjernicama makroekonomske i fiskalne politike za period od 2014-2017. godine**³⁷ (u daljem tekstu *Smjernice*), a razlika je u ambicioznosti i prioritetima, koje će Crna Gora dodijeliti regionalnom razvoju u posmatranom periodu. S obzirom da se Smjernice odnose na period 2014-2017. godina, onda se istovremeno odnosi i na dio razdoblja trajanja Strategije regionalnog razvoja, koja je predviđena za period 2014-2020³⁸, **tako da se najveći fokus u projekcijama realizacije Strategije odnosi na period 2014-2017. godina.** Tri scenarija finansiranja su:

1. Pozitivan scenario,
2. Realni scenario, i
3. Pesimistički scenario.

Smjernice makroekonomske i fiskalne politike za period od 2014-2017. godine takođe obuhvataju projekcije javnih finansija u uslovima realizacije auto puta Bar-Boljari. U tom smislu, sredstva iz kapitalnog budžeta usmjerena na realizaciju navedene investicije značajno se uvećavaju. U tabeli koja slijedi, prikazani su iznosi kapitalnog budžeta namijenjeni za realizaciju ovog projekta na godišnjem nivou u periodu do 2017. godine. U scenariju realizacije projekta auto-puta u skladu sa planom, s obzirom da se radi o ključnom infrastrukturnom projektu, izdvajanja za regionalni razvoj će se značajno uvećati.

³⁷ Dokument usvojen u maju 2014. godine.

³⁸ U okviru Nove finansijske perspektive EU, Crna Gora treba da pripremi Program ekonomskih reformi i Program konkurentnosti i rasta koji će biti konzistentni sa ciljevima i prioritetima ključnih strateških razvojnih dokumenata.

Tabela 18: Projektovani kapitalni budžet u zavisnosti od realizacije projekta auto-puta Bar-Boljari

Kapitalni budžet	2014	2015	2016	2017
sa auto-putem	121.820.500,00	230.000.000,00	330.000.000,00	430.000.000,00
bez auto-puta	101.820.500,00	105.000.000,00	105.000.000,00	105.000.000,00

Izvor: Smjernice makroekonomske i fiskalne politike za period od 2014-2017. godine

U narednom dijelu, prikazana je analiza opcije koja ne obuhvata gore navedena ulaganja u slučaju realizacije projekta auto-puta i to kroz tri scenarija.

Pozitivan scenario se zasniva na sljedećim pretpostavkama:

- Da obim finansiranja iz državnog budžeta ostane jednak kapitalnom budžetu, što za period do kada važe Smjernice do kraja 2017. treba da iznosi oko 105 miliona EUR godišnje, a za period do kraja 2020. godine oko 730 miliona eura³⁹. Iz perspektive utemeljenosti i realnosti ove pretpostavke, treba imati u vidu: (a) da se finansiranje regionalnog razvoja ne odnosi samo na kapitalne izdatke i da je oko 90% kapitalnih izdataka od zanačaja za regionalni razvoj, (b) da je regionalni razvoj u ovoj strategiji shvaćen na širi način i (c) da je dosadašnja realizacija rashoda za regionalni razvoj nadmašila realizaciju kapitalnog budžeta između 10 i 30%.
- Da obim kredita i IPA sredstava ostaje na istom nivou kao i do sada, odnosno prosječno 45 i 35⁴⁰ miliona eura godišnje, respektivno. Predviđenih 45 miliona eura iz kredita, predstavlja u prosjeku 15,5% planiranih zaduženja (u skladu sa Smjericama). Od ukupnih očekivanih sredstava iz IPA fondova, pretpostavka je da će 20 miliona eura biti usmjereno na projekte od značaja za regionalni razvoj.
- Da se obim ostalih donacija kreće oko 10,5 miliona eura godišnje u prosjeku⁴¹.
- Doprinos finansiranja regionalnog razvoja od strane jedinica lokalne samouprave iznosio bi 50% njihovog kapitalnog budžeta.

Na osnovu navedenog, po pozitivnom scenariju regionalnom razvoju *bi bi namijenjeno najmanje 200,5 miliona eura prosječno godišnje* ili 5,2% BDP-a⁴².

³⁹ Projekcija je urađena shodno kapitalnom budžetu u 2014. godini

⁴⁰ U vrijeme pripreme ovog poglavlja alokacija IPA sredstava za Crnu Goru još nije bila poznata, ali je procjena na oko 35 milona EUR godišnje.

⁴¹ Uz sistematičan pristup, po mogućnosti podržan tehničnom podrškom i investicijama u izgradnju institucionalnih kapaciteta iz donacija, a takva pretpostavka čini se realnom.

⁴² Kada se tome dodaju investicije za izgradnju auto-puta, predviđeni iznos sredstava za regionalni razvoj je mnogo viši.

Realni scenario zasniva se na pretpostavci da se obim finansiranja regionalnog razvoja za period 2014-2020. zadrži na dosadašnjem nivou u poređenju sa BDP, odnosno dosadašnjih 5% BDP, u prosjeku godišnje. Za period koji pokrivaju Smjernice, 2014-2017. godina, to prosječno na godišnjem nivou znači *191,6 miliona eura ukupno za regionalni razvoj*. Od toga bi 50% trebalo biti finansirano iz državnog budžeta ili 2,5% BDP, što je blizu dosadašnje realizacije, odnosno iz budžeta bi se trebalo obezbijediti u prosjeku 95,8 miliona eura godišnje. Istovremeno to predstavlja u prosjeku 91% kapitalnog budžeta godišnje.

Pesimistički scenario se zasniva na restriktivnim pretpostavkama, koje znače ostvarivanje nominalnog iznosa realizacije rashoda za regionalni razvoj iz perioda 2011-2013. i u periodu 2014-2016. godine, a poslije toga, ostvarivanje njihovog realnog obima do kraja 2020. godine. To bi značilo da bi ukupni iznos planiranih rashoda za regionalni razvoj za 2014-2016. trebao biti oko 160 miliona eura godišnje, ili oko 1,1 milijarda EUR za period 2014-2020. Pri tome je preporučljivo da se ovaj scenario zasniva na pretpostavkama iz Pravaca razvoja Crne Gore, gdje se navodi da ukupno raspoloživa sredstava za razdoblje 2013-2016. godine koja u prosjeku iznose 150 miliona EUR godišnje ali u taj iznos nijesu uključene jedinice lokalne samouprave. Struktura finansiranja po pesimističkom scenariju bila bi sljedeća:

- Iz strukture finansiranja na državnom nivou, u dokumentu “*Pravci razvoja 2013-2016*” polazi se od toga da se za regionalni razvoj dodjeljuje otprilike 75% svih razvojnih rashoda. Na osnovu te pretpostavke, a imajući u vidu raspoloživa sredstava državnog budžeta, moglo bi se zaključiti da bi za regionalni razvoj trebalo biti na raspolaganju minimalno 60 miliona EUR godišnje za period 2014-2016. godina. To bi predstavljalo oko 57% kapitalnog budžeta na državnom nivou, što se u poređenju sa dosadašnjom realizacijom čini vrlo niskim procentom. Na bazi prethodne pretpostavke o 75% udjela regionalnog razvoja u Pravcima razvoja Crne Gore, može se još procjeniti da bi dodatno trebalo biti na raspolaganju još 25 miliona EUR kredita godišnje za investicije u regionalni razvoj.
- Obim finansiranja iz IPA sredstava bi trebao biti na istom nivou kao do sada, ali iz drugih donacija bilo bi potrebno oko 15 miliona EUR, što je relativno nerealno, imajući u vidu da se donatori generalno povlače iz Crne Gore.
- Na lokalnom nivou, obim finansiranja opština iz njihovih sopstvenih budžeta i iz kredita trebao bi porasti za 40%, odnosno sa dosadašnjih 21 na 29 miliona EUR, da bi se mogao održati ukupni dosadašnji obim finansiranja regionalnog razvoja (u nominalnom iznosu).

U skladu sa navedenim scenarijima (u projekciji bez auto-puta), okvirna procjena za period 2014-2020. godina je da bi za regionalni razvoj u Crnoj Gori trebalo imati na raspolaganju ukupno između 1,1 milijarde EUR po pesimističkom scenariju, do 1,3 milijarde EUR po realnom i 1,4 milijarde EUR po pozitivnom scenariju.

4.2 FINANSIRANJE REGIONALNOG RAZVOJA PO PRAVCIMA RAZVOJA I REGIONIMA

Prikaz finansiranja regionalnog razvoja za period 2014-2020. godina, polazi od realnog scenarija kao najutemeljenijeg, koji se (u projekciji bez auto-puta), zasniva na pretpostavki izdvajanja oko 191 milion EUR godišnje (u tekućim cijenama) ili najmanje 5% BDP-a godišnje za implementaciju Strategije regionalnog razvoja. U opciji sa auto-putem, za finansiranje regionalnog razvoja je do kraja 2017. potrebno u prosjeku izdvojiti oko 361 miliona EUR godišnje ili oko 10% BDP-a godišnje.

Jednu od polaznih pretpostavki za dalju analizu finansiranja realizacije Strategije regionalnog razvoja prema realnom scenariju, predstavlja dokument "Pravci razvoja Crne Gore za period 2013-2016. godina", koji opredjeljuje ciljnu alokaciju investicija/razvojnih mjera između tri oblasti na sljedeći način: **25% za pametni, 65% za održivi i 10% za inkluzivni rast**. Predložena struktura finansiranja ne može se direktno upotrijebiti za regionalni razvoj, koji ipak predstavlja mnoštvo ukupnih razvojnih mjera, ali daje usmerenje u kojem pravcu bi trebao da ide i regionalni razvoj. Istovremeno, **prioritetne oblasti u realizaciji strateškog cilja Strategije regionalnog razvoja 2014-2020. godina se direktno vezuju za pravce razvoja Crne Gore, što dodatno ukazuje na neophodnost konzistentnosti sa strukturom finansiranja iz Pravaca razvoja Crne Gore 2013-2016. godina (PRCG).**

Tabela 18: Struktura finansiranja regionalnog razvoja po oblastima politika; %

	PRCG predložena struktura Σ (a)	RR realizacija (b)	PRCG vs. RR (c) = (a) – (b)		Predložena struktura Strategije RR ⁴³ (d)	Predlog vs. Realizacija (e) = (d) – (b)
Pametno rast	25	15	10	↑↑	19	4
Održivo rast	65	79	-14	↓↓	73	-6
Inkluzivno rast	10	6	4	↑	8	2
Ukupno	100	100			100	

Izvor: Ministarstvo finansija; Ministarstvo ekonomije/GIZ –kalkulacije u okviru izrade Strategije

Prethodna tabela u kolonama (a) do (c) prikazuje poređenje između predložene strukture iz PRCG i strukture realizacije postojećih mjera u oblasti regionalnog razvoja. U **inkluzivni rast** se u dosadašnjem periodu investiralo 60% sredstava predloženih u PRCG, **obim investicija** za pametno rast je bio 60% (od predloženih 25% godišnje je realizovano 15%). Obrnuta je slika na strani **održivog rasta i infrastrukture**, gdje je obim finansiranja za 14 procentnih poena iznad predloženog procenta u PRCG (79% u odnosu na 65% predloženih u PRCG).

U smislu optimalne strukture za finansiranje regionalnog razvoja, ipak treba uzeti u obzir **da će i u narednom periodu do kraja 2020. godine, investicije u infrastrukturu (koja se vezuje za održivo rast), u realizaciji Strategije regionalnog razvoja biti zastupljene iznad prosjeka**, ali bi se u isto vrijeme trebao povećati udio investicija usmjeren u **pametno rast, i da je potrebno uspostaviti adekvatnu strukturu ulaganja u inkluzivni rast..** Pri tome se polazi od sljedećih pretpostavki:

1. da se obim finansiranja za infrastrukturu po stanovniku održi na istom nominalnom nivou kao u periodu 2011-2013. godina,

⁴³ U opciji bez auto-puta

2. da se poveća intenzitet investicija po stanovniku za pametni rast i uspostavi adekvatna struktura investicija u inkluzivan rast.

Iz toga proizilazi **predložena struktura finansiranja** Strategije regionalnog razvoja (u opciji bez izgradnje auto-puta), iz kolone (d) tabele 18, po kojoj bi udio za pametan rast porastao za 4 procentna poena, odnosno na 19%, a za inkluzivni rast bi porastao najviše za 2 procentna poena, to je na 8%, u ukupnoj strukturi finansiranja pravaca razvoja. Na drugoj strani, udio finansiranja za održivi rast bi se smanjio za 6 procentnih poena, ali bi za ovaj pravac razvoja još uvijek bilo alocirano 73% ukupnih sredstava za finansiranje razvoja, šta je između polazne i ciljne vrijednosti kada je riječ o finansiranju regionalnog razvoja u narednom periodu⁴⁴.

Za projekcije ulaganja u regionalni razvoj upotrijebljen je model koji obuhvata ulaganja po glavi stanovnika, kako bi se izbjegle metodološke greške uzrokovane promjenom broja stanovnika regiona, kao referentni podaci o broju stanovnika su uzeti iz Popisa 2011. godine i koristiće se za čitav period strategije. U smislu **alokacije sredstava po regionima**, projekcija u ovoj Strategiji je **da Sjeverni region ostane prioritet**, tako da bi intenzitet finansiranja po stanovniku, kao i u dosadašnjem periodu, **bio najmanje 25% iznad intenziteta na nivou Crne Gore**. Na drugoj strani, polazeći od definisanih ciljeva i prioritetnih oblasti razvoja ostala dva geografska regiona u Crnoj Gori, predlog je da se, smanji razlika u intenzitetu investicija između Središnjeg i Primorskog regiona. Za Središnji region intenzitet sredstava po stanovniku treba povećati sa sadašnjih 77 na 81% prosjeka na nivou Crne Gore, dok bi u Primorskom regionu mogao biti oko 110% ili smanjen što se, imajući u vidu stepen razvijenosti, čini prihvatljivijim. Predloženi prosječni godišnji intenzitet sredstava za regionalni razvoj po stanovniku prikazan je narednim grafikom. U apsolutnom iznosu, to bi bilo 68,7 miliona eura prosječno godišnje za Sjeverni region, 73,4 miliona EUR za Središnji region i 50,5 miliona EUR za Primorski region⁴⁵.

Grafik 9: Prosječni godišnji intenzitet sredstava za regionalni razvoj po stanovniku po regionima za referentni period 2011-2013 i za 2014-2020. godinu, u €

Izvor: Kalkulacije i projekcije u okviru izrade Strategije

⁴⁴ Ovo je opcija bez projekcije investicije u izgradnju auto-puta kao najdominantnijeg projekta za održivi rast, s obzirom da će u opciji izgradnje auto-puta doći do povećanja investicija u održivi rast na oko 90%. ukupnih investicija u sva tri pravca razvoja u kontekstu realizacije Strategije regionalnog razvoja

⁴⁵ Ovo predstavlja najmanje realno ostvarive iznose u koje nijesu uračunati troškovi izgradnje auto-puta Bar-Boljare.

Imajući u vidu predloženi obim finansiranja po regionima i prosječnu strukturu oblasti politika na nivou Crne Gore, važno je odrediti strateško usmjerenje **strukture pravaca razvoja odnosno razvojnih oblasti po regionima**. Činjenica da predložena struktura finansiranja regionalnog razvoja neće biti jednaka po regionima, proizlazi iz različitih prioriteta i potreba regiona, ali je definitivno da će **finansiranje održivog rasta** dominirati u odnosu na druga dva pravca razvoja. Kada se uzme u obzir i opcija izgradnje autoputa u skladu sa planom, onda se može zaključiti da će **finansiranje održivog rasta preovladavati u odnosu na finansiranje ostala dva pravca razvoja koja će u ovoj opciji imati mnogo manji udio u ukupnom finansiranju regionalnog razvoja**.

4.3 OPTIMIZACIJA MEĐUNARODNIH I NACIONALNIH IZVORA FINANSIRANJA

Ključni izvori finansiranja realizacije Strategije regionalnog razvoja, kako je ranije navedeno, su domaći i međunarodni. U domaće izbore finansiranja prvenstveno spada državni budžet (i to kapitalni budžet za kapitalne investicije, kao i državna pomoć), budžeti jedinica lokalne samouprave, krediti od domaćih finansijskih institucija (prvenstveno Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore, ali i komercijalnih banaka) i javno-privatno partnerstvo.

U međunarodne izvore finansiranja regionalnog razvoja spadaju sredstva iz EU fondova i ostale donacije iz inostranstva od strane međunarodnih razvojnih organizacija ili kroz bilateralnu pomoć, krediti i grantovi od međunarodnih finansijskih institucija.

4.3.1 DOMAĆI IZVORI FINANSIRANJA REGIONALNOG RAZVOJA I PODSTICAJNE MJERE ZA REGIONALNI RAZVOJ

Domaći izvori finansiranja relevantni za regionalni razvoj, odnosno implementaciju Strategije regionalnog razvoja u periodu do kraja 2020. godinu su:

- Kapitalni budžet države i budžeti jedinica lokalne samouprave,
- Podsticajne mjere za regionalni razvoj kroz državnu pomoć,
- Krediti Investiciono-razvojnog fonda, agrobudžet i ostali programi podrške Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, krediti Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, i ostali krediti iz domaćih izvora.
- Ostali izvori finansiranja regionalnog razvoja.

4.3.1.1 KAPITALNI BUDŽET DRŽAVE I BUDŽETI JEDINICA LOKALNE SAMOUPRAVE

Kapitalni budžet Crne Gore u 2014. godini iznosi 105 miliona EUR. Projekcija za period do kraja 2020. godine (koja ne obuhvata investiciju izgradnje auto-puta), polazi od toga da će kapitalni budžet države na godišnjem nivou iznositi najmanje kao u 2014. godina (ili 105 miliona EUR godišnje), odnosno ukupno oko 730 miliona EUR (nominalno) za period 2014-2020. godina. U scenariju koji obuhvata izgradnju auto-puta, projekcija kapitalnog budžeta do kraja 2017. godine je 121,82 miliona EUR u 2014. godini, 230 miliona EUR u 2015. godini, 330 miliona EUR u 2016. godini i 430 miliona EUR u 2017. godini⁴⁶.

Budžeti jedinica lokalne samouprave se smatraju bitnim izvorom finansiranja regionalnog razvoja i očekuje se da će u narednom periodu biti najmanje na nivou iz 2013. godine, ili oko 230 miliona EUR godišnje. Pri tome, kada su u pitanju prihodi budžeta manje razvijenih jedinica lokalne samouprave, važno je istaći da u njihovoj strukturi značajan dio zauzimaju prihodi iz Egalizacionog fonda (oko 10% ukupnih prihoda), i da je za očekivati da će daljim razvojem ovih jedinica lokalne samouprave i jačanjem njihovog fiskalnog kapaciteta, doći do povećanja sopstvenih prihoda, a smanjenja učešća prihoda iz Egalizacionog fonda u ukupnim prihodima budžeta.

⁴⁶ Ovdje je važno napomenuti da je oko 90% projekata koji se finansiraju iz kapitalnog budžeta, kao i oko 60% projekata finansiranih iz IPA fondova u funkciji realizacije Strategije regionalnog razvoja

4.3.1.2 PODSTICAJNE MJERE ZA REGIONALNI RAZVOJ KROZ DRŽAVNU POMOĆ

Realizacija novih, efektivnijih mjera za ravnomjerniji regionalni razvoj u narednom periodu, može se ostvariti kroz različite vidove podsticajnih mjera u okviru državne pomoći u skladu sa zakonom. Ove mjere će prvenstveno biti usmjerene na programe podsticaja u manje razvijenim opštinama i Sjevernom regionu, sa fokusom na prioritetne razvojne oblasti: turizam, energetiku, prerađivačku industriju, konkurentnost i razvoj ljudskih resursa.

Ovi programi podsticaja bi, naročito u Sjevernom regionu, trebalo da obuhvate:

- subvencije (kamatnih stopa na kredite, kao i grantovi do 70% vrijednosti investicije u skladu sa zakonom; subvencije na doprinse na zarade zaposlenih i sl.);
- poreske olakšice, uz mogućnost daljeg smanjenje poreza na dohodak fizičkih lica, poreza na dobit preduzeća, kao i PDV-a.
- garancije.

Određeni podsticaji u skladu s Zakonom o kontroli državne pomoći i Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) bi se mogli realizovati, kako od strane države, tako i od strane jedinica lokalne samoprave. Podsticaji bi prvenstveno trebali biti usmjereni na mala i srednja preduzeća, odnosno domaće i strane investitore u oblasti prerađivačke industrije⁴⁷, energetike i turizma koji povećavaju broj zaposlenih, kao i obim proizvodnje. Takođe, u posebnom fokusu podsticaja trebaju biti proizvodna mala i srednja preduzeća iz Sjevernog regiona, koja povećavaju učešće u prodaji na crnogorskom tržištu, kao i izvozno orjentisanu proizvodnju.

Podsticaji prvenstveno treba da budu fokusirani na:

- Programe podrške očuvanju postojećih i otvaranju novih radnih mjesta;
- Programe podrške uvođenju standarda kvaliteta;
- Programe podrške umrežavanju preduzeća kroz razvoj klastera;
- Programe za MSP za sprovođenje marketing aktivnosti i promociju;
- Programe podrške za investicije u proširenje proizvodnih kapaciteta i sl.

Takođe je potrebno razmotriti razvoj sistema podsticaja koji su usmjereni na poboljšanje demografskih pokazatelja manje razvijenih opština i Sjevernog regiona, a mogli bi se odnositi na posebne mjere podrške za porodice sa 3 i više djece, sa ciljem doprinosa većem učešću mlade populacije u manje razvijenim opštinama, kao jednom od ključnih elemenata razvoja.

4.3.1.3 KREDITI IZ DOMAĆIH IZVORA ZA PODSTICANJE REGIONALNOG RAZVOJA

Kada su u pitanju domaći izvori finansiranja, na prvom mjestu je Investiciono-razvojni fond Crne Gore (IRF), koji će konkretno u 2014. godini plan podrške realizovati putem kredita i faktoringa. Iznos opredijeljan za kreditiranje u 2014. godini je 30 miliona EUR, a za faktoring 25 mil. EUR. Finansiranje će se nastaviti kako putem direktnih kreditnih linija, tako posredstvom i uz garancije poslovnih banaka. Najveći dio svojih sredstava IRF-a će, kao i do sada, usmjeravati na podršku MSP i preduzetnicima kroz 14 kreditnih linija. Iznos kredita je u rasponu od 10.000 - 1.000.000 EUR za MSP i preduzetnike, a do

⁴⁷ Podsticaji obuhvataju i podršku malim i srednjim preduzećima u oblasti poljoprivrede, ali podsticaji u poljoprivredu ne spadaju u domen državne pomoći.

5.000.000 EUR ako se radi o finansiranju infrastrukturnih, ekoloških i projekata obnovljivih izvora energije.

Posebno treba naglasiti stimulaciju za kreditiranje subjekata Sjevernog regiona i manje razvijenih jedinica lokalne samouprave u vidu niže kamatne stope od 1 procentni poen od važeće po određenom proizvodu.

I u 2014. godini IRF nastavlja sa saradnjom sa EIB-om u vidu dodatnih 25 miliona EUR (od toga iznosa 70% sredstava treba biti usmjereno za finansiranje MSP-a). Sličan trend finansiranja od strane IRF-a moguće je očekivati i narednih godina, u periodu realizacije Strategije regionalnog razvoja. Ostali domaći izvori kreditne podrške se uglavnom odnose na poslovne banke.

4.3.2 MEĐUNARODNI IZVORI FINANSIRANJA REGIONALNOG RAZVOJA

Kada je riječ o međunarodnim izvorima finansiranja regionalnog razvoja, naročito izvorima finansiranja iz EU, njihova podjela se zasniva na tome:

- Da li su u pitanju centralizovani ili takozvani teritorijalni finansijski instrumenti EU i
- Da li su u pitanju nepovratna sredstva ili kreditne linije.

4.3.2.1 MEĐUNARODNI CENTRALIZOVANI IZVORI FINANSIRANJA

Za centralizovane programe EU je karakteristično da je njihova suština odlučena na centralnom nivou EU, šta znači, da Crna Gora nema značajnijeg uticaja na politike i mjere tih programa, kao ni na to pod kojim uslovima se programi finansiraju. Druga karakteristika ovih izvora finansiranja je da se fondovi dodjeljuju po principu takmičenja projekata, šta znači, da zemlja, region, grad ili preduzeće nijesu ograničeni posebnom alokacijom za neku teritoriju, nego je u pitanju takmičenje na nivou EU kao cjeline. Najvažniji centralizovani EU programi sa perspektive regionalnog razvoju za 2014-2020. su:

1. **Horizon 2020**; Okvirni program za istraživanje i inovacije; vrijednosti 80 milijardi EUR; Crna Gora ima status pridružene zemlje ovom programu; <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>
2. **COSME**: konkurentnost i poduzetništvo; vrijednost 3 milijarde EUR; Crna Gora je već izrazila interes za učešće u programu; http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/cosme/index_en.htm
3. **Erasmus+**: obrazovanje, obuka, mladi; vrijednosti 14,7 milijardi EUR; kao partnerska zemlja programa, Crna Gora može učestvovati u određenim akcijama programa; http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/index_en.htm
4. **Life**: životna sredina, vrijednosti 3,4 milijarde euEURa; zemlje kandidati mogu učestvovati u cjelini; <http://ec.europa.eu/environment/life/about/index.htm>
5. **EaSI** - EU Programme for Employment and Social Innovation: zapošljavanje; vrijednost 920 miliona EUR; zemlje kandidati mogu učestvovati u cjelini; <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1081>

6. **Creative Europe** programme: kultura i kreativnost; <http://ec.europa.eu/creative-europe>; Crna Gora ima pristup potprogramu Kultura (ali ne i potprogramu Media); ukupna vrijednost programa je 1,46 milijarde EUR.

U narednom periodu je potrebno u najvećoj mogućoj mjeri iskoristiti mogućnosti koje pružaju ovi programi jer predstavljaju dodatna sredstva / investicije koje dolaze u zemlju, šta znači da kod njih nema nikakvih oportunitetnih troškova. Uz to, po pravilu su ta sredstva nepovratnog karaktera, a time još interesantnija za nosioce projekata.

Glavni teritorijalni finansijski instrumenti na nivou EU jesu **koheziona politika i zajednička poljoprivredna politika u djelu ruralnog razvoja**, koja se u kontekstu Crne Gore sprovodi u obliku IPA fondova. Bitna razlika u poredjenju sa centralizovanim fondovima jeste u tome da je kod njih obim finansiranja dogovoren unaprijed, ali je suština da zemlja korisnica ili region u velikoj mjeri određuje za koje konkretne mjere i politike će se sredstva iz fondova alocirati.

Kroz IPA fondove, Crnoj Gori su u periodu 2007 - 2013. bila na raspolaganju sredstva u iznosu 235 miliona EUR. U prvom kvartalu 2014. godine su usvojeni Regulativa o uspostavljanju IPA II za period 2014-2020. godina, kao i Regulativa o implementaciji IPA II. Ukupna alokacija sredstava iz IPA II za Crnu Goru nije još uvijek poznata, a trebala da bude najmanje na istom nivou kao i u prethodnoj finansijskoj perspektivi ili oko 35 miliona EUR godišnje. Pri tome, projekti koji će se finansirati iz IPA II će se realizovati u sistemu **decentralizovanog menadžmenta**.⁴⁸

U cilju uspješnog doprinosa IPA fondova u postizanju ključnih razvojnih ciljeva Crne Gore i njenom ispunjenju obaveza iz pristupnih pregovora za članstvo u EU, izrađuje se zajednički dokument EU i Crne Gore – **Strateški planski dokument Crne Gore za period 2014-2020. godina**.

Ključni sektori koji su obuhvaćeni ovih dokumentom za buduće finansiranje iz IPA fondova su:

- **Demokratija i uprava**
- **Vladavina zakona i temeljna prava**
- **Životna sredina**
- **Saobraćaj**
- **Konkurentnost i inovacije**
- **Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike**
- **Poljoprivreda i ruralni razvoj**
- **Regionalna i teritorijalna saradnja**

Od navedenih sektora u okviru Strateškog planskog dokumenta (SPD) za IPA II, od najvećeg značaja za realizaciju Strategije regionalnog razvoja do kraja 2020. godine su sektori: *Životna sredina; Saobraćaj, Konkurentnost i inovacije; Obrazovanje, zapošljavanje i socijalne politike; Poljoprivreda i ruralni razvoj; Regionalna i teritorijalna saradnja*.

Imajući u vidu činjenicu da su prioritetne oblasti koje su u funkciji dostizanja opšteg cilja Strategije regionalnog razvoja 2014-2020. godina, kao i prioritetne oblasti razvoja na nivou tri geografska regiona, u potpunosti konzistentne sa ključnim sektorima definisanim u SPD, **onda se finansiranje iz IPA II u periodu do kraja 2020. godine može smatrati jednim od najvažnijih izvora finansiranja regionalnog**

⁴⁸ Po kojem će se tenderska procedura i ugovaranje projekata, kao i praćenje implementacije projekata raditi od strane akreditovanih institucija u Crnoj Gori, a ne od strane Delegacije EU u Crnoj Gori.

razvoja. Svakako, za uspješno korišćenje IPA fondova u narednom periodu je potrebno nastaviti sa jačanjem apsorpcionih kapaciteta na centralnom i lokalnom nivou vlasti kroz proces obuka, ali i pripremu što većeg broja „zrelih projekata” naročito projekata koji zahtijevaju pripremljenu projektnu dokumentaciju, dizajn, dobijanje dozvola i sl. kako bi na vrijeme bili spremni. Pored navedenog, u budućem periodu, u kontekstu uspješnog korišćenja IPA fondova, potrebno je uspostaviti adekvatnu institucionalnu infrastrukturu za programiranje i implementaciju IPA projekata koja bi bila komplementarna sa predloženim unapređenjem insitucionalne infrastrukture za regionalni razvoj.

Oblici podrške iz IPA fondova, pored finansiranja tehničke pomoći za usaglašavanje sa EU *acquis-em* i ispunjavanjem ostalih obaveza iz pregovora za članstvo u EU, obuhvataju i finansiranje nabavke opreme (poput laboratorijske opreme, metrološke opreme, itd), zatim finansiranje izvođenja građevinskih radova kada su u pitanju infrastrukturni objekti čiji je nosilac Vlada ili jedinice lokalne samouprave, kreditno-garantne šeme i grantovi.

Sa aspekta implementacije Strategije regionalnog razvoja iz IPA fondova, od posebnog značaja je i mogućnost podrške razvoju ***privatnog sektora i povećanju njegove konkurentnosti kroz kreditno-garantne šeme i grantove, kao i kroz istraživačke grantove, i ostale vidove podrške za učesće MSP u istraživanjima i povezivanje sa naučno-istraživačkom zajednicom.***

4.3.2.2 POVRATNA I NEPOVRATNA SREDSTVA FINANSIRANJA IZ MEĐUNARODNIH IZVORA

Iz perspektive oblika finansiranja očito je da su nepovratna sredstva puno atraktivnija, ali pri tome treba imati u vidu da je obim potencijalno raspoloživih *povratnih* sredstava ipak puno veći, nego je to slučaj za nepovratne fondove. Na drugoj strani, **kod povratnih sredstava problem mogu predstavljati garancije**, što je naročito važno u kontestu obezbjeđenja konstantne stabilnosti javnih finansija.

Među finansijskim institucijama koje su orjentisane na pružanje povratnih sredstava, od posebnog značaja su:

1. EIB – Evropska investiciona banka
2. EBRD – Evropska banka za obnovu i razvoj
3. Bilateralna pomoć pojedinih zemalja (GIZ - Njemačka agencija za međunarudnu saradnju i KfW- Njemačku banku za obnovu i razvoj , USAID Američka agencija za međunarodni razvoj, SNV - Holandska razvojna organizacija, ADA - Austrian Development Cooperation, SIDA Swedish International Development Cooperation Agency,...);
4. EFSE - European Fund for SouthEast Europe
5. WBIF - Western Balkans Investment Framework
6. WB EDIF - Western Balkans Enterprise Development Facility:
7. Finansijske institucije koje su dio grupe Svjetske banke;
 - Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)
 - Međunarodno udruženje za razvoj (IDA)

- Međunarodna finansijska korporacija (IFC)
8. UNDP - United Nations Development Programme
 9. GEF - Global Environment Facility
 10. CEB - Council of Europe Development Bank.

U smislu optimizacije i maksimizacije fondova za regionalni razvoj, to znači da prvo treba jasno identifikovati one mjere iz Strategije regionalnog razvoja koje barem u jednom dijelu mogu koristiti međunarodne izvore finansiranja, a u okviru toga, koje su nepovratnog karaktera. Finansiranje **pametnog rasta** iz centralizovanih programa EU je konkretan primjer toga.

Pored navedenog, sredstva od ostalih donatora treba maksimalno koristiti posebno u fazi pripreme planova, projekata i dokumentacije. U smislu samog sprovođenja politika, iz drugih donatorskih fondova je prilično teže računati na nepovratna sredstva. Kod kreditnih linija, Crna Gora će do određene mjere biti ograničena mogućnošću ukupnog zaduživanja. Ipak, finansiranje **održivog rasta** iz kreditnih sredstava će biti i dalje prisutno kao i do sada.

Drugom riječima, IPA fondovi **će se trebati nužno usmjeriti u sva tri pravca razvoja Crne Gore i njenih regiona, ali pri tome treba voditi računa koje mjere se ne mogu finansirati iz drugih izvora (npr. centralizovanih izvora finansiranja, bilateralne donatorske podrške itd).** Finansiranje iz nacionalnih javnih sredstava treba da predstavlja tek posljednju mogućnost koja će se upotrijebiti samo kao kofinansiranje pojedinih mjera, odnosno ako druge opcije finansiranja uopšte nisu moguće.

Konačno, za sprovođenje Strategije, poseban značaj imaju velike investicije koje mogu značajno uticati na obim i strukturu finansiranja regionalnog razvoja. Pretpristupni ekonomski program Crne Gore navodi **devet investicija u ukupnom iznosu od blizu 4 milijarde EUR razvoja. Navedene investicije se odnose na projekat u Kumboru, na Plavim horizontima, HVDC podmorski kabal Crna Gora – Italija, Luštica bay resort, Porto Montenegro, Rudnik uglja "Maoče", Drugi blok TE Pljevlja, Žičara Kotor – Lovćen - Cetinje, Prvu dionica auto- puta Bar – Boljare),** koje su od velike važnosti i za pitanje smanjenja regionalnih razlika. U vidu dinamike i uspješnosti sprovođenja ovih velikih projekata potrebna će biti uspješna realizacija predloženih struktura finansiranja, posebno kad je u pitanju struktura finansiranja po regionima.

V IMPLEMENTACIJA STRATEGIJE , MONITORING I EVALUACIJA REALIZACIJE STRATEGIJE

5.1 NAČELA NA KOJIMA SE BAZIRA REALIZACIJA STRATEGIJE

Zakonom o regionalnom razvoju (Sl. list Crne Gore, br. 10/11) su utvrđena načela realizacije politike regionalnog razvoja, i to načelo:

- održivosti, kojim se doprinosi skladnom i uravnoteženom razvoju kojim se obezbjeđuje zaštita i očuvanje životne sredine i unapređenje životnog standarda, uz povećanje razvojnih potencijala;
- solidarnosti, koja se ostvaruje dodatnim podsticajima razvoja jedinica lokalne samouprave koje zaostaju za prosjekom razvoja na nivou Crne Gore;
- jednakih mogućnosti, obezbjeđivanjem jednakih mogućnosti za razvoj sopstvenih potencijala jedinica lokalne samouprave;
- partnerstva i saradnje između državnih organa, jedinica lokalne samouprave i domaćih i međunarodnih organizacija i institucija;
- strateškog planiranja, koje se ostvaruje donošenjem i sprovođenjem strategije regionalnog razvoja i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave;
- udruživanja finansijskih sredstava iz različitih izvora za sprovođenje strategije regionalnog razvoja i strateških planova razvoja jedinica lokalne samouprave;
- praćenja i vrednovanja, sistematskim praćenjem i vrednovanjem sprovođenja politike regionalnog razvoja radi povećanja efikasnosti i efektivnosti uticaja na regionalni razvoj;
- samostalnosti jedinica lokalne samouprave, sprovođenjem politike u oblasti regionalnog razvoja u skladu sa Ustavom i zakonom;
- javnosti, objavljivanjem razvojnih dokumenata i kriterijuma na osnovu kojih se utvrđuje stepen razvijenosti jedinice lokalne samouprave.

Implementacija Strategije regionalnog razvoja u periodu 2014-2020. godina, treba da se zasniva na prethodno navedenim načelima. Poštujući ova načela, u narednom periodu je potrebno dalje razvijati i nadograđivati postojeći institucionalni okvir koji će doprinijeti ostvarivanju konkretnih pozitivnih efekata u primjeni Strategije.

5.2 INSTITUCIONALNI OKVIR

Praćenje realizacije Strategije regionalnog razvoja i koordinaciju aktivnosti sprovođenja politike regionalnog razvoja vrši Ministarstvo ekonomije. U okviru Ministarstva, organizaciona cjelina zadužena za politiku regionalnog razvoja je Direktorat za razvoj. Pored Ministarstva, ključna institucija za vođenje politike regionalnog razvoja je Potpredsjednik Vlade za regionalni razvoj, kao i savjetodavno tijelo Vlade - Partnerski savjet za regionalni razvoj. S obzirom da politika regionalnog razvoja ima multidimenzioni i multisektorski karakter, u procesu implementacije politike učestvuju, shodno svojim nadležnostima, različita ministarstva i institucije na nacionalnom nivou, kao i administrativne jedinice na lokalnom nivou.

Polazište u identifikaciji institucija koje učestvuju u procesu kreiranja i implementacije Strategije se nalazi u Zakonu o regionalnom razvoju, član 9, koji navodi:

„U pripremi i sprovođenju politike regionalnog razvoja dužni su da učestvuju organi državne uprave nadležni za poslove: finansija; uređenja prostora i zaštite životne sredine; poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; turizma; saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija; energetike; industrije; preduzetništva, odnosno malih i srednjih preduzeća; razvoja; prosvjete i nauke; rada i socijalnog staranja; informacionog društva; zdravlja; kulture; sporta; evropskih integracija; javne uprave; Investiciono-razvojni fond Crne Gore; Zavod za zapošljavanje Crne Gore; Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija; jedinice lokalne samouprave i drugi organi i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj.

Organi i organizacije iz stava 1 ovog člana dužni su da planove i programe kojima se podstiče regionalni razvoj usaglase sa Strategijom.“

Imajući u vidu zakonsko uporište, kao i praktično iskustvo u konsultativnom procesu kreiranja Strategije, institucije koje participiraju u procesu pripreme i implementacije Strategije su date u narednoj tabeli.

Tabela 19: Organi državne uprave i drugi organi i organizacije koje obavljaju aktivnosti kojima se podstiče regionalni razvoj

Organi državne uprave, drugi organi i organizacije
Kabinet potpredsjednika Vlade za regionalni razvoj
Ministarstvo ekonomije/Direkcija za MSP
Ministarstvo održivog razvoja i turizma/Direkcija javnih radova/ Agencija za zaštitu životne sredine
Ministarstvo zdravlja
Ministarstvo saobraćaja i pomorstva/Direkcija za saobraćaj/ Direkcija za željeznice
Ministarstvo nauke
Ministarstvo prosvjete
Ministarstvo finansija
Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija
Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije
Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
Ministarstvo kulture
Investiciono-razvojni fond Crne Gore

Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija
Zavod za zapošljavanje Crne Gore
Jedinice lokalne samouprave
Zajednica opština
Privredna komora Crne Gore
Unija poslodavaca Crne Gore
Montenegro biznis alijansa
Drugi organi i organizacije koje obavljaju poslove kojima se podstiče regionalni razvoj

Ministarstvo ekonomije ima dvostruku ulogu u procesu implementacije strategije. Pored koordinirajuće uloge, kao i uloge praćenja i izvještavanja o implementaciji Strategije, u određenim segmentima, imajući u vidu sektor energetike, preduzetništva i industrije, Ministarstvo ima i vertikalnu ulogu, tj. direktnu nadležnost za implementaciju politike i strategije u ovim oblastima. U svim ostalim oblastima, nadležnost za implementaciju Strategije pripada ostalim resorima u Vladi.

Imajući u vidu određene poteškoće u realizaciji Strategije regionalnog razvoja u prethodnom periodu, kako u dijelu koordinacije između ministarstava i drugih organa državne uprave, tako i u smislu koordinacije i komunikacije centralnog i lokalnog nivoa vlasti, neophodno je u narednom periodu razmotriti proširenje odnosno unapređenje ove institucionalne infrastrukture. Na ovaj način bi se istovremeno doprinijelo ostvarivanju ključnih razvojnih prioriteta na nivou regiona, kao i na nacionalnom nivou.

5.3 KOORDINACIJA SPROVOĐENJA STRATEGIJE

Imajući u vidu veliki broj ministarstava i institucija u čijoj nadležnosti je sprovođenje politike regionalnog razvoja, od velike važnosti je koordinacija tog procesa. Imajući u vidu da administrativni kapaciteti postoje na lokalnom i nacionalnom nivou, ali ne na regionalnom nivou, značaj koordinacije dobija još više na težini. Ministarstvo ekonomije i Potpredsjednik Vlade za regionalni razvoj su, sa raspoloživim kapacitetima uz savjetodavnu podršku Partnerskog savjeta za regionalni razvoj, zaduženi za upravljanje tim procesom, kako bi se obezbijedilo efikasno i efektivno sprovođenje Strategije regionalnog razvoja.

U tom cilju, neophodno je unapređivati odgovarajući sistem monitoringa i informisanja, kako bi Ministarstvo ekonomije raspolagalo sa kvalitetnim i pouzdanim podacima o implementaciji strategije. Na tim osnovama je neophodno i razraditi odgovarajući sistem evaluacije ostvarenosti Strategije, kako bi se mogla izvršiti i procjena efekata realizovanih aktivnosti i ostvarenosti utvrđenih ciljeva.

Takođe, radi stvaranje uslova za *efikasno i efektivno institucionalno i organizaciono usklađivanje koje omogućava saradnju svih nivoa uprave i kreiranje partnerstva u implementaciji razvojnih projekata, neophodno je:*

- poboljšati i proširiti kapacitete Ministarstva ekonomije, odnosno Direktorata za razvoj, kako bi zadatke iz svoje nadležnosti, kao i one proistekle iz nadležnosti Partnerskog savjeta, mogli da obavljaju na najefikasniji i najefektivniji način;
- rad Partnerskog savjeta učiniti znatno efikasnijim i efektivnijim, kako bi se dijalog i partnerstvo predstavnika sva tri sektora odvijao kontinuirano u svim fazama kreiranja, implementacije i ocjene ostvarenosti Strategije regionalnog razvoja;
- unaprijediti međuopštinsku saradnju, posebno u procesu identifikovanja, kreiranja i privlačenja fondova za realizaciju i upravljanju realizacijom zajedničkih projekata na regionalnom nivou;
- podstaći unapređenje uloge i rada zajednice opština, kako bi obezbijedili bolju komunikaciju i saradnju opština na regionalnom nivou, koja bi rezultirala konkretnim projektnim aktivnostima.
- intenzivirati podsticanje saradnje javnog i privatnog sektora u procesu kreiranja i implementacije razvojnih projekata;
- uspostaviti efikasan sistem monitoringa i informisanja, koji će uz elektronsku bazu podataka o razvojnim projektima, omogućiti Ministrstvu efikasno prikupljanje potrebnih informacija i na tim osnovama biti u stanju da realizuje aktivnosti koje će podsticati efikasnu implementaciju Strategije.
- uspostaviti nedostajuću institucionalnu infrastrukturu koja bi mogla da omogući realizaciju integrisane podrške na regionalnom nivou, a koja bi bila posebno orijentisana na podršku preduzećima i jedinicama lokalne samouprave;

- unaprijediti saradnju između Ministarstva ekonomije, Partnerskog savjeta i Monstata sa ciljem boljeg praćenja efekata preduzetih mjera na nivou JLS i regiona, kroz definisanje indikatora poput BDP na nivou regiona i ostalih indikatora za praćenje politike regionalnog razvoja.

5.4 MONITORING I EVALUACIJA

U cilju uspješne implementacije Strategije regionalnog razvoja do kraja 2020. godine, donosiće se **godišnji akcionim planovi**, kojima će se definisati konkretne aktivnosti koje će biti u funkciji realizacije navedenih prioritetnih oblasti, prioriteta i mjera u Strategiji. Akcioni planovi će definisati indikatore ostvarenosti za svaku konkretnu aktivnost. Pored tih indikatora, sljedeći opšti pokazatelji, kao i pokazatelji po ključnim razvojnim sektorima će pratiti uspješnost realizacije Strategije na nacionalnom nivou:

Pokazatelj	2013	2020
Broj stanovnika		
BDP u tekućim cijenama u EUR		
Realni rast BDP u %		
BDP PPS u odnosu na EU (%)		
BDP po glavi stanovnika u EUR		
BDP PPS po glavi stanovnika		
Dohodak po glavi stanovnika		
Stopa nezaposlenosti (u%)		
Broj zaposlenih		
Brj mladih do 25 godina zaposlenih na sezonskim poslovima		
Stopa rasta industrijske proizvodnje u %		
Stopa rasta proizvodnje u prerađivačkoj industriji u %		
Stopa rasta proizvodnje električne energije u %		
Broj noćenja turista		
Prihodi od turizma (% rasta)		
Stopa rasta poljoprivredne proizvodnje u %		
Strane direktne investicije – neto u EUR		
Saldo trgovinskog bilansa % BDP		
Deficit tekućeg računa % u BDP		
Rang u Izvještaju SB Doing Business		
Rang prema Globalnom indeksu konkurentnosti		
Stepen konkurentosti jedinica lokalne samouprave i regiona		
Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave i regiona		
Broj malih i srednjih preduzeća		
Broj preduzetnika		
Broj zaposlenih u MSP		
Broj aktivnih malih i srednjih preduzeća		
Broj novoosnovanih preduzeća		
Broj zaposlenih u sektoru – poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo		

Broj zaposlenih u sektoru – prerađivačka industrija		
Proizvodnja el. energije iz obnovljivih izvora		
Gustina asfaltiranih puteva		
Prevezeni putnici na aerodromima		
Prevezeni putnici Prevezena roba- Luke		

Pored indikatora praćenja realizacije Strategije na nacionalnom nivou, sljedeći pokazatelji će pratiti uspješnost realizacije Strategije na nivou regiona i to:

Pokazatelj	2013	2020
Stopa nezaposlenosti u regionu (u%)		
Broj stanovnika		
Broja aktivnih malih i srednjih preduzeća		
Broj turista u regionu		
Broj noćenja		
Indeks razvijenosti		
Indeks konkurentnosti		
Broj zaposlenih u sektoru - poljoprivreda šumarstvo i ribarstvo		
Broj zaposlenih u sektoru – prerađivačka industrija		
Proizvodnja el. energije iz obnovljivih izvora		
Gustina asfaltiranih puteva		
Prevezeni putnici na aerodromima		
Prevezeni putnici Prevezena roba LUKE		

Prema Zakonu o regionalnom razvoju, jedinice lokalne samouprave su obavezne da Ministarstvu ekonomije jednom godišnje (do kraja aprila) dostave podatke o realizaciji strateških planova razvoja. Navedeni izvještaji su inputi za pripremu Izvještaja o realizaciji Strategije regionalnog razvoja, koji se priprema na osnovu realizovanih aktivnosti iz Akcionog plana za implementaciju Strategije. Takođe, svi ostali organi i organizacije koji obavljaju poslove od značaja za regionalni razvoj, u obavezi su da dostave izvještaj o realizaciji aktivnosti iz svojih nadležnosti u okviru Akcionog plana za implementaciju Strategije regionalnog razvoja.

Pored navedenog, važan alat za monitoring realizacije Strategije regionalnog razvoja je elektronska baza o razvojnim projektima koju, prema Zakonu o regionalnom razvoju, uspostavlja i vodi Ministarstvo ekonomije. Ova baza sadrži sve razvojne projekte na centralnom i lokalnom nivou, koji su od značaja za regionalni razvoj.

Na osnovu prethodno navedenog, Minsitarstvo ekonomije, na osnovu Zakona o regionalnom razvoju, u tekućoj godini sačinjava izvještaj o realizaciji Strategije regionalnog razvoja za prethodnu godinu, i šalje ga Vladi na razmatranje i usvajanje, a Vlada, ukoliko ga usvoji, Izvještaj šalje Skupštini Crne Gore.

ANEKS

Osnovni demografski pokazatelji u Crnoj Gori

	Broj stanovnika				Broj domaćinstava				Radno sposobno stanovništvo 15-64 godine				Prosječna starost stanovništva
	2003	2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	2003	2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	2003	2011	Promjena 2011/03	Stopa rasta 2011/03 (%)	
Crna Gora	612.267	620.029	7.762	1,3	180.517	192.242	11.725	6,5	399.049	421.693	22.644	5,7	37,2
SJEVERNI	191.610	177.837	-13.773	-7,2	54.167	52.884	-1.283	-2,4	123.191	117.647	-5.544	-4,5	37,3
Andrijevica	5.727	5.071	-656	-11,5	1.789	1.666	-123	-6,9	3.572	3.316	-256	-7,2	39,9
Berane	28.738	28.488	-250	-0,9	8.185	8.443	258	3,2	18.625	18.776	151	0,8	36,7
Bijelo Polje	49.297	46.051	-3.246	-6,6	13.288	13.082	-206	-1,6	31.919	30.762	-1.157	-3,6	36,1
Kolašin	9.859	8.380	-1.479	-15,0	3.168	2.836	-332	-10,5	6.357	5.599	-758	-11,9	40,0
Mojkovac	9.953	8.622	-1.331	-13,4	2.881	2.775	-106	-3,7	6.601	5.867	-734	-11,1	38,4
Petnjica	5.773	5.482	-291	-5,0	1.438	1.321	-117	-8,1	3.604	3.523	-81	-2,2	34,4
Plav	13.659	13.108	-551	-4,0	3.535	3.601	66	1,9	8.334	8.464	130	1,6	36,0
Pljevlja	34.968	30.786	-4.182	-12,0	11.260	10.627	-633	-5,6	22.772	20.454	-2.318	-10,2	41,8
Plužine	4.213	3.246	-967	-23,0	1.347	1.137	-210	-15,6	2.744	2.080	-664	-24,2	43,7
Rožaje	22.382	22.964	582	2,6	5.004	5.455	451	9,0	14.143	15.075	932	6,6	31,7
Šavnik	2.914	2.070	-844	-29,0	919	690	-229	-24,9	1.816	1.365	-451	-24,8	42,5
Žabljak	4.127	3.569	-558	-13,5	1.353	1.251	-102	-7,5	2.704	2.366	-338	-12,5	41,9
SREDIŠNJI	277.279	293.509	16.230	5,9	80.490	89.559	9.069	11,3	186.086	201.695	15.609	8,4	36,6
Podgorica	168.015	185.937	17.922	10,7	48.416	56.847	8.431	17,4	113.668	128.150	14.482	12,7	35,7
Cetinje	18.335	16.657	-1.678	-9,2	5.865	5.697	-168	-2,9	12.358	11.718	-640	-5,2	40,3
Danilovgrad	16.470	18.472	2.002	12,2	4.963	5.477	514	10,4	10.604	12.726	2.122	20,0	38,1
Nikšić	74.459	72.443	-2.016	-2,7	21.246	21.538	292	1,4	49.456	49.101	-355	-0,7	37,8
PRIMORSKI	143.378	148.683	5.305	3,7	45.860	52.884	7.024	15,3	89.772	102.351	12.579	14,0	38,4
Bar	39.539	42.048	2.509	6,3	12.447	13.789	1.342	10,8	26.194	28.729	2.535	9,7	37,9
Budva	15.488	19.218	3.730	24,1	5.218	7.042	1.824	35,0	10.628	13.747	3.119	29,3	36,5
H. Novi	32.254	30.864	-1.390	-4,3	11.076	11.090	14	0,1	15.208	21.208	6.000	39,5	40,0
Kotor	22.599	22.601	2	0,0	7.290	7.604	314	4,3	15.555	15.648	93	0,6	39,5
Tivat	13.422	14.031	609	4,5	4.502	4.834	332	7,4	9.206	9.775	569	6,2	38,0
Ulcinj	20.076	19.921	-155	-0,8	5.327	5.440	113	2,1	12.981	13.244	263	2,0	37,8

Izvor: Monstat

SWOT analiza crnogorske ekonomije

	SNAGE	SLABOSTI	ŠANSE	PRIJETNJE
PAMETAN RAST	<ul style="list-style-type: none"> -Institucionalna regulativa u zaštiti prirodnih područja -Raspoloživost kvalitetnog prostora i uslova za potrebe izgradnje novih turističkih kapaciteta visoke kategorije -Raspoloživost i raznovrsnost prirodnih resursa za se vidove turizma povezanih sa prirodom -Raspoloživost i raznovrsnost prirodnih resursa za sve vidove turizma povezanih sa prirodom (avanturistički turizam) - Izgrađeni imidž sjevernog i južnog regiona, uz poštovanje lokalne baštine i kulture -Rastući broj događaja i organizovanje manifestacija u turističkim centrima - Aktivan rad servisa lokalnih turističkih organizacija - Dobri odnosi sa susjednim državama i blizina sa najznačajnijim evropskim metropolama 	<ul style="list-style-type: none"> -Izražen sezonski karakter u turizmu - mali broj novootvorenih turističkih kapaciteta sa dodatnim sadržajima - Nedovoljna valorizacija i nepristupačnost prirodnim resursima u sjevernom regionu - Nedovoljne investicije u postojede turističke kapacitete ili hotele koji su u stečaju -Nedostatak dodatnih sadržaja u postojedim hotelsko turističkim kapacitetima - Nedovoljna uključenost lokalnih samouprava na svim nivoima upravljanja prostorom - nedovoljna promocija turističkih sadržaja - Nestandardizovane usluge - Visok stepen zavisnosti rada turističkih objekata u sjevernom regionu od klimatskih uslova - Crna Gora je još uvijek pretežno avio destinacija - Jednostrana industrijska struktura -Uvozna zavisnost -Nizak intenzitet istraživanja i inovacija, deficiti u upravljanju biznisom -Loša infrastruktura 	<ul style="list-style-type: none"> - Rastuća međunarodna tražnja za visokokvalitetnom turističkom ponudom - Razvoj održivih vidova turizma - Privatno - javna partnerstva - Integracija u Evropsku uniju -Širenje turističke ponude - Supstitucija uvoza -Razvoj regionalnih ekonomskih odnosa -Atraktivnost za proizvodnju (niska primanja) - Razvoja malih i srednjih preduzeća (npr. ICT, softver) 	<ul style="list-style-type: none"> -Uticaj klimatskih promjena - Visoka uvozna zavisnost - Visoka zavisnost od radne snage iz inostranstva -Usporavanje reformi - Velika konkurencija za privlačenje stranih direktnih investicija na međunarodnom tržištu - Nedostatak orijentacije ka uslugama (mentalitet)

<p>ODRŽIVI RAST</p>	<ul style="list-style-type: none"> -Pejzaž (obala, planine) -Dostupnost prirodnih energetskih izvora -Primarna poljoprivredna proizvodnja -Turistički centri (npr. Bokotorski zaliv, Ulcinj) -Preventivna i poboljšana zaštita životne sredine - Recikliranje - Jačanje svijesti o zaštiti životne sredine 	<ul style="list-style-type: none"> -Tehnološko usporavanje (proizvodnja, potrošnja, otpad, otpadne vode) -Zavisnost od uvoza energije - Niska energetska efikasnost (sektor stanovanja) - Nedovoljna energetska i saobraćajna infrastruktura - Geografski položaj-Dugo vrijeme putovanja-Neefikasna i po okolinu štetna proizvodnja - Dugo vrijeme putovanja -Nedostatak modalne podjele -Administrativna implementacija 	<ul style="list-style-type: none"> -Širenje kapaciteta za preradu poljoprivrednih proizvoda -Prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda, uzgoj ribe (akvakultura) -Organska poljoprivreda -Širenje obnovljivih izvora energije -Širenje mrežne infrastrukture (u JPP) -Povećanje energetske efikasnosti 	<ul style="list-style-type: none"> -Prava vlasništva i prava raspolaganja (svi nivoi administracije) -Niska produktivnost poljoprivredne proizvodnje, nedostatak savremene tehnologije i znanja - Nedostatak planiranja korišćenja zemlje i regulativa -Nedostatak mrežne infrastrukture -Slaba povezanost sa međunarodnim mrežama -Saobraćajna infrastruktura ostaje usko grlo, na dugi rok -Nedostatak osoblja u javnoj administraciji -Kejnzijanski efekti rasta -Efekat smanjenja privatnih investicija zbog povećane javne potrošnje -Organičenja u kapacitetima građevinskog sektora (inflacioni efekat) -Planiranje kapaciteta -Životna sredina je kao javno dobro u stalnom konfliktu sa rastom
----------------------------	---	--	---	---

INKLUZIVNI RAST	<p>-Visok udio radno sposobnog stanovništva u ukupnom stanovništvu</p> <p>- Uspostavljena saradnja partnera na nacionalnom nivou kroz zajednički rad u sektorskim komisijama</p>	<p>-Visoka stopa nezaposlenosti mladih</p> <p>-Nedovoljno fleksibilno tržište rada</p> <p>-Niska stopa aktivnosti radne snage</p> <p>-Visoka stopa dugoročne nezaposlenosti lica</p> <p>-Nagomilanost reformi u sektoru zdravstva</p> <p>-Nedovoljno fleksibilan obrazovni sistem</p> <p>-Nedostatak interesovanja učenika za pojedine profile stručnog obrazovanja za kojima postoji potreba na tržištu rada</p> <p>-Nedovoljna zainteresovanost poslodavaca za uključivanje u realizaciju stručnog obrazovanja</p> <p>-Nedostatak relevantnih informacija sa tržišta rada o dugoročnim potrebama za kvalifikacijama</p>	<p>-Stvorene zakonske pretpostavke i započete aktivnosti na uspostavljanju Nacionalnog okvira kvalifikacija, koji obuhvata sve nivoe i tipove kvalifikacija, baziranih na ishodima učenja</p> <p>-Stvorene pretpostavke za priznavanje neformalnog i informalnog učenja, čime bi se povedala mogućnost za priznavanje prethodno stečenih znanja i poboljšanje položaja pojedinaca na tržištu rada</p> <p>-Povećanje broja novoosnovanih preduzeća</p> <p>-Otvaranje novih radnih mjesta u novim i perspektivnim granama (obnovljiva energija, „zeleni“ turizam)</p> <p>-Implementacija postojećih strateških dokumenata (IPA Operativni program i Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa)</p> <p>-Obezbjedjivanje partnerstva, putem otvaranja škole prema lokalnoj zajednici, stručnih škola, obrazovanja odraslih</p> <p>-Razvoj novih programa i modularizacija i kreditno vrednovanje programa, baziranih na ishodima učenja</p>	<p>-Nedostatak sredstava za sprovođenje planiranih aktivnosti u oblasti inicijalnog i kontinuiranog stručnog obrazovanja</p> <p>-Nepostojanje privatne inicijative koja bi, uz državu, podržavala razvoj stručnog obrazovanja mladih i odraslih i ulaganje u obrazovanje (oprema, osposobljavanje kadra, evaluacija postignuda)</p>
------------------------	--	---	--	---

Izvor: Pravci razvoja Crne Gore 2013-2016. godina

Ciljevi i prioriteti jedinica lokalne samouprave u Strateškim planovima razvoja

NAZIV JLS	STRATEŠKI CILJ	PRIORITETI
Bijelo Polje	Balansirani održivi razvoj Opštine, kao privrednog, obrazovnog, zdravstvenog, kulturnog i administrativnog centra sjevera Crne Gore.	Obezbjedivanje uslova za kvalitetniji život lokalnog stanovništva; Razvoj prioriternih privrednih djelatnosti; Zaštita i očuvanje životne sredine; Jačanje institucija i međuopštinska saradnja
Berane	Opštinu Berane vidimo kao opštinu multietničkog sklada, brzog i dinamičnog privrednog rasta koji se ostvaruje kroz valorizaciju prirodnih resursa, u skladu sa principima održivog razvoja.	Jačanje administrativnih kapaciteta i razvoj ljudskih resursa; Ubrzani ekonomski razvoj kroz unaprijeđenje poslovnog ambijenta, čime će se stvoriti pozitivna klima za privlačenje direktnih investicija; Razvoj javne infrastrukture uz poštovanje principa održivosti, energetske efikasnosti i očuvanja životne sredine; Unaprjeđenje kvaliteta života i zaštita životne sredine
Rožaje	Uz pomoć konkurentnih ljudskih resursa i kvalitetne infrastrukture treba razvijati prioritne sektore - poljoprivreda, šumarstvo i turizam - za postizanje boljeg životnog standarda u gradu i na selima uz održivo korišćenja prirodnih resursa.	Obezbjedivanje uslova za kvalitetniji život lokalnog stanovništva Razvoj prioriternih privrednih sektora Zaštita životne sredine Jačanje državnih institucija
Plav	Opština Plav, turistička destinacija međunarodno prepoznatog zaštićenog područja koji se ekonomski valorizuje kroz održivi razvoj i razvoj preduzetništva.	Razvoj i unapređenje društvenih djelatnosti Razvoj i unapređenje infrastrukture Razvoj i unapređenje privrednih djelatnosti Unaprjeđenje i zaštita životne sredine
Andrijevica	Opštinu Andrijevica u narednih 5 godina vidimo kao srednje razvijenu opštinu sa niskim procentom nezaposlenih i boljim uslovima života koje obezbjeđuje povećana privredna aktivnost malih i srednjih preduzeća i održivo korišćenje i eksploatacija prirodnih resursa.	Unaprijeđen ekonomsko proizvodni sistem i ostvaren rast životnog standarda. Andrijevica je infrastrukturno i prostorno uređena sredina. Očuvana životna sredina Unaprijeđeno funkcionisanje društvenih djelatnosti i poboljšan društveni život.
Pljevlja	Opština Pljevlja je region sa razvijenom saobraćajnom, javnom i komunalnom infrastrukturom, uspješnom konkurentnom privredom, otvoren za inovativne pristupe uključujući nove izvore energije, privlačan za strane investitore i turiste. Opština Pljevlja je zajednica pojedinaca organizovanih da podrže održivi razvoj obuhvatajući sve oblasti od ekološke, ekonomske, socijalne, obrazovne, zdravstvene sa ciljem podizanja kvaliteta života za sve ljude u zajednici za bolji život i rad kako u urbanom tako i u ruralnom području, uz poštovanje etno, duhovne i višenacionalne različitosti.	Unaprjeđenje saobraćajne, javne i komunalne infrastrukture Unaprijeđena zaštita životne sredine Ruralni razvoj i unaprjeđenje konkurentnosti lokalne privrede Unapređenje ambijenta za zadovoljenje potreba lokalnog stanovništva u oblasti kulture, obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite i sporta

Žabljak	U 2016. godini, Žabljak je prepoznatljiv planinski turistički centar sa očuvanim biodiverzitetom, koji zadovoljava raznovrsna interesovanja posjetilaca i obezbjeđuje visok kvalitet života svom stanovništvu.	Razvoj komunalne, javne i putne infrastrukture Zaštita biodiverziteta i održivo korišćenje raspoloživih resursa Razvoj privrede i lokalne ekonomije Unaprjeđenje turističke ponude Unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje
Šavnik	U 2016. godini Šavnik je opština u kojoj je stvoren ambijent i uslovi za kvalitetan život i rad ljudi, sa razvijenom poljoprivredom, raznovrsnom turističkom ponudom i očuvanim prirodnim okruženjem.	Stvaranje uslova za kvalitetan život ljudi Zaštita i očuvanje životne sredine Razvoj i unaprjeđenje privrednih djelatnosti (poljoprivreda, turizam, energetika i sl.) i lokalne ekonomije
Plužine	Koristeći dobar geostrateški položaj i prirodne resuse opština Plužine će postati atraktivna lokacija za život i biti privlačna za profitabilna i razvojna ulaganja.	Ekonomija Infrastruktura Životna sredina Administracija
Mojkovac	Uređen turističko – poljoprivredni centar sa očuvanom životnom sredinom, valorizovanim prirodnim resursima, konkurentnom prerađivačkom industrijom, pozitivnom poslovnom klimom, kvalitetnom infrastrukturom, raznovrsnom ponudom obrazovnih, kulturnih i sportskih sadržaja koji zadovoljavaju potrebe građana.	Razvoj ljudskih kapaciteta Razvoj privrede Razvoj infrastrukture u funkciji poboljšanja privrednih i društvenih djelatnosti Održivo upravljanje prirodnim resursima Nadgradnja administrativnih kapaciteta u cilju razvoja zajednice
Kolašin	U 2016. godini, Kolašin je vodeći turistički centar Zapadnog Balkana, sa razvijenim privatnim sektorom, očuvanim prirodnim okruženjem i visokim standardom življenja.	Unaprjeđenje kvaliteta turističkih usluga i razvijanje raznovrsne turističke ponude Održivi razvoj lokalne privrede Zaštita i očuvanje životne sredine Opštinske usluge građanima i privredi
Nikšić	Opština Nikšić – moderna, razvijena lokalna zajednica, dinamičnog ekonomskog rasta, demokratskog prosperiteta, visokih kulturnih i moralnih vrijednosti, sa zavidnim životnim standardom i kvalitetom života građana, uz adekvatan obrazovni, zdravstveni i socijalni sistem i zaštitu osnovnih ljudskih vrijednosti i prava.	1: Revitalizacija postojeće i izgradnja nove infrastrukture. 2: Kako razviti privredu zajednice. 3: Kako unaprijediti kulturni i javni život zajednice. 4: Kako unaprijediti i očuvati zdravu životnu sredinu. 5: Kako učiniti efikasnijim rad lokalne uprave:
Danilovgrad	Stvaranje povoljnog ambijenta za ostvarivanje bržeg ekonomsko-socijalnog, kulturnog, ekološkog i etičkog razvoja kroz aktivnu i sistematsku saradnju i koordinaciju sa svim činiocima i nosiocima razvoja koji djeluju u opštini Danilovgrad i u Crnoj Gori.	Razvoj ekonomije i privlačenje direktnih investicija. Razvoj infrastrukture. Socijalni razvoj. Kulturni razvoj. Ekološki razvoj. Urbanističko planiranje i uređenje prostora. Međuopštinska saradnja Podrška razvoju državnih institucija na području opštine.

Podgorica		Stvaranje uslova za rad i kvalitetan život građana Razvoj privrede i lokalne ekonomije Unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje, šumarstva, lova i ribolova Održivi razvoj turizma Zaštita životne sredine
Cetinje	Cetinje kulturna i istorijska Prijestonica Crne Gore sa održivom privredom, očuvanom životnom sredinom i kvalitetnim uslovima za život.	Unaprjeđenje i razvoj javne infrastrukture i usluga Valorizacija kulturno- istorijskih potencijala na održivi način Unaprjeđenje i razvoj turizma Unaprjeđenje uslova za razvoj sektora MSP, zanatske djelatnosti, poljoprivrede i preduzetništva Zaštita i očuvanje životne sredine i održivo upravljanje prirodnim resursima
Tivat	Vizija opštine Tivat bila bi: « U 2016-oj godini Tivat je moderna, razvijena, lokalna zajednica, nautički i kulturni centar, prepoznatljiva turistička destinacija sa očuvanom životnom sredinom, dinamičnog, ekonomskog i održivog razvoja, privlačna za investitore, sa lokalnom samoupravom, javnim službama i OCD sektorom kao efikasnim servisima u službi građana koje im pružaju optimalne usluge u oblasti obrazovanja, zdravstva, sporta i socijalne zaštite, uz obezbjeđivanje i poštovanje osnovnih ljudskih vrijednosti i prava.»	Uravnotežen i održiv razvoj Razvoj komunalne infrastrukture u oblasti vodosnadbjevanja, fekalne i atmosferske kanalizacije i čvrstog otpada Modernizacija postojeće i razvoj nove putne infrastrukture, izgradnja novih, rekonstrukcija i sanacija postojećih objekata Konkurentna privreda, privlačenje investicija i stvaranje stimulatnog ambijenta za dalji razvoj turizma i komplementarnih djelatnosti Poboljšanje kvaliteta života kroz dalji razvoj kulture, sporta, obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite
Kotor		Unaprjeđenje lokalne samouprave Razvoj ekonomskih aktivnosti Unaprjeđenje urbanističkog planiranja i uređenja prostora Razvoj infrastrukture Zaštita i valorizacija kulturne i prirodne baštine i životne sredine Poboljšanje kvaliteta života kroz razvoj kulture, sporta, obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite
Herceg Novi	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	
Bar	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	
Ulcinj	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	
Budva	Nema usvojen Strateški plan razvoja opštine.	